સુધરેલી રીત મુજબ

વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ

તૈયાર કરેલી.

છઠ્ઠી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર શબ્દાર્થ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઢ બને રીતે, કવિતાનો અન્વય; કવિતાની સમજુતી, પાઠના સવાલ તથા સાર)

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો.

રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.

છાપવાનું ઠેકાણું—'શંકર' પ્રીં પ્રેસ ચોટામાં પુલપર—સુરત.

સંવત ૧૯૮૦] કિંમત રૂ. ૦–૯–૦. [સને ૧૯૨૪

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત

છઠ્ઠી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

કર્તવ્ય=કરવા યોગ્ય કામ, ફરજ,
પ્રત્યે=તરફ, સાથે [ધર્મ
પૂજ્ય=પૂજવા લાયક
નમન કરવું=નમવું, પગે લાગવું
અનેક=(અન=નહિ+એક)=એક નહિ એટલે ઘણાજ
દુ:ખ=આપદા, પીડા, (દુ:ખ ત્રણ પ્રકારના છે આધિ=મનની પીડા, વ્યાધિ=શરીરની પીડા, ઉપાધી=બહારથી આવેલી પીડા)
સ્તન=થાન, ધાઇ
અગણિત=(અ=નહિ+ગણિત)=નહિ ગણી શકાય એટલા, ઘણાજ
અણચિંતવ્યા=(અણ=નહિ+ચિંતવ્યા=ધાર્યા)=અણધાર્યા
અસંખ્ય=(અ=નહિ+સંખ્ય=સંખ્યા)=સંખ્યા વગરના એટલે ઘણાજ
પાળનાર=(પાલ=પાલણ+નાર=કરનાર)=પાલણ કરનાર
સ્મરણ=ધ્યાન, ભક્તિ
સૂર્યમંડળ=સૂર્ય અને તેની આસપાસ ફરનારા ગ્રહો
ગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફરતા ગોળા (એ નવ છે)
ઉપગ્રહ=(ઉપ+ગ્રહ)=મુખ્ય ગ્રહની આસપાસ ફરનારો નાનો ગ્રહ
નિયમિત=(નિયમ+ઇત=વાળો)=નિયમ પ્રમાણે
ભ્રમણ કરે છે=ફરે છે, ભટકે છે
અગાધ=(અ=નહિ+ગાધ=છાછરૂં)=ઘણુંજ ઉંડું, અપાર, અથાગ ગહન
મસીદ=મુસલમાનોને નિમાજ પઢવાનું મકાન
અગિઆરી=(સંસ્કૃત અગ્ન્યાર=અગ્નિ=દેવતા+આગાર=સ્થળ) પારસીઓના આતસબેહરામ પૂજવાની જગા
દેવળ=ખ્રિસ્તીઓનું પ્રાર્થના કરવાનું

મકાન
સંતાન=છૈયાં છોકરાં, વસ્તાર
પરિવાર=કુટુંબ કબીલો, ખટલો
મરકી=ઘણાં માણસ મરી જાય એવો રોગ, કૉલેરા, શીતળા, પ્લેગ વગેરે
દુકાળ=દુષ્કાળ ઉપરથી (દુષ્=નઠારો +કાળ=વખત) અનાજ પાણી મોંઘા મળે એવો વખત
સદ્વિચાર=(સદ્=સારા+વિચાર) =સારા વિચાર
દિલાસો=ધીરજ
પારિસ=ફ્રાન્સ દેશનું મુખ્ય શહેર (એ આખી દુનિઆમાં સૌથી સુંદર શહેર છે)
મોટા મનથી=ઉદાર દિલથી
આપણને નહિ હોય તો આપણા પાડોશીને હજો=મતલબ કે આપણી પાસે નહિ હોય પણ આપણા પાડોશી પાસે હોય તો કોઇક દિવસ આપણને ખપ લાગે
કહેવત=કહેતી, અનુભવ સિદ્ધ વાક્ય

હિતકર=(હિત=ભલું+કર=કરનાર) =ભલું કરનાર.
આરોગ્ય=સુખાકારી, તનદુરસ્તી
આહાર=ખાવાનું
વિહાર=ફરવા હરવાની મોજ
ખાવાને માટે જીવવાનું નથી=ખાઇ પી એશઆરામ માટે જીવવાનું નથી પણ જીવવાને માટેજ ખાવું જ જોઇએ મતલબ કે અતિશય અને ભારે પદાર્થ ખાવા નહિ
મર્મ=છુપો ભેદ, ગુપ્ત વાત
પવિત્ર=નિર્મળ, શુદ્ધ, પાપ વગરનું
નજર આગળ રાખી=મનમાં ખડા [કરી
વર્તન=ચાલ
ભ્રષ્ટ કરવું=અપવિત્ર કરવું, બગાડવું.
વખતને નકામો જવા દેવો નહિ= સારા કામમાં વખત ગાળવો
તરંગો=વિચારો પર વિચાર
વિચારવા=મનન કરવા.
સત્પુરુષ=(સત્=સારો+પુરુષ)=સારા માણસ
સમાગમ=(સમ=સાથે+આગમ=

આવવુ)=મેળાપ, મુલાકાત

સાર—માણસ માત્રની મુખ્ય ફરજ ત્રણ પ્રકારની છે. ૧) પરમેશ્વર પ્રત્યે ૨) પાડોશી પ્રત્યે ૩) પોતાના પ્રત્યે.

પાઠ ૨.

દિલ્હી=જમના નદીપર હાલની રાજધાનીનુ શહેર છે. (એ હિંદુ અને મુસલમાની રાજધાનીનુ શહેર હતુ એમા ૧૮૭૭, ૧૯૦૨ ને ૧૯૧૧ મા દરબાર ભરાયો)

વેપારની ધમાલવાળા=મહોટો વેપાર કરનારા

પુરાણુ=જુનુ, અગાઉનુ

ખંડેર=ખુલ્લી ભોંય

શાહજહાનાબાદ=(શાહજહા+આબાદ =વસાવેલુ)=શાહજહાએ વસાવેલુ તે

ઇમારત=ઉંચી બાંધણીનુ મોટુ ઘર

ઘુમટ=અર્ધ ગોળ શિખરવાળુ ઢાંકણુ, ગુંબજ

અરબીલેખો=અરબી ભાષામાં પત્થરમા કોતરેલા લખાણુ

કુરાન=મુસલમાનનુ ધર્મ પુસ્તક

મહોલાન=મહેલોનો જથો

દિવાને આમ= રૈયત અથવા સાધારણ વર્ગના લોક માટે કચેરી ભરવાનુ મકાન

દિવાને ખાસ=અમીર ઉમરાવોને માટે કચેરી ભરવાનુ મકાન

બેગમો=પાદશાહની સ્ત્રીઓ

બીબીઓ=અમીરની સ્ત્રીઓ

હમામખાનુ= (હમામ=નાહવાનુ+ખાનુ=ઠેકાણુ)=નાહવાનુ ઠેકાણુ

હોજ=છોથી બાંધેલો કુંડ

હેરત=અચંબો, નવાઇ, અચરતી

જળહળી રહેલી=પ્રકાશેલી, ઝળકાટ મારી રહેલી

મયુરાસન=(મયુર=મોર+આસન= બેઠક)=મોરના આકારની બેઠક (એમા હીરા માણેક વગેરે જડાવ્યા હતા એની કિંમત ટાવરનિયર નામના યુરોપી ઝવેરીએ સાડા છ કરોડની કરી હતી)

હેવાલ=બ્યાન, વૃત્તાંત

ખ્યાલ=ધારણા, અટકળ

શરાફ=હુંડી, વ્યાજુ વગેરે કરનાર
પેઢી=શરાફની દુકાન
દિલ્હીગર=દિલ્હીના વતની
જમા થયેલા=ભેગા થએલા
સલ્તનત=રાજ્ય, સત્તા, હકુમત, પાદશાહી
એશઆરામ=મોજશોખ
નિરૂધમી=(નિર્=નહિ=ઉધમ+ઇ=વાળો) ધધા વગરનો
નવાણુ=પાણીની જગાઓ, જેવાકે કુવા, વાવ, તળાવ વગેરે
જગ જાહેર=દુનિયામા પ્રખ્યાત
કુતુબમિનાર=કુતુબુદીને બધાવેલા મિનારો
લાટ=ઉચો સ્તભ
અશોક=ચદ્રગુપ્તનો પૌત્ર, બિદુસારનો પુત્ર (એણે બૌદ્ધ ધર્મને આશરો આપ્યો હતો)
હજીરો=કબર, રોજો, મિનારો
હૃદયભેદક=વાચતા અફસોસ થાય એવો
વેધશાળા=આકાશી પદાર્થોની ગતિ વગેરે જોવાની જગા
મજલા=માળ
અટક=બાધા, પણ, નિયમ, પ્રતિજ્ઞા
વૃંદાવન=ગોકુલની પાસેનુ વન, (જ્યા શ્રીકૃષ્ણે લીલા કરી હતી તે)
જયસ્તભ=જીતનો થાભલો, કીર્તિ
ઢાળેલો=નાખેલો, દાટેલો (સ્તભ
મર્હુમ=સ્વર્ગવાસી, અગાઉ થએલા
કૈસરેહિંદ=હિંદનો સિંહ એ નામનો ઇલકાબ છે.
જગી=ઘણોજ મોટો
રાજ્યાભિષેક=(રાજ્ય=રાજા+અભિષેક=નવા રાજાપર દુધ પાણીની જે ધારા કરવી તે)=રાજાએ તખ્તનશીન થવુ તે

સવાલ—દિલ્હીમા જોવા લાયક મકાનો કયા કયાં છે અને તે કોણે બધાવેલા ? દિલ્હી નામ શા આધારે પડયુ ? દિલ્હીનો કયો ભાગ જોતા અચબો લાગે છે ? મયુરાસન વિષે શુ જાણો છો ! દિલ્હીમાં દરબાર કયા કયા સનમા ભરાયો હતો ? જુમામસીદ, કુતુબમિનાર,

જયસ્તંભ વિષે શું જાણો છો ? હાલની રાજધાનીનું શહેર કયું ?

પાઠ ૩.

પરાક્રમ=લોકોમાં જશ મળે એવું કામ કરવાનું સામર્થ્ય તે
દળ=લશ્કર, સેના
મહારથી=મોટો જોરાવર લડવૈયો
ઘૂસી ગયો છે=દાખલ થયો છે
વાદળ=જુથ, ટોળું
ચીરી=વિખેરી, કાપી નાખી
પ્રતાપી=પરાક્રમી
દાખવવામાં=બતાવવામાં
પાછી પાની કરવી=કાયરપણું બતાવવું.
હક=અખત્યાર, દાવો
સહાયક=(સહાય-મદદ+અક=કરનાર) =મદદ કરનાર
નીમકહલાલી=જેનું અન્ન ખાવું તેનું સારૂં કરવું તે, કૃતજ્ઞતા
લાલી=તેજી, શૌર્ય
પૂર્વજ=(પૂર્વ=પહેલા+જ=જન્મેલા) બાપદાદા
છાપ=મેળવેલી કીર્તિ
યાવચ્ચંદ્ર દિવાકરો=કાયમ; હયાત, સૂર્યચંદ્ર રહે ત્યાં સુધી
સાથરે=પથારીએ
રોળ=કેર
તુંબડાં=ઢોચકાં, માથાં
અડફ્ને ચડતા=અટવાઇને આવતા
તરવાર તાણી તુટયા છે=તરવાર લઇ ઘૂમે છે
બાણુની હેલી કીધી છે=તીરનો વરસાદ વરસાવ્યો છે
ભાજીમૂળા=ભાજીમૂળા જેવા, કમતાકાતવાળા
ઊડી પડયા છે=ધસીને દોડયા છે
વિસામો લેવાની=ઢીલ કરવાની
ઝાઝેરું=ઘણું
પગ વાળવાનો=નચિંતે બેસવાનો
કારમી=ભયંકર, બિહામણી
કીકિઆરી=ચીસ
કાયાનો ધર્મ=શરીરનું ભાન
વાયુવેગે=પવન જેટલી ઝડપે
સંચરી=જઇ
હર=શિવ
શર=બાણ; તીર

ટંકાર=અવાજ

સંહાર=નાશ

કારમો=ભયંકર

જેર કરો=નાબૂદ કરો

જોધ=જોદ્ધા, લડવૈયા

મર્દો=પુરુષો, બહાદુરો, શૂરવીરો

સિસોદીઓ, તુવાર, ઝાલા, સલખરા =એ રજપુત કુળની શાખાઓ છે

પાવ=પગ

પાવ પાછો ન ધરો=નહિ હટજો

ચેતક=પ્રતાપના ઘોડાનું નામ

ઘાવ=ફટકો

પિતૃ=પિતા

પંડ=પિંડ

મહિ=પૃથ્વી

ફેર ન મળે=નક્કી, ખચિત

લા'વ=નાહવો, ઓરીઓ

દુર્લભ=(દુર+લભ=લાભ)=મળવું કઠણ

તલપાવી=કુદકો મારી

હોદ્દો=છત્રીવાળી અંબાડી

નિરંકુશ=(નિર=નહિ+અંકુશ=દાબ) =દાબ વગરનો, સ્વતંત્ર

વકરાએલા=ખીજવાયલા

દારુણ=મોટું, જબરૂં, ભયંકર

ઇંદ્રાસન=(ઇંદ્ર+આસન)=ઇંદ્રનું આસન

મહિમાવાન=મોટાઇવાળું

વિધાતા=બ્રહ્માની પુત્રી

મિથ્યા થવાનો=મટવાનો

ઉવટેલા=સામા થએલા

અળગું=આઘું, દૂર

પ્રાણઘાતક=(પ્રાણ=જીવ+ઘાત=હત્યા +અક=કરનાર)=મરણ નીપજે તેવો

વિમાનમાં પગ મૂકતો થોભાવો= સ્વર્ગે જતો અટકાવો

સાહિત્ય=હથિયાર

અંધારા ઉલેચવાના થશે=મહેનત ફોગટ જશે

મરદાની=મરદાઇ, બહાદુરી

વિલંબ=વાર, ઢીલ

પૂર્ણ પરાક્રમ=પૂરેપૂરી બહાદુરી

અન્વય—સિસોદીઆ, ધનુષનો ટંકાર કરી શર વાવરો, તુવાર

તરવારે કરી શત્રુનો સહાર કરો (૧) ઝાલા, કારમો ક્રોધ કરી ભાલા વાવરો, સલુબરા સાવધ રહીને મડા જોધ જોર કરો (૨) મર્દો પાછો પાવ ન ધરો અને અને નામ અમર કરો, પ્રતાપ ચેટક ઠેકવી, સલીમ શિર ઘાવ દે છે (૩) પુરુષો પગ પાછો પડે, તો પિતૃ પડ લે નહિ, જુદ્ધમા જય કીધા થકી નવ ખડમાં કીતિ રહે છે. (૪) મહી વિષે મરવાનુ છે, એમા ફેર ન મળે, ક્ષત્રી મર્દો જુદ્ધમા તન તજે, પણ ઘેર મરે નહિ (૫) ઓ ! શૂરા સિસોદીઆ આ દુર્લભ દાવ આવ્યો છે. પ્રતાપને જશ આપો ને કીતિનો લ્હા'વ લો. (૬)

સમજુતી—હે સિસોદીઆ, રજપુતો ! કામઠાનો અવાજ કરી બાણ વાપરો. હે ! તુવાર રજપુતો તરવારથી દુશ્મનોનો નાશ કરો (૧) હે ! ઝાલા રજપુતો ભયકર ક્રોધ કરીને ભાલા વાવરો, સલુબરા સાવચેત રહી મોટા લડવૈયા તાબે કરો. (૨) બહાદુરો પાછી પાની ન કરો. (પીઠ ન બતાવો) અને તમારૂ નામ અમર કરો પ્રતાપસિંહ સલીમના માથાપર ફટકો મારે છે (૫) હે ! શૂરવીરો પીઠ બતાવીએ તો પિતા પિડ લે નહિ (પિતા નાખુશ થાય) લડાઇમા જીત મેળવ્યાથી આખી પૃથ્વીમાં આબરૂ (કાયમ) રહે છે (૪) પૃથ્વીમા જન્મ ધરીને (નક્કી) મરવાનુ છે. એમા લગાર પણ ફરક નથી, ક્ષત્રી મરદો લડાઇમા મરે છે પણ ઘેર મરતા નથી (૫) ઓ શૂરવીર સિસોદીઆ રજપુતો ! આવો ફરી ન મળે એવો આ વખત આવ્યો છે. પ્રતાપસિંહને આબરૂ આપો અને તમે આબરૂ મેળવો (૬)

સાર—હંમેશાં ધણીનુ ભલુ ઇચ્છવુ.

પાઠ ૪. | ડીસ તજ=દેખાય | કારનહી) આનંદદાયક
કુદરતનુ વર્ણન. | જ મળકારી=જ ગળ+ | પરિનાપજ(પરિચ્યારે

તરફથી=તાપ =દુ.ખ)
=પૂરેપુરૂ દુઃખ
નિવારી=મટાડી
મધુ =મીઠી
કોમળ=નાજુક, સુંદર
શી=કેવી
તરુવર=(તરુ+વર)=મોટા ઝાડ
અમૃત=મિઠાશ
ઝીલે=લે, ચાખે
રસ્યું=ઓપ ચઢાવ્યો
પરમ=મોટુ
શોભન=શોભનાર
લોભન=લલચાવનારૂ
લોચન=આંખ, નેણ
સ્વર=સૂર, અવાજ
સરિતા=નદી
મલિનતા=મેલાપણુ, ગંદકી
નમાવતી=મટાડતી

શશી=ચંદ્ર
અંતર=મન
વિહારતો=વાતો, મોજ કરતો
લેરી=લહેર, તરંગ
પસારતો=ફેલાવતો
હરે=નઇ લે
પુરણ=પુરૂ
વાસીત=(વાસ+ઇત) =વાસવાળુ, સુગંધીદાર
શ્રમ=થાક
વિરામતા=આરામ લેતા, શાંત થતા
નાવડી=નાની હોડી
ધવળ=સફેદ, ધોળુ
ખળળ=ખળખળ
નાવિક=હોડી વાળો
સમો=વખત
વાગોળાતા=મોમા પાછુ લાવી ચાવતા

કદીય=કદી
શીંગડી=નાના નાજુક શીંગડા
કંઠની=ગળામાની
ગાજતી=વાગતી
પથિક=(પથ+ઇક) વટેમાર્ગુ, રસ્તે જનાર
ઓઢણ=ઓઢવાનુ લુગડુ
ભ્રાંત=શંકા
શાંતિ=જંપ
ત્રાસ=બીક
નિવાસ=રહેઠાણ
સકળ=બધી
રચના=શોભા
ઉચરતી=બોલતી
કીરતી=વખાણ, સ્તુતિ
કરતા=કરનાર, પરમેશ્વર

અન્વય—જંગલ મંગળમરી દીસત, મનુષ્યના પરિતાપ નિવારી કોમળ મધુર ચંદની શી ખીલે (છે!) સહુ તરુવરો અમૃતને ઝીલે (છે) (૧) બધુ વન રૂપેરી રસે રસીયુ (હોય તેવુ) પરમ શોભન (તે)

લોચનને લોભન (કરનારૂ છે) મીઠો સ્વર કરતી જતી સરિતા મલિનતા (અને) તાપ સમાવતી, (૨) (નદીના) જળે ચંદ્ર તણા કીરણો રમતાં (જણાય છે વળી) વિહારતો શીતળમંદ પવન જળ મહીં ઝીણી લેરી પસારતો જાય છે તેથી શશી તણી છબી અંતર ઉછળે છે. (૩) (તે પવન) વન (ના) ફૂલોની ઘણી સુગંધી હરે (છે ને તે વડે) તે વનને પુરણ વાસિત કરે (છે) દિવસના અતિશે શ્રમ પામતા પશુ પંખી (ત્યાં) છુપી ગયા (ને) વિરામતા (જણાય છે) (૪) નદી મહી જળ કાપતી નાવડી (નો) સફેદ સઢ અતિ પવને ફુ'ગ્યો (છે) અરે એનુ ઉદર વિશાળ હશે (તેથી) ખરે ધવળ વસ્ત્રથી ઢાકી દીધી (છે) (૫) જળમાં ખળળ બહુ શબ્દ થતા, બહુ શ્રમથી નાવિક હાંકતા (હતા) સમો જતા નદી તીરે ગાડી છુટી (છે તેના) બળદ બેસી શું ઘાસ વાગોળતા ! (૬) કદીપ વાકડી (શીંગડી) ડોલતી (જણાય) કંઠની ઘંટડી મધુર વાજતી (સભળાય છે) પંથિક ભયની ભ્રાંત તજી નિરાંતે ઓઢણું તાણી (ને) સુઇ ગયા (૭) અહીં શાંતિ નિવાસ કરી રહી (છે તેથી) અહીં તો જન ત્રાસ વિસરતા, આ સકળ રળિઆમણી રચના (પોતાના) કરતા તણી કીરતી ઉચરતી (૮)

સમજુતી—જગલ આનંદદાયક દેખાય છે માણસોના દુ:ખને મટાડી આ મધુર કોમળ ચાંદની કેવી શોભી રહી છે ! બધા ઝાડ અમૃતને ઝીલે છે અર્થાત્ ચંદ્રિકાને ધારણ કરે છે. (૧) બધું વન રૂપાના રસવડે (ચંદ્રિકાથી) રસી લીધું ન હોય ? મતલબ કે રૂપેરી ચાંદની પૂર્ણ પ્રકાશી રહી છે. એવું જે ઘણું શોભિતુ તે આંખને લલચાવનાર છે અર્થાત્ આવી લલિત શોભા આંખમાં લોભ ઉત્પન્ન કરે છે એટલે જાણે જોયાજ કરીએ એવી આંખને ઇચ્છા થાય છે.

મધુર અવાજ કરતી જતી નદી મેલાપણું (મેલ) અને તાપ શાંત કરતી (૨) નદીના પાણીમાં ચંદ્રના કિરણ રમતા જણાય છે, વળી મોજમાં વાતો ઠંડો ધીમો પવન પાણીમાં ઝીણા તરંગો હલાવતો જાય છે તેથી ચંદ્રમાની છબી ઉછળતી હોયની! એવું આપણા મનમાં લાગે છે. (૩) તે પવન વનમંના ફૂલોની ઘણી સુવાસ લઇ લે છે ને તેવડે તે (પવન) જંગલને પુરેપૂરું સુગંધીદાર કરે છે દિવસની ઘણી મહેનતથી થાકેલા પશુપખી ત્યાં છુપાઇ જઇને આરામ પામતા જણાય છે, (૪) નદીમાં પાણી કાપતી જતી હોડીનો ધોળો સઢ ઘણા પવનથી ફુલ્યો જણાય છે, અરે એનું પેટ મોટું હશે તેથી ખરેખર ધોળા લુગડાથી તેને ઢાંકી દીધું છે (૬) હોડીના ચાલવાથી પાણીમાં ખળખળ ઘણા શબ્દ થતા અને ઘણી મહેનતથી ખલાસીઓ હાંકતા હતા, વખત થઇ જવાને લીધે નદી કિનારે ગાડી છુટી છે. તેના બળદ એમીને કેવા ઘાસ વાગાળે છે! (૬) કદી તે બળદોની વાંકી શીંગડીઓ હાલતી જણાય છે અને ગળામાંની ઘંટડી મધુર અવાજથી વાગતી સંભળાય છે વટેમાર્ગુઓ બીકની શંકા છોડી દઇને નચિંતે સોડ તાણીને સુઇ ગયા છે (૭) અહીંઆ શાંત (શીતળતા) રહેઠાણુ કરી રહી છે તેથી અહીંઆ તો માણસ બીક ભૂલી જાય છે, આ બધી શોભાયમાન બનાવટ જાણે બનાવનારની (પરમેશ્વરના) આબરૂ બોલતી હોયની! મતલબ કે પરમેશ્વરની અગાધ શક્તિનું ભાન કરાવતી હોયની! (૮)

પાઠ ૫.

સંસ્કૃત=સંસ્કાર પામેલી, શુદ્ધ અને સુંદર થએલી

સમુહ=જથા, વર્ગ

સાક્ષર=વિદ્વાન

સંસ્કાર પામેલી=શુદ્ધ ને સુંદર થએલી

પુરોહિત=કુળ ગોર

પુસ્તુ=અફગાનિસ્તાનમાં વપરાતી

ભાષા

વંશપરંપરા=પેઢી ધર પેઢી

વિદ્વતા=(વિદ્‌ ધાતુ=જાણવુ)= પંડિતાઇ

પ્રાકૃત=પ્રાકૃતિ જન્ય, અસંસ્કૃત,ચાલુ

પવિત્ર પુસ્તકો=ધર્મના ગ્રંથો

ભાષાંતર=તરજુમો, બીજી ભાષામાં નકલ

નિરાળી=જુદી, નોખી

સવાલ—હિંદુસ્તાનની ભાષાના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? વધારે અગત્યની ભાષા કઇ છે અને શા માટે ? હિંદુસ્તાનમા બોલાતી મુખ્ય ભાષાઓનો નકશો ચીતરો.

પાઠ ૬.

પુછઇ=પૂછે છે

પાતશાહ=પાદશાહ (અલાઉદ્દીન)

ઇસી=એવી

ગુજરાતી=ગુજરાત

કહીઇ=કઇ

કિસી=કેવી

કિસ્યૂ=કેવા છે

માગલપુર=માગરોળ, એ કાઠિઆવાડમા એક શહેર છે

અણહલપુર=અણહીલપુર

ઝાલાવાડિ=ઝાલાવાડના

સુરઠ=સોરઠ, સૌરાષ્ટ

છિ કિસી=કેવી છે

છાયા=ભાસ

અપભ્રંશ=મૂળ શબ્દનુ થએલુ અશુદ્ધ રૂપાંતર, વિકાર પામેલી

નિકટ=ધાડો, નજીકનો, પાસેનો

રોડુ=ભાગેલી ઇટનો કટકો

પોચકુ=જરા જેટલુ

ઠોબરૂ=હાલ્લુ, વાસણ

ધાગો=દોરો

વકટવેડ=એક, એને માટે ગિલ્લી દડાની રમતમાં બોલાય છે તે (એ શબ્દો દ્રાવિડ ભાષાના છે)

ચલણી=વપરાતા

રૂઢિ=રિવાજ

ઉચ્ચાર=બોલ

સંક્ષેપ=ટુંકા

માસિક=(માસ+ઇક)=દર માસે નીકળતું ચોપાનીઉં

પાઠ ૭.

સંપ=એકમત, ઐક્ય
ઉદ્દેશ=હેતુ, મતલબ
સુધરાવટ=(સુધારા+વટ) સુધારાપણું
રાજ્યપ્રકરણ=રાજ્યવહીવટ
ડગલે ડગલે=વારે ઘડીએ
કુસંપ=(કુ+સંપ) અણબનાવ
વણસાડે=બગાડે
ફજેતી=ગેરઆબરૂ
વિઘ્ન- હરકત
ઘાલમેલ=ગરબડ, પ્રપંચ
પ્રફુલ્લિત=આનંદી
બરકત=લાભ, ફાયદો, કૃપા, પુષ્કળ હોવું તે
ચિઢીઆપણું=ખીજવાટ, બળિએલપણું
સંપીલા=(સંપ+ઇલા)=સંપવાળા
દ્રોહ=વેર બુદ્ધિ, અપકાર
રાજ્યદ્રોહ=રાજ્ય પ્રત્યેની વેરબુદ્ધિ
ઢૂત=જુઠાણું, બનાવટ, ઢોંગ
ધર્મઠગ=ધર્મનો ડોળ કરી ઠગનાર
ઉપદ્રવ=હરકત, પીડા, ઇજા
અહિત=(અ+હિત)=અકલ્યાણ, બુરૂ
દાઝ=લાગણી, બળતરા, દયા
ધાર=માન, સમજ
દૈવ=નસીબ
આર=આરો, છેડો
કુવે'મ=ખોટા વહેમ
મત્સર=અદેખાઇ, કીનો, દ્વેષ
આકરી=ખરાબ, માઠી
સુસંપ=(સુ+સંપ) સારો સંપ
જંપ=શાન્તિ
પડી=પડીને
વિચાર=વિચાર કર

અન્વય—હું દીલમાં દાઝ ધરૂં છું અને દેશીને વિનતી કરૂં છું વળી ખરેખર કહું છું એમાં લેશ જુઠું ન ધાર કુસંપથી સહુ બહુ સારા રાજ તૂટી ગયાંજ, હું શું દૈવ વાત કહું છું કે દુઃખનો આરો નહિરે, કુવહેમ, મત્સરે કરી આવી આકારી દશા થઇજ, સુસંપની પડી વિના બાર જશેરે, માટે કુસંપને નસાડવાને, સુસંપને જગાડવાને, અને જંપનેજ વધારવાને ઝટ લઇ તું વિચારરે.

સમજુતી—મને મનમા દયા આવે છે અને તેથી હુ દેશીઓને અરજ કહુ છુ કે હુ ખરેખર કરૂં છુ તેમા જરાપણ જુઠુ માનશો નહિ, બહુ અણબનાવથી બધા રાજ્ય નાશ પામ્યા છે હું નસીબની શી વાત કહુ કે દુ ખનો છેડોજ નહિ ખોટા વહેમ અને અદેખાઇએ કરી આપણી આવી બુરી હાલત થઇ છે, સારા સપની પડી વગર દુ ખરૂપી રોગનો ભાર જશે નહિ માટે કુસપને હાકી કાઢવાનો, સારો સપ ફેલાવાનો, અને શાતિ વધારવાનો તુ જલદી વિચાર કર.

પાઠ ૮.

એકાત=નર્યો વાસ
હાસ્ય વિનોદ=આનદની ને હસવાની વાતચીત
ખુદાવદ=મોટા સાહેબ (મોટા દરજ્જાવાળાને અરજ કરતાં વપરાય છે)
એક વચની=બોલ્યુ પાળનાર
તકસીર=ગુનોહ, વાક, અપરાધ
ચેતી=સમજી
જહાપનાહ=(જહા=દુનિયા+પનાહ=રક્ષણ કરનાર)=દુનિયાનુ રક્ષણ કરનાર
તાજુબ=અચરત
એકનો બે થયો નહિ=માન્યુ નહિ
સૂચના=આગમચેતી
કનડે છે=હેરાન કરે છે
ખો=ટેવ, કુટેવ
ટળવળે=પિડાય
દમ સુકાઇ જશે=પાયમાલ થઇ જશે
ગત=સ્થિતિ
રકઝક=વાદવિવાદ, તકરાર
અન્નદાતા=(અન્ન=અનાજ+દાતા=આપનાર)=જીવાડનાર
ખાવીંદ=હાકેમ, ધણી
આકરા=ભારે
હીકમત=કળા, તદબીર, યુક્તિ

સાર—અક્કલવાન માણસો સમયસૂચકતા વાપરી શકે છે (પાચમી ચોપડી પાઠ ૨જાના સમયસૂચકતાના દાખલા આપવા)

પાઠ ૯.

ઇશ્વર કેમ ખુશ થતો નથી તે બાબત.

પ્રસન્ન=ખુશ, રાજી
નવ=નહિ
કીરતન=ભજન, ગુણ ગાન
અતીશે=ઘણું, વધારે
તારે=તહારે
ડાચાકૂટ=નકામી વાત-ચીત
લવ=લવારી, ગમેતેમ બોલવું
પર=પારકી
નિંદા=અદખોઇ
પૂજન=પૂજા સેવાની ક્રિયા
કાયા=શરીર
કંપે=ધ્રૂજે
ગંજીફો=રમવાના પાના
ફૂટતા=રમતા
આઠ પહોર=દહાડો ને રાત (એક પહોર ૭॥ ઘડી એટલે ત્રણ કલા કનો કહેવાય છે)
જંપે=ઠરીને બેસે
ચંદન=સુખડ, સુગંધી-કાષ્ટ
કુંડી=મસાલો છુદવાનું પત્થરનું કુંડું
કુંડકું=લાકડાનો દસ્તો, (મસાલો છુદવાનું હોય તેને કુંદકું કહે-છે)
રગડે=વાટે, ઘૂટે
એકાદશી=અગ્યારસ
ઓચ્છવ=ઉત્સવ, પ-વિત્ર દિવસ
જાગરણ=ઉજાગરો
ભાંડ=ભુંડા બિભત્સ શબ્દ બોલનાર
ભવૈયા=ભવાઇ કરનારા
સારી=આખી
લુખું=ઘી વગરનું
પરણા=પરોણા
વેઠ=પીડા
મિષ્ટ=મીઠું ભોજન
પરાણે=બળાત્કારે
મગન=ખુશી
ડોલે=ડોકું ધુણાવી હા પાડે
ભગવત=ઇશ્વર
ભૂષણ=ઘરેણું
મણિ=હીરા, રત્ન
મુકતા=મોતી
વીણ=વગર
સુત=છોકરો
જપવા=જપ કરવા, ધ્યાન ધરવા
ગળા કાપે=વિશ્વાસઘાત કરે
ગળગળો=ગરીબ
ભાવા=ચાળા, ઢોંગ
અન્ય=બીજા
અનુચિત-(અન+ઉચિ-ત=લાયક)=અયોગ્ય, અણુઘટતુ
કમ=કામ

અંતર=મન
છળ=કપટ, ઠગાઇ
લહે=જાણે
અંતરજામી=અંતર્યામી, ઇશ્વર
સ્વામી=ધણી, માલીક
સંગી=સોબતી
વૃંદાવન=ગોકુળની પાસેનું વન (જ્યાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને લીલા કરી હતી તે)
કાંન=શ્રીકૃષ્ણ
નાદે=અવાજથી
વેધી=વીંધી
મુનિવર=(મુનિ+વર=મોટા)=મુનિઓમાં જે શ્રેષ્ઠ તે, મોટા મુનિ
સાન=સમજ, ભાન
તરુ=ઝાડો
ઝુકી=લચી
ચરણે નમવાને=પગે લાગવાને
કાજ=માટે
જમુના=યમુના(એ નદી હિમાલયના જન્મોત્રી શિખરમાંથી નીકળી આગ્રા ને અયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતમાં વહી ગંગાને મળે છે, એને કાંઠે થાનેશ્વર, દિલ્હી, મથુરા, આગ્રા, ઇટાવા, કાલ્પી, અલાહાબાદ વગેરે શહેરો છે)
નીર=પાણી, જળ
મોહન=કૃષ્ણ
નાદ=અવાજ
કાન દઇ=ધ્યાનથી, એક ચિત્ત
પય=દૂધ
પય પાન કરે નહિ=ધાવે નહિ
ગાળ=ડોકમાં બાંધેલા દોરડા
પળે=જાય, દોડે
કમળ=જળ=પાણીમાં પેદા થતું લાંબી દાંડીનું એક જાતનું ફૂલ.
ટાટડી=સ્થિર
ઉદીઓ=ઉગ્યો
ભાણ=સૂર્ય, સુરજ
શંકર=શિવ, મહાદેવ
સમાધ મેલી રહ્યા=સ્તબ્ધ થઇ ધ્યાન છોડીને એક ચિત્ત થઇ રહ્યા

અન્વય—તારા દીલનું કપટ નવ જાએ, (તો પછી) તને પ્રભુ તે કેમ પ્રસન્ન થાએ ? પ્રભુ (ના) કીરતન અને પ્રભુ (ના) નામ સ્મરણમાં તારે અતિશે આળસ (છે) (પણ તું) આખો દિવસ ડાચાકુટ લવ (અને) પરનિંદા (કરવામાં) હારે નવ (તો પછી) તને પ્રભુ૦ (૧) પ્રભુનું પૂજન કરતી વેળા તારી કાયા કંપે, (પણ) ગજીફા સોગટા

કુટતા આઠે પહોર નવ જપે (ટેક) (૨) હરિનુ ચંદન ઘસતા, શ્રમથી તારૂ શરીર બગડે, (પણ) કુડી કુદકુ લઇ મરી, મસાલો (અને) ભાગજ ભાવે રગડે, (ટેક) (૩) એકાદશી ઓચ્છવના જાગરણ તને અતિ કઠણ લાગે, (પણ તુ) ભાડ ભવૈયા જોવા સારૂ સારી રાતજ જાગે. (ટેક) (૪) હરિના ભગતને જાણે વેઠજ વળગી હોય (તેમ) લુખુ સુકુ (ખવરાવે) (પણ) સગા સબધી (ને) પરણા આવે તેને પરાણે મિષ્ટ (ભોજન) પીરસે. (ટેક) (૫) ગુરુ બે પૈસાની સેવા બતાવે, (ત્યારે) ત્યા ગણગણતુ બોલે, (પણ) જ્યારે ઘરની સ્ત્રી ઘરેણુ માગે ત્યારે ત્યા હસી (ને) મગન થઇ ડોલે (ટેક) (૬) ભગવત (ને) ખોટા મોતી, કાચ (અને) કિડીઆ (ના) ભૂષણ ઘાલે (પણ) સુત (અને) સ્ત્રીને સોનુ, રૂપુ, મણિ, મુક્તા વીણ નવ ચાલે. (ટેક) (૭) જગ દેખતા જમવા બેસે બકી ખાવાને માટે પણ ન નહાય, ગળાં કાપે ત્યા ગળગળો થાય એ વૈષ્ણવના ભાવા (છે) (ટેક) (૮) આ કરવુ આ ન કરવુ એમ અન્યને શિક્ષા દે (પણ) તુ તે પ્રમાણે કરતો નથી, (અને) અનુચિત કર્મ કરે છે, (ટેક) (૯) અતરના છળ અન્ય ન લહે, પણ અતરજામી જાણે, દમ દયાનો સ્વામી જે (પ્રભુ) છે તે તો સાચાનો (જ) સગી છે. (ટેક) (૧૦)

અન્વય—વૃદાવનમા કા'ન ઊભો ઉભો વાસળી વગાડે (છે) તે વાગે (છે) રે. (ને) નાદે મુનિવરની વાસળી વેધી (અને) કોને સાન નવ રહીરે (ટેક) (૧) ચરણે નમવાને કાજ તરુની શાખાઓ ઝૂમી રહી (છે) રે, અને વૃક્ષ સાથે વેલી (પણ) ઝુમી રહીરે, આજ અમારા ભાગ્ય (ને ધન્ય છે) (ટેક) (૨) જમુના નીર ચાલે નહિ રે, (અને તે) નાદ સૂણી (મારાથી) ન રહેવાય. (ટેક) (૩) વાછરુ પય પાન કરે નહિ,

(અને) કાન દઈને સાભળેરે, કાને નાદ સુણવાને ગાયો ગાળા તોડી વાઘાં પળેરે. (ટેક) (૪) ટાટડી જળ કમળ ફૂલ્યા, (તેથી જાણે) બાણુ ફદીઓ દીસે છે રે, શકર સમાધ મેલી રહ્યા (છે) (એ સઘળુ) જગતને જોણુ થયુ રે, (ટેક) (૫)

સમજુતી—તારા મનના છળ ભેદ જાય નહિ તો પછી તારા પર પ્રભુ શી રીતે રાજી થાય ? પ્રભુના ભજનમા અને ઈશ્વરનુ નામ યાદ કરવામાં તને ઘણુંજ આળસ આવે છે, પણ તુ આખો દહાડો પારકી બદબોઇ કરવામા, લવારીમા અને ડાચાકુટ કરવામા થાકતો નથી તો પછી તારાપર પ્રભુ૦ (૧) ઈશ્વરની પૂજાસેવાની ક્રિયા કરતી વખત તારું શરીર ધ્રૂજે છે, પણ તું પાનાં અને સોગટા રમતાં રાત દહાડો ઠરીને બેસતો નથી. (ટે) (૨) ઈશ્વર માટે સુખડ ઘસવાની મહેનતથી તારું શરીર બગડે પણ કુડી અને કુદકુ લઈને ભરી મસાલો અને ભાંગ હોંસથી વાટે છે, ત્યારે તારૂ શરીર બગડતુ નથી (ટેક) (૩) તને અગિઆરસના અને ઓચ્છવના ઉજાગરા કરવા ઘણા ભારે લાગે છે, પણ તુ ભાંડ અને ભવૈયા જોવાને માટે આખી રાત જાગે છે (ત્યારે તને ઉજાગરા નડતા નથી) (ટેક) (૪) હરિ ભક્ત આવે તો જાણે પીડા વળગી હોય તેમ લુખુ સુકુ ખવરાવે, પણ જો સબધી અને પરોણા આવે તો તેને તુ આગ્રહ કરીને મીઠુ ભોજન મૂકે છે (ટેક) (૫) ધર્માચાર્ય બે પૈસાની (નજીવી) સેવા કરવાનુ બતાવે ત્યારે સા તુ અણગણતુ (નહિ સમજાય એવુ) બોલે છે. પણ જ્યારે ઘરની બાયડી ઘરેણુ માગે ત્યારે તુ હસીને ખુશી થઈ હા કહે છે (ટેક) (૬) ઈશ્વરને ખોટા મોતી, કાચ અને ગિલ્ટ.આના ઘરેણા ઘાલે છ, પણ છોકરા અને બાયડીને સોના, રૂપા, હીરા, મોતી વગર ચાલે નહિ. (ટેક) (૭)

દુનિયાને બતાવવાને જપ કરવા બેસે છે, બાકી તો ખાવાને માટે પણ નહાય નહિ, વિશ્વાસઘાત કરે ત્યા ગરીબ થાય એવા વૈષ્ણવના (તારા) ચાળા છે. (ટેક) (૮) આમ કરવું, આમ ન કરવુ એમ બીજાને શિખામણ દે છે, પણ તુ તો તે પ્રમાણે કરતો નથી, અને અયોગ્ય કામ કરે છે. (ટેક) (૯) તારા મનના પ્રપચ બીજો જાણે નહિ પણ ઇશ્વર જાણે છે, દાસ દયારામનો ધણી (પરમેશ્વર) એ તો સાચાનોજ સોબતી છે. (ટેક) (૧૦)

જમના કિનારે ગોકુળની પાસેના વનમા શ્રીકૃષ્ણ ઉભા ઉભા વાસળી વગાડે, તે વાસળી વાગે છે તેના અવાજથી મુનિયોમા શ્રેષ્ઠ તેમની પણ પાસળી વીંધાઇ જાય છે મતલબ કે તેઓ વાંસળીના મધુર સૂરમાં મશગુલ થઇ ગયા અને તેથી કોઇને ભાન રહ્યુ નહિ. (ટેક) (૧) શ્રીકૃષ્ણને પગે લાગવાને માટે ઝાડની ડાળીઓ લચી રહી છે. અને વૃક્ષની સાથે વેલી પણ લચી રહી છે, તે જાણે કહેતા હોય કે આજ અમારા નસીબને ધન્ય છે. (ટેક) (૨) એ અવાજ સાંભળીને યમુના નદીનુ પાણી વહેતુ નથી, અને હરણના મનમા મોહ થાય છે, પક્ષીઓ માળામા હાલતા નથી મતલબ કે સ્તબ્ધ થઇ ગયા છે એ અવાજ સાંભળીને મારાથી રહેવાતુ નથી (ટેક) (૩) વાછરડા ધાવતા નથી, અને ધ્યાન દઇને સાભળે છે, કાને અવાજ સાભળવાને માટે ગાયો ગળામા બાધેલુ દોરડુ તોડીને ત્યા જાય છે (ટેક) (૪) સ્થિર જળકમળ (જળમા પેદા થતા કમળ) ખીલ્યા તેથી જાણે સૂરજ ઊગ્યો દેખાય છે મહાદેવ સ્તબ્ધ થઇ ધ્યાન છોડીને એક ચિત્ત રહ્યા છે. એ બધી દુનિયાને ખબર પડી છે (ટેક) (૫)

પાઠ ૧૦

| પરવાળુ=એક જાતના દરિયાઇ

પ્રાણીના લોહીમાથી ઉત્પન્ન થતો મેલ. (એનો રગ લાલ, ગુલાબી કંઇક પીળો મણી રૂપે હોય છે)

જગબાર, ઝાંઝીબાર=આફ્રિકામા શહેર છે.

માડાગાસ્કર=આફ્રિકા ખંડમા બેટ છે. દુનિયામા મોટા ટાપુઓમાનો એક છે

ભૂમધ્ય=(ભૂ+મધ્ય) પૃથ્વીની વચ્ચે આવેલો

પુરબહારમા=ખીલતા, નીકળતા

પાસિફિક મહાસાગર=શાંત મહાસાગર (બધા મહાસાગરમા ૩/૪ ભાગ પૃથ્વી એણે રોકેલી છે)

બહુપગી=(બહુ+પગ+ઇ)=ઘણા પગવાળા

ખોખુ=જીવ વગરનુ ખોળીઉ

રસી=લોહી પાણીવાળો ચીકણો પદાર્થ

અનત=(અન્=નહિ+અત)=ઘણાજ

અનત કોટી=(અનત+કોટી) ઘણાજ કરોડ, અતિશય, સખ્યાબધ

વિભાગ=(વિ+ભાગ)=ભાગના ભાગ

ઉષ્ણ=ગરમ

કટિબંધ=(કટી=કેડ+બધ=બંધન) પૃથ્વીપર જુદા જુદા પ્રદેશોમા ટાઢ તાપ કેવા પડે છે તે જાણવાને પૃથ્વીના મુખ્ય પાચ પટા પાડેલા છે તે દરેકને કટિબધ કહે છે

ઉષ્ણકટિબધ=કર્ક અને મકરવૃત્ત વચ્ચેનો ૪૭ અશનો ભાગ; વિષુવવૃત્તથી ઉત્તર દક્ષિણ ૨૩॥ અશનો ગરમ પ્રદેશ

ભગાણુ=પોલાણુ

વામ=બે હાથને પહોળા પસારી રાખતા બે હાથ ને છાતી જેટલી લબાઇ

જ્વાળામુખી=(જ્વાળા=અગ્નિ=મુખ=મો+ઇ=વાળો)=જેના મોઢામાંથી ધુમાડો બળતા પથરા વગેરે નીકળે છે એવો

વિસામો=વિશ્રાંતી

નાળિએર=(સસ્કૃત નારી કેર ઉપરથી) (નારિક=પાણીવાળુ+ઇર=ઉગવુ) =પાણીવાળી જગાએ ઉગનાર ઝાડનુ ફળ, નાળિએરીનુ ફળ

પ્રતિ=જાત
યુનાની હકીમો=ફારસી કે અરબી વૈદકશાસ્ત્ર પ્રમાણે દવા કરનાર વૈદ
વિધિપૂર્વક=અમુક રીત પ્રમાણે
ભસ્મ=રાખ
માત્રા=ધાતુ વગેરેને મારી કરેલી દવા
કિરમજી=સંસ્કૃત કૃમિજ ઉપરથી (કૃમિ=જીવડો+જ=પેદા થવું)(એ એક જાતના જીવડામાંથી પેદા થાય છે)=લાલરંગ, ઘેરો લાલરંગ

સવાલ—પરવાળાના બેટો ક્યાં ક્યાં છે? પાસિફિક મહાસાગર નામ પાડવાનું કારણ શું? (એનાં તોફાન થતું નથી માટે) પરવાળા કોણ બનાવે છે? પરવાળાની બનાવટ કહો.

પાઠ ૧૧.

આસ્થા=ભાવ
દાન=ધર્મ બુદ્ધિથી આપવું તે
અપંગ=(અપ=વિજોગ બનાવનાર પ્રત્યય+અંગ=અવયવ)=જેને એક અથવા વધારે અંગ નથી. તે (લુલું; લંગડું, ઠુંઠું, આંધળું, બહેરું વગેરે)
સારંગી=એક તારનું વાજું
રોશની=પ્રકાશ, લાઇટ
સ્વર=અવાજ
દીન=દયામણું
વદન=(વદ=બોલવું+અન)=મો
ખોખરી=સારા અવાજ વગરની
બેસૂર=(બે=નઠારો+સૂર=અવાજ) કાનને સારો ન લાગે એવો અવાજ
ચિત્તભ્રમ=(ચિત્ત+ભ્રમ) ગાંડા જેવો
નિશ્વાસ=નિસાસા
ક્ષય=ખય, શરીર દહાડે દહાડે ઘસાતું જાય એવો રોગ
આજારે=માંદગીએ, રોગે
હાય=ફીકર, ચિંતા
સૂર=ગાયનમાં મુખ્ય જે સાત સ્વર છે તે (સા,રી,ગ, મ,પ,ધ, ની)
કંઠ=સૂર, અવાજ
લીન=એકતાર, મશગુલ
ઠઠ=ભીડ, જમાવ
પુંઠ ફેરવી=પાછી વળી
ગંભીરાઈ=કંઈક ભય અને ઘણું

આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવા પણું, ગભીર-
પણુ
પરવરદેગાર=પ્રાણી માત્રને પુરૂ
પાડનાર, દુનિયાનો સાહેબ,
પરમેશ્વર
અચ્છી=સારી

સાર—એક બીજાના ભાવને લીધે આશા બંધાય છે અને તેથી સારો લાભ મળે છે.

પાઠ ૧૨.

અનારોગ્ય=(અન્=નહિ+આરોગ્ય=
તદુરસ્ત)=તદુરસ્ત નહિ, રોગી
આરોગ્ય=(અ=નહિ+ રોગ=ય=
સ્થિતિ)=રોગ વગરની સ્થિતિ,
તદુરસ્ત
તબીએત=શરીર, પ્રકૃતિ
શરદી=ભેજ, પાણીવાળી હવા
તદુરસ્તી=(તન=શરીર+દુરસ્ત=સ ફ
+ઇ=વાળુ)=આરોગ્યતા
પચે=મચે
સડસડાટ=સપાટાબંધ, ઝડપથી
ચુઆ=વરસાદના છાટા છાપરામાથી
ટપકે છે તે જગા
તાડછા=તાડના પાતરા
વગ=સવડ, જોગવાઇ
ભોયતળીઉં=ઘરમાં નીચેનો ભોંયપર-
નો ભાગ
વેધ=ઘર બાંધવાના શાસ્ત્ર પ્રમાણે
ન બાધવુ તે, ખામી, બાધ
નિકાલ=રસ્તો, માર્ગ
ફરામત=ઝાડો પિશાબ, મળમૂત્ર
કમસમજ=(કમ=ઓછી+સમજ)=
ઓછી અકલ
જમાવ થાય છે=ભેગી થાય છે
ત્રિદોષ=વાયુ, પિત્ત અને કફનો,
બગાડ, તાવ, શૂળ અને ખાસાનો
રોગ
ફેફસા=હવા ભરવાની કોથળીઓ
કાજળ=મેસ
ઢોરઢાંખર=ઢોર વગેરે
મળમૂત્ર=ઝાડો પિશાબ
ઉલટી=ઓકારી
ચૂક=પેટમા દુખાવો થવો તે
કોગળીઉ=ઓકી ઓકીને માણસ
મરે તે રોગ
જમાવ=ભેગું

બાર—ઘર બાંધતી વખતે કઇ કઇ બાબતો ધ્યાનમા રાખવી ? ઘરની અંદરની વ્યવસ્થા કેવી રીતની રાખવી ?

પાઠ ૧૩.

કાશી=ગંગા નદીપર પવિત્ર જાત્રાનુ ધામ છે.
યાત્રા=જાત્રા
કાશીવિશ્વનાથ=મહાદેવનુ નામ છે
તીર્થક્ષેત્ર=જાત્રાનુ ઠેકાણુ
મંદિર=ઠેકાણું, ધામ
મુકિતપુરી=(મુકિત = મોક્ષ+પુરી = નગરી)=મોક્ષની નગરી
અશકત=(અ+શકત=શકિત=) કમજોર
દેહ પડે=મરે
જન્મ મરણનો ફેરો ટળે=મોક્ષ મળે
ખ્યાલ=વિચાર, ધારણા
સોઇ=જોગવાઇ, સવડ
ભાથુ=મુસાફરીમા સાથે રાખેલો ખાવાનો પદાથ.
ચોર ચાકર=ચોર વગેરે
પરાપર=ઘણીજ
ખીન=વગર, વિના
ઘાટ=ઓવારા

દશાશ્વમેધ=(દશ+અશ્વ=ઘોડો+મેધ =ભોગ, બળિદાન) દસવાર ઘોડાનુ બળિદાન આપેલી જગા
ગ્રહનિરીક્ષણ=(ગ્રહ+નિરીક્ષ=ધારીને જોવુ+અણ એ પ્રત્યય નામ કરે છે)=ગ્રહનુ અવલોકન
વિચિત્ર=તરેહવાર
ઘટાકાર=(ઘટ+આકાર)=ઘટના આકારનુ
ઘાટ=આકાર, ડોળ
શિવમંદિર=(શિવ+મંદિર) મહાદેવનુ દહેર
વિશ્વવિખ્યાત=દુનિયામા જાણીતુ
શિવાલય=(શિવ+આલય=ઠેકાણુ) મહાદેવનુ દહેર
બીલીપત્ર=(બિલી=બિલા+પત્ર=પાદડા) =બિલીના પાદડા
દર્શન=ઝાંખી
જ્ઞાનકૂપ=(જ્ઞાન+કૂપ=કુવો) અકકલનો કુવો (જેમા નહાવાથી અકકલ વધે છે)

ભાવિક=(ભાવ+ઇક=વાળો)=આસ્થા વાળા, શ્રદ્ધાળુ
આચમન=જમણી હાથેલીમા પાણી લઇ ચૂસી જવુ તે, ચાગળુ પાણી પીવું તે.
ગજવા કાતરૂ=ખીસ્સા કાતરૂ; ચોરી કરનાર.
સાવધ=સચેત, હોશિયાર, ચાલાક
ઝરૂખાદાર=(ઝરૂખા=માળનો આગળ વધારેલો ભાગ+દાર=વાળા) =ગોખવાળા
ખિચોખિચ=સભ્ભર, સંપૂર્ણ, પાસેપાસે
કિનખાબ=કસબ અને રેશમથી ભરેલું તરેહવાળુ કપડુ.
કુમાસ=પોત
મજલીન=એક જાતનુ ઝીણુ કુમાસનુ કપડુ
પીતામ્બર=(પીત=પીળુ+અમ્બર= રેશમી વસ્ત્ર)=પીળુ રેશમી વસ્ત્ર; અબોટીઉ
નમુનેદાર=શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ
મૂર્તિ=પત્થર કે લાકડામાં કોતરેલું કે ધાતુનુ ઘડેલુ દેવી દેવીનુ જે સ્વરૂપ તે
નાનાવિધ=જુદી જુદી જાતના
આખ ધરાતી નથી=વારંવાર જોવાનુ મન થાય છે.
દબદબો=ભપકો; ઠાઠ
સાજ=શણગાર
શ્રેષ્ઠ=મોટામા મોટુ
ધુરંધર=ઘણા મોટા
આચાર્યો=મોટા ગુરુઓ
પાઠશાળા=(પાઠ=શાળા)=કોલેજ
અનાદિ=(અન+આદિ=આરભ)=જેને આરભ નથી તે, ઘણા જુના
પદ્ધતિ=રીત, રિવાજ

પાઠ ૧૪.

ખત=કાળજી; ચેતક
સાચવટ=(સાચ+વટ=પણુ)=સાચાપણુ
કુમળુ=નાનુ
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી=જે આદત પડી હોય તેમટાડી મટે નહિ.
પુખ્ત=ખાખુના લાયક ઘતીઓ

મહાવરો=અભ્યાસ
ઝાઝે=વધારે, અતિશય
રમી જવા=મરજીમાં આવે તેમ ફરવા
પરીક્ષા=(પરિ+ઇક્ષ=તપાસવું+આ)=ચોગરદમથી તપાસવું તે
આદરી=આરંભી, શરૂ કરી
મુક્તાફળ=મોતી
અંકુર=ફણગો
હૃદયકમળ=જેમાંથી પ્રેમ પેદા થાય છે તે, અંતઃકરણરૂપી કમળનું ફૂલ
અનુકરણ=(અનુ=પાછળ+કૃ=કરવું) દેખાદેખી અનુ જોઈ બીજાએ કરવું તે
અનુકૂળ=મળતો પરેપૂરો મળતો
ઉત્કટ=પ્રચંડ, જબરા
શોધક=(શોધ+અક)=શોધ કરનાર
પ્રજાસત્તાક=(પ્રજા+સત્તા+અક)=રૈયતની સત્તાવાળું
પ્રમુખ=(પ્ર+મુખ)=વડો, મુખી
ઉંડી અસર સારી લાગણી
બાલ્યાવસ્થા=(બાલ્ય+અવસ્થા) નાનપણ
જનેતા=મા
ભક્તિભાવ=ખરો પ્રેમ
જીવન=જિંદગી
સાંપડે છે=મળે છે, આવે છે
પાયા વગરના=નકામા
સ્વર્ગ સમી=સ્વર્ગ જેવી
મૂળ=શરૂઆત
પ્રતાપ=બળ

પાઠ ૧૫.

વિવેક=ખરું ખોટું સમજવાની શક્તિ
જળપાત્ર=(જળ+પાત્ર)=પાણીનો લોટો
ભગાસૂ=સુરતીથી એકાએક મોં પહોળું થાય છે તે
ઘુમંડ=અહંકાર, ગર્વ
સભાવિત=આબરૂદાર, પ્રતિષ્ઠિત
પરિચય=ઓળખાણ, સહવાસ
બીભત્સ=ભુંડા શબ્દ, અપશબ્દ

સવાલ—વિવેક શીખવાનું મુખ્ય સ્થળ કયું? આપણા કરતા મોટા, બરોબરીઆ અને નાના સાથ કેવી રીતે વર્તવું? આપણે ઘેર

કોઇ આવે તેની સાથે કેવી રીતે વર્તવુ ? આપણે પોશાક કેવો રાખવો ? સારા માણુસ દેખતા કઇ કઇ ક્રિયા કરવી નહિ ? અંગ્રેજ લોકોને મળવા જવામા કયા કયા નિયમો યાદ રાખવા ?

પાઠ ૧૬.

છત્રે=છત્રીથી
છાય=છાયા
છડીધર=છડી ધરનારા, ચોપદાર
છાજતા=શોભતા
હોદ્દો=છત્રીવાળી અંબાડી
રસિક=આનંદી
બિરાજતા=શોભતા
આયુષ=આવરદા
મધ્યમા=નસોમમા
આગ્રમા=આગમાં
ઉપયોગ=મોજમઝા, સુખવિલાસ
જોગ=લાયક, યોગ્ય
અજોગ=અયોગ્ય, નાલાયક
ખજાને=તિજોરીમા
સોડતાણી=મોઢુ ઢાકીને

મસાણ=હિંદુ લોકોના મુડદા દાટવા બાળવાની જગો
ઈંદ્રપુરી=ઈંદ્ર રાજાની નગરી
અનુસાર=મળતી, જેવી
નગરીઓ=શહેરો
નોખ=શોભા
કોટીધ્વજ=કરોડો પતિ, લખેશરી
ગરજતા=ગાજતા, બોલતા
ગોખ=ઝરૂખે, રવેશ, માળનો આગળ વધારેલો ભાગ
સુંદરી=ખુબસુરત સ્ત્રી, દેખાવડી સ્ત્રી, ફુટડી સ્ત્રી
ગુણસુંદર=સારા ગુણવાળી.

મર્દ=મરદ, પુરૂષ
કો=કોણ
ઠાર=ઠેકાણુ
ગર્દ=ધૂળ, ખાડો
મટો=ટળો
ભ્રાત=ભાઇ
શ્યામ=કૃષ્ણ
ચરણ=પગ
સ્મરણ=યાદ
ત્રિલોક=(ત્રિ=ત્રણ+લોક) =સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાલના લોક
મધ્ય=મા
હસ્ત=હાથ
કરણ=કાન
કૃપાળ=કૃપાળુ, દયાળુ
નેત્ર=આંખ
વદન=મોઢુ
દંત=દાંત
ખાનપાન=ખાવા પીવાનું

અભાગી=કમનસીબ
પામ્યો=કમાયો
કાપ=કચરો
જામ્યો=એકઠો કર્યો, બાઝયો
ઘડીક=વખત
આયુ=આવરદા, જિંદગી
મનરંજન=(મન+રંજન)=મનને ખૂશ કરે એવી
ગુપ્તોત્તર=(ગુપ્ત=છુપો+ઉત્તર)=છુપો જવાબ
નાથ=ધણી, સ્વામી
નરક=પાપી પ્રાણીઓને તેમના મરણ પછી શિક્ષા પામવાને માટે રહેવાનુ ઠેકાણુ, દોજખ
સાર=તત્ત્વ
પોથી=ચોપડી
ભોજન કરનારી=રાંધનારી
લહો=લો, જાણો
અંતર્બહિર્લાપિકા=અંદરથી અને બહારથી સમજાય એવી સમસ્યા, ગુપ્ત અને ખુલ્લો અર્થ સમજાય એવી સમસ્યા
શ્રીફળ=નાળિએર
હારે=ગુમાવે
લહે=લે
આદ્ય=પહેલુ, પ્રથમ
અંત=છેલ્લુ
વાચા=વાણી
અવિચળ=સ્થિર, સ્થાયી, અચળ
દનદન=રોજરોજ
આદિ=પહેલા
વરણ=અક્ષર
ગામેતી=પટેલ
શાશ્વત=જેનો નાશ નહિ તે.

અન્વય—(જેને છત્રે છાય થતી,) (અને જેની આગળ) છડીધર છાજતા, અને (જે) રસિક હાથીના હોદ્દામા બિરાજતા, (વળી જેના) ભાગ્યમાં આયુષ (અને) અનેક રિદ્ધિ ભરેલી (હતી,) તે પણ એક દિન ઉછળતી આગમા સૂતા (૧) (જેઓ) ઉપભોગ ભોગવતા (હતા) (અને તેમા) મહા સુખ માણતા (હતા) જોગ અજોગ જરી જોતા (કે) જાણતા (પણ નહિ) (વળી જેઓએ) કરોડો દાન ખજાને (અને) ખાણમા કીધા (હતા) (તેઓ પણ) મસીદ (કે) મસાણમા સોડતાણી (ને) સૂતા (૨) નોખમા ઈંદ્રપુરી અનુસાર નગરીઓ હતી,) (ને તેમાં)

કોટીધ્વજ સાહુકાર ગોખમા ગરજતા (હતા) સારા ગુણની સુદરીઓ (હતી) (અને) મર્દમા મહા ગુણ (હતા,) તે (નગરીઓ) કો જાણે કઇ ઠાર ગર્દમાં મળી ગઇ! (૩) માટે હે! મારા મિત્ર, આ વાત વિચારોરે ભ્રાત પાપી મટો (અને) ભલા અને પવિત્ર થઇ જાઓરે, (અને) જીવનનુ ફળ ભગવાનનુ ભજન જાણી (તેને) ભજોરે, અતર પ્રીતિ આણી (તમે) નિત (તેનુ) 'યાન ધરો. (૪)

અન્વય—હે મિત્ર શ્યામ (ના) ચરણ (નુ) સ્મરણ (કરવુ) (એજ) સાચી (અને) સરસ રીત (છે,) તે વિના ત્રિલોક મધ્યે ક્રોડ વાત કાચી (છે,) (હે) કૃપાળુ તે હસ્ત, ચરણ, કરણ (અને) નાક કીધુ (છે,) (અને) નેત્ર, વદન (અને) દત આપી (વળી) જ્ઞાન (નુ) દાન દીધુ, આજ એજ ખાનપાનની ખૂબ ચીજ આપે (છે,) (તે વળી) ભૂખ, તરસ, ઠડ, તાપ (તથા) સવ કષ્ટ કાપે (છે,) તે તને ઘડીએ ઘડીએ યાદ આણે (છે,) (પણ) તુ દુષ્ટ અભાગી તે ઇષ્ટ દેવને ન જાણે (હે અલ્યા) જીવ તુ વિચારી જો (કે) જનમ પામીને (તુ) શુ પામ્યો ? (તે) ભક્તિની જુક્તિ ન જાણી (અને) પાપનો કાપ જામ્યો, (પણ) હજી ઉપાય છે, (તે) થાય તો ઘણુજ સારૂ કારણ કે જે ઘડીક જાય (છે તેમા) તારૂ આયુ(ષ્ય) ઓછુ થાય (છે.)

અન્વય—નરકનો નાથ કોણ! દહીનુ સાર (તેને) શુ કહીએ ? બાળક તણી પોથી તેનુ નામ શુ લઇએ ? ભોજન કરનારી નિત્ય ઘઉનુ ઘેર શુ કરે (છે ?) ચતુર પુરૂષ એ ચાર (પ્રશ્નના) ઉત્તર મનમા વિચારી લહો જો સમજી શકે તો માન દઇ બેસવા ઓટલી આપુ; (અને જો) નહિ સમજી શકે તો (હુ) તને કહુ (છુ કે) જમ, ઘી, ચોપડી, રોટલી, (ઘી ચોપડી રોટલી જમ.)

અન્વય—શ્રીફળમાં શું હોય ? દગો કરતા શું હારે ? ગામડા મહી અધિક ભારે પદવી કોણ લહે ? મટે નહિ તે કોણ ? સૌથી પરમ દુખ શું છે ? આદ્ય ને અંત (અક્ષર) દાટી, ત્યાં જે નામ રહ્યું છે, એ વાચા (નો આપનાર) અવિચળ દેવ છે, (અને) દન દન આદિ વરણના પદ પર રહેમ નજર રાખી રહે (છે) એમ મધ્ય વરણનો કવિજન કહે છે

સમજુતી—જેને છત્રથી છાયા થતી અને જેની આગળ છડી ધરનારા શોભતા, અને જે રસીઆ હાથીના હોદ્દામાં શોભતા, વળી જેના નસીબમાં આવરદા અને ઘણી દોલત ભરેલી હતી, (મતલબ કે પૈસાદાર તથા લાંબી ઉમરવાળા હતા) તે પણ એક દિવસ જોસભર બળતી આગમાં (ચિતામાં) સૂતા (મરણ પામ્યા) (૧) જેઓ મોજમઝા ભોગવતા હતા. અને તેમાં ઘણું સુખ સમજતા હતા, તે યોગ્ય અયોગ્ય જરા પણ જોતા કે જાણતા પણ નહિ, (મતલબ કે મરજી મુજબ વર્તતા) વળી જેઓએ તિજોરીમાં અને ખાણમાં કરોડો રૂપીઆ ભેગા કીધા હતા, તેઓ પણ મસીદ (કબ્રસ્તાન) કે મસાણમાં સોડ તાણીને સૂતા (મરણ પામ્યા) (૨) શોભામાં ઇંદ્ર રાજાની નગરી જેવા શહેરો હતાં, તેમાં લખેશરી સાહુકારો ઝરૂખામાં ગાજતા હતા, (ખુશાલીના પોકાર કરતા હતા) વળી તે શહેરમાં સારા ગુણવાળી દેખાવડી સ્ત્રીઓ હતી, અને પુરુષમાં મોટા ગુણ હતા, તે નગરીઓ કોણ જાણે કયે ઠેકાણે ખાડામાં દટાઇ ગઇ ! (૩) માટે હે મારા મિત્ર આ વાત વિચારો. ભાઇ તમે પાપી ટળી ભલા અને પવિત્ર થઇ જાઓ. જીવતરનો લાભ ઇશ્વરનું ભજન જાણી, તેને (ઇશ્વરને) ભજો, મનમાં હેત લાવી, તમે દરરોજ તેનું સ્મરણ કરો. (૪)

સમજુતી—હે મિત્ર કૃષ્ણના ચર્ણનુ ધ્યાન ધરવુ એજ ખરી અને સારી રીત છે, તે વગર ત્રણ લોક મધ્યે કરોડો વાત નકામી છે; હે દયાળુ તે હાથ, પગ, કાન અને નાક ર્યું છે, અને આખ, મો અને દાંત આપીને વળી સમજણ પણ આપી છે આજ પણ એજ ખાવા પીવાની ઘણી વસ્તુ આપે છે. અને વળી ભૂખ, તરસ, ટાઢ, તડકો તથા સર્વ દુખને દૂર કરે છે, તે (ઇશ્વર) તને વારવાર યાદ કરે છે, પણ તુ પાપી, કમનસીબ ને મોટા દેવ (શ્રીકૃષ્ણ)ને જાણતો નથી હે અલ્યા જીવ! તુ વિચારી જોકે અવતાર લઇને તુ શુ કમાયો? (મતલબ કે કઇજ નહિ) તે ભક્તિની તદબીર જાણી નહિ. અને પાપનો કચરો (પાપ રૂપી કચરો) એકઠો કર્યો, પણ હજુ ઇલાજ છે તે થાય તો ઘણુજ સારૂ, નહિ તો જે વખત જાય છે. તેમા તારૂ આવરદા ઓછુ થાય છે. માટે જિદગી પુરી થાય તે પહેલાં કાંઇ ઇશ્વર ભજન કરી લે

સમજુતી—નરકનો માલિક કોણ છે? દહીંનુ તત્ત્વ તેને શુ કહીએ છીએ? બાળકની ચોપડી તેનુ શુ નામ લઇએ છીએ? ભોજન કરનારી દરરોજ ઘઉનુ ઘેર શુ બનાવે છે? હે! શાણા માણસ તમે એ ચાર સવાલના જવાબ મનમાં સમજો જો સમજી શકો તો આદરમાન આપીને બેસવાને ઓટલી આપુ, અને જો નહિ સમજી શકો તો હુ તને કહું છુ કે જમ, ઘી, ચોપડી રોટલી, [ઘી ચોપડી રોટલી જમ]

ઉપર જે ચારે સવાલ પૂછેલા છે તેના ચાર જવાબ છેલ્લી લાટીમા છે [જમ, ઘી, ચોપડી, રોટલી] એ ચારૂ શબ્દો લખેલા છે તેજ જવાબ છે. નરકનો રાજા જમ, દહીંનુ તત્ત્વ ઘી, બાળકની

પોથીનુ નામ ચોપડી, ભોજન કરનાર સ્ત્રી દરરોજ ઘેર ઘઉંનુ ખાવાનુ રોટલી કરે છે **અંદરથી અને બહારથી સમજાય એવી સમસ્યા.**

સમજુતી—નાળિએરમા શુ હોય છે ? કપટ કરતા શુ ગુમાવે છે ! ગામડામા મોટી ભારે પદવી કોણ લહે ? મરે નહિ એવુ શુ છે ? સૌથી મોટુ દુ ખ શુ છે ? (ઉપલા પાચ સવાલના પાચ જવાબ ના શબ્દના) પહેલા અને છેલ્લા અક્ષર દબાવી (પછી) ત્યા જે નામ રહ્યુ છે, એ વાણીનો આપનાર અચળદેવ છે અને (એ) રોજ રોજ પહેલા અક્ષરના પદ પર મહેરબાનીની નજર રાખી રહે છે એમ વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિ માણસ કહે છે ઉપલા પાચ સવાલના પાચ જવાબ કયા ? દેવનુ નામ નીકળે છે તે નામ કયુ ? એ દેવ પહેલા પદના અક્ષરના નામ પર રહેમ નજર રાખી રહે છે તે નામ કયુ ! અને વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિજન કયો ?

જવાબ (૧) કોપરૂ (૨) ધર્મ (૩) ગામેતી (૪) શાશ્વત (૫) મરણ ઉપર જે પાચ જવાબ કહ્યા તેના દરેકનો પહેલો અને છેલ્લો અક્ષર દાબી રાખીએ અને બધા વચલા અક્ષર લઇએ તો "પરમેશ્વર" એવુ નામ થાય છે તેમજ છપ્પામા પહેલી છ લીટી લખી છે તેનો પહેલો અક્ષર લઇએ તો "શ્રી અમદાવાદ નામ થાય છે, અને છપ્પાના પદમાંથી વચલો અક્ષર લઇએ તો "દલપતરામ" એવુ નામ થાય છે

પાઠ ૧૭.

પાધરો દોર=સીધો

ઝગઝગારો=ચળકાટ

દેગ=મોટો દેગડો

અનાવૃષ્ટિ=(અન+આ+વૃષ્ટિ વરસાદ) =વરસાદ ન થવો તે

રૂડા વાના=પ્રતાપ

અમુલખ=કીમતી

સોધ=સવડ

છાવણી=લશ્કરી મથક

ચોગે=લીધે

નાનાવિધ=જુદી જુદી તરેહના

સવાલ—આગગાડીથી શા શા લાભ થયા? આગગાડીના એંજીનની હકીકત સમજાવો. હિંદુસ્તાનમાં સાડાપાંચ, સાડાચાર, સાડાત્રણ અને અઢી ફૂટના માપની કઇ કઇ રેલવે છે ને તે ક્યાંથી ક્યા સુધી જાય છે? વરાળના બળ સિવાય બીજા ક્યા બળથી આગગાડી ચલાવી શકાય છે?

પાઠ ૧૮.

શ્રીનગર=કાશ્મીર

દરિદ્ર=કંગાલ, ગરીબ

જવલ્સેજ=ભાગ્યેજ

દરિદ્રતા=કંગાલિયત, ગરિબાઇ

પ્રહર=પહોર, ત્રણ કલાક

કુળવાન=(કુળ+વાન)=કુલીન

કુળવતી=(કુળ+વતી)=કુલીન

કથની=કુથલી, ખોટી વાતો

ચલાયમાન=અસ્થિર, ચંચળ

પાકટ=પુખ્ત

અંતકાળ=મરતા સુધી, જિંદગી પર્યંત

આપત્તિ=દુઃખ, આફત

ઉડાઉ=કમાણી કરતાં વધારે ખર્ચ કરનાર. નકામું બહુ ખર્ચ કરનાર

પ્રતિદિન=(પ્રતિ+દિન)=દરરોજ, હમેશાં

સેવવા=પાળવા

પાઠ ૧૯.

ખામી=તંગી, અછત

કરપલ્લવી=(કર=હાથ+પલ્લવી=ઇશારત)=હાથની નિશાની

મુદ્રા=ચિન્હ, નિશાની

શીઘ્ર=તરત ને તરત કરેલી

યાદદાસ્ત=સ્મરણશક્તિ

લારા=છોકરાનું નામ

બ્રિજમન=કુળનું નામ

પરોપકાર બુદ્ધિ=પારકાનું ભલું કરવાની વૃત્તિ

શિક્ષણ પદ્ધતિ=શીખવવાની રીત

ગત=હાલત

લિપિ=ભાષા

યોજી=શોધી, ગોઠવી

બેહદ=(બે+હદ) બહોળ

અંધશાળ = અંધ+શાળા)=આંધ-ળાની નિશાળ | ચિહ્નો-નિશાનીઓ, મુદ્રાઓ

સાર—(૧) ગમે તેવો અપંગ હોય તોપણ તે ઉદ્યોગ હોંસ અને દૃઢતાથી ભણી ગણી હોશિયાર થાય છે (૨) ઇશ્વરે આપણને સઘળા અવયવો સારા આપેલા છે માટે ઇશ્વરનો પાડ માનવો, અને તેથી બીજા માણસોને સુખી કરવાના પ્રયત્ન કરવા

પાઠ ૨૦.

સાહસ=જે કામ પાર પાડવામાં જીવની હાનિ થવાનો સભવ હોય | તેવુ મોટુ કામ કરવાની જે હિંમત તે, વગર વિચાર્યું કામ

અન્વય—સાહસ કર્મ કર્યાથી હર્ષનો નાશ હોય કવિ શામળદાસ કહે છે કે એ દૃષ્ટાંતથી દેખો.

સમજુતી—વગર વિચાર્યું કામ કરવાથી ખુશાલીનો નાશ થાય છે, માટે સામળદાસ કવિ કહે છે કે તમે એ દાખલાથી જુઓ

રવાના કરવામા=મોકલવામા
બેપરવા=(બે+પરવા) બેદરકાર
જામી=હરી
સાહસિક=(સાહસ+ઇક)=સાહસ કરનાર
પરશુરામ=જમદગ્નિના પુત્ર, ત્રેતાયુગના પ્રારંભમા વિષ્ણુના દશ અવતારમાંનો છઠ્ઠો ને ચોવીસમાંનો ૧૯મો અવતાર છે
નિજ=પોતાને

ઈંદ્રજીત=રાવણનો મંદોદરીથી થએલો મોટો પુત્ર
શૂર=શૂરો
વીર=યોદ્ધો, બહાદુર
વિક્રમ=પરમાર વંશનો ઉજ્જનનો પરદુઃખભંજન મહારાજા
સીકંદર-અલેક્ઝાંડર, ગ્રીસ દેશનો રાજા
અમર=(અ+મર) મરે નહિ એવું, કાયમ, અચળ

જાગે=જગે, ઠેકાણે	આગે=આગળ, અગાડી
પાહોમ કરી=ઝપલાવી	ઉઘાડપગા=જોડા વગરના

અન્વય—સાહસે પરશુરામે અર્જુનને પુરો કર્યો, તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામ નિજ વચને રહ્યા, સાહસે લક્ષ્મણે શૂર ઇંદ્રજીતને હણ્યો, સાહસે વીર વિક્રમને સહુ જગત ભણે છે સાહસે સીકંદર નામ સહુ જગે અમર છે જો તમે પાહોમ કરીને પડો તો ફતેહ આગે છે.

સમજુતી—સાહસથી પરશુરામે અરજુનને માર્યો છે તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામ પોતાના વચનથી રહ્યા સાહસથી લક્ષ્મણે શૂરા ઇંદ્રજીતને માર્યો. સાહસને લીધે મહાત્મા વિક્રમને આખી દુનિયા યાદ કરે છે સીકંદરના સાહસથી તેનુ નામ સધી જગાએ અમર છે જો તમે સાહસથી ઝપલાવો તો જીત અગાડીજ છે

સવાલ—સાહસ કેટલી જાતના છે? સાહસ શબ્દને સારા અર્થમા અને નઠારા અથમા વાપરી બતાવો સાહસ શબ્દને સારા અર્થમા વાપર્યો તે લાવણી બોલો

પાઠ ૨૧.

વાન=શરીર	હીન=વગર, વિના	જટા=લાંબો ચોટલો
નૃપતિ=રાજા	મૂઢ=મૂર્ખ, અભણ	પતંગ=પતંગીઉ
વિમળ=ચોકખી, શુદ્ધ	મગ્ગા=મગલો	નિજ=પોતાની
મોહિની=મોહ પમાડનાર	કોકિલા=કોયલ	જળચર=પાણીમા રહેનાર પ્રાણી
સદ્દવિદ્યા=સારી વિદ્યા	કગ્ગા=કાગડો, કાગ	બગ=બગલા
વડુ=મોટુ	રાંકા=ગરીબ, નિર્ધન	ધાયા=દોડયા
કશુ=શા હિસાબમા, શા લેખામા	મોર=મુગટ, છોગુ, ઉપરી	ગાડર=ઘેટુ
		શીષ=માથુ

અંત=મરણ
ગર્દભ=ગધેડો, ખર
લોટે=આળોટે
છાર=રાખ
શુક=પોપટ
ભાખે=બોલે
માનિની=સ્ત્રી
શ્વાન=કુતરો
વાગોળ=એક જાતનું પક્ષી, વનવાગોળ
ન્યાળે=જુએ
પહાડ=પર્વત
દૃઢ=અચળ, કાયમ
છુપીને=સંતાઇને
નોળીકર્મ=નાકેથી પાણી પીવું તે
ગજરાજ=મોટો હાથી
ભક્ષ=ખોરાક
પત્ર=પાંદડાં
કપિ=વાંદરો

અનુભવ=અભ્યાસ, મહાવરો
વિણ=વગર
ભાવના=ઇચ્છા, ધારણા
ભગ=નાથ, સ્વામી
મનમાં=મનની, મનવડે
સિદ્ધ=તરેલી, મુક્ત
ગંગ=ગંગાજી
ટિલક=ટીલું
વહ્યા=ગયા
જપમાળ=જપ કરવાની માળા
નાકાં=છેડા
ચરણ=પગ
પોતા=પહોંચ્યા
શરણું=શરણ
કાનફૂટ્યા=કાન બહેર મારી ગયા
નાવ્યું=આવ્યું નહિ

બ્રહ્મજ્ઞાન=ઇશ્વર સંબંધી જ્ઞાન
ફિતાન=તોફાન, ખોટી મહેનત
તપ=મનની ઇચ્છા પુરી પાડવા માટે દેહ કષ્ટ કરવું તે
સમરસ=સરખાપણું, સરખો પ્રેમ
સંજોગ=મેળાપ
સાવ=આખા
ભોગ=સુખ, વૈભવ
નિમિંગલ=મોટો મચ્છ
પેરેપેરે=યુક્તિથી, ધીરે ધીરે, ક્રમે ક્રમે
મથી=ઘણી મહેનત કરી
વેંત=વિક્રમ
અળગો=જુદો, નોખો
ટળ્યો=મટ્યો
આયુ=પુંછ

અન્વય—વિદ્યા માન મળાવે, વિદ્યા પુણ્ય જશ આપે વિદ્યા(થી) વાન શોભે છે, નૃપતિ વિદ્યાને નમે (છે) વિશ્વમાંહી વિવેક (અને) વિદ્યાથી વિમળ વાણી (છે) વિદ્યાને જગતમાં મોહિની જાણી, વિશ્વ

(તેને) વશ (રહે છે) સદ્વિદ્યા વિશાળ રત્ન કે ... નહિ, મહદ્વિદ્યા આગળ ધન કશું (અને) વિદ્યાહીન જન તે પશુ (છે) (૧) જ્યમ હંસ આગળ બગલા (તેમ) પંડિત આગળ મૂર્ખ (ને) સમજવો (જેમ) કોકિલા આગળ કાગા, (તેમ) પંડિત આગળ મૂઢ (ને) (સમજવો,) જેમ રાય આગળ રંક, (તેમ) પંડિત આગળ મૂઢ (ને) (સમજવો,) પંડિતમાં ઘણા પ્રાક્રમ છે, (તેથી) પંડિત સો શિર મોર છે શામળ કહે (છે કે) પંડિત આગળ મૂઢ તે ચાકર (અને) ચોર (જેવો) (છે) (૨) (વડના) વૃક્ષ જટા ધરે (છે) જળચર જળમાં નહાય (છે,) બગ ધ્યાન ધરવા ધાય, ગાડર લીંપ મૂંડાવે (છે) ... મુખે દાઢું રાખે (છે) ગર્દભ છાર(મા) લોટે (છે) દૂધ પુષ્પ(થી) રામ ... ભાખે (છે) વળી મોર માનિની તજે છે, (અને) શ્વાન ... થાય છે, શામળ કવિ કહે (છે કે) (પણ) સાચા વિના સ્વર્ગમાં કોણ જાય છે ? (૩) ઊંટ ઉચું ભાળે (છે) (અને) વાગોળ ... (છે) (વળી) તરૂવર તાપ સહે છે. પહાડ દૃઢ આસન વાળ (છે) નાગ ... ફરી ન રહે, ઉંદરો છુપીને રહે (છે) ગજરાજ તે ખીકર્મ કરે (છે) કપિને ફળ (અને) પત્ર (નો) ભક્ષ (છે પણ) અનુભવ વીણ ઇશ્વર નવ મળે, ભાવના સહેજ ભગ છે (તો પણ) શામળ કવિ (કહે છે) (જે) મનસા સિદ્ધ (છે) તેને કથરોટમાં (જ) ગંગ છે (૪)

અન્વય—તિલક કરતા ત્રપન (વર્ષ) વહ્યા, અને જપ કરવાની માળાના નાકા (ઘસાઇ) ગયા, તીરથ ફરી ફરીને (ચરણ) થાક્યા, તોય હરિને શર્ણ ન પોતા, કથા સુણી (ને) કાન ફૂટયા ... ન આવ્યું એમ અખો (કહે છે) (૧) એક ... (જેટલા) પત્થર એટલા દેવ (માનીને) પૂજે, પાણીને દેખી (ને) સ્નાન

કરે, (અને) તુળશી દેખી (ને) પાન તોડે અખો ભગત કહે છે કે એ તો બહુ ઉત્પાત. ઘણા પરમેશ્વર એ ક્યાની વાત! (૨) (સૌ) હરિ (ને) પામવાને (માટે) તપ કરે (છે) (પણ) અખો (તો) હરિમા મેળે ફરે (છે) મારે તો મમરમ (હોવાથી) સન્જોગ મેજ (છે) (એમ) સાવ સ્વતન્ત્ર (હોવાથી) (હુ) ભોગ પામ્યો જેમ ભર સાગરે તિમિ ગલ રમે (તેમ) હુ હરિમા તો દેહ કોણુ ક્મે? (૩) મે પેરે પેરે મથી જોયુ જે હરિ વિના (એક પણ) પદાર્થ નથી તો હુ જે આઠ વેતનો ઘડયો તે તે કયા અળમો જાઇ (ને) પડયો, એમ જોતાં હરિ હાથ લાગ્યો (જેથી) અખો ટળ્યો અને એ (જ) આથ્ય રહી (૪)

સમજુતી—વિદ્યા અભિમાન છોડાવે છે, વિદ્યા પુરેપુરી આબરૂ આપે છે, વિદ્યાથી શરીર શોભે છે રાજા વિદ્યાને (વિદ્વાનને) નમે છે, વિદ્યામાં વિવેક રહેલો છે, અને વિદ્યાથીજ શુદ્ધ વાણી બોલાય છે, દુનિયા વિદ્યાને તાબે રહે છે, સારી વિદ્યા એ કીંમતી જવાહિર છે, વિદ્યાથી કંઇ પણ મોટુ નથી, સારી વિદ્યા આગળ પૈસો કંઇ (વિસાતમા) નથી તેથી પૈસાદાર અભણ માણસને ઢોર જેવો જાણવો (૧) જેમ હંસ આગળ બગલો તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો જેમ કોયલ આગળ કાગડો, તેમ વિદ્વાન આગળ મંદ જાણવો જેમ રાજા આગળ ગરીબ તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો, જેમ દરીઆ આગળ ટાકુ તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો વિદ્વાનમા ઘણા પ્રરાક્રમ છે તેથી વિદ્વાન બધાથી મોટો છે, શામળ કહે છે કે, વિદ્વાન આગળ મૂઢ તો ચાકર અને ચોર જેવો છે (૨)

સમજુતી—વડનુ ઝાડ લાંબો ચોટલો (વડવાઇ) રાખે છે, અને પતગીઉં પોતાના શરીરને બાળે છે, પાણીમા રહેનાર પ્રાણીઓ

પાણીમા (હમેશા) નહાય છે અને ધ્યાન ધરવા બગલાઓ દોડે છે, ઘેટા માથુ મુડાવે છે. અને બકરા મોઢે દઢી રાખે છે, ગધેડાં રાખમા આળોટે છે, અને પોપટ મોઢેથી રામરામ બોલે છે, વળી મોર સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે છે અને કુતરો બધાનુજ ખાય છે, પણ શામળ કવિ કહે છે કે સાચા વગર સ્વર્ગમા કોણ જાય છે? મતલબ કે કોઇ નહિ. (૩) ઊટ ઉચુજ જુએ છે, અને વાગોળ પક્ષી નીચુજ જુએ છે, ઝાડો તાપ વેઠે છે, અને પર્વત સ્થિર આસન વાળી પડયા છે, નાગ ધરમાં રહેતો નથી અને ઉદરો સતાઇનેજ રહે છે, હાથી નાકેથી પાણી પીવાની ક્રિયા કરે છે, અને વાદરા ફળ અને પાદડાંનો ખોરાક ખાય છે, પણ ઇશ્વર ખરી ઓળખ વગર મળતો નથી, કારણ કે ભાવનામા સહેજ ખામી છે, (તોપણ) શામળભટ કવિ કહે છે કે મનથી જેણે નક્કી કરેલુ છે તેને તો કથરોટમાજ ગગા છે (તેની પાસેજ પરમેશ્વર છે) (૪)

સાર—જેઓ ઉપર બતાવેલી ક્રિયાઓથી ઇશ્વર મળે છે એમ સમજે છે તે ખોટુ છે, કારણ કે એવી ક્રિયાઓ તો પશુ, પખી, ઝાડ, પહાડ હમેશા કરે છે, પણ તેમનામા ઇશ્વરને ઓળખવાની ખરી સમજ નથી, તેથી તે ક્રિયા નગગી છે માટે મનથી ખરી ભક્તિ અને સાચવટ વગર બીજી બધી ક્રિયાઓ નકામી છે

સમજુતી—ટીલુ કરતા કરતા ૫૭ વર્ષ વહી ગયા, મતલબ કે ઘરડાં થયા ને જપ જપવાની માળાના નાકા ઘસાઇ ગયા, પવિત્ર ધામોએ ફરી ફરી પગ થાકી ગયા, (બહુજ તીર્થો કીધા) તોપણ પરમેશ્વરને શરણે પહોચ્યા નહિ, કથા સાભળી સાભળીને કાન બહેર મારી ગયા, (બહુ કથાઓ સાંભળી) તો પણ અખો કહે છે કે ઇશ્વર

[illegible] મુસલમાને આવી ટેવ હતી, કે [illegible] પૂછે, જ્યાં પાણી હોય [illegible] ત્યાં [illegible], આણે કહે છે કે એ [illegible] પરમેશ્વર એ કોની વાત? (૨) [illegible] પરમેશ્વરને [illegible] માટે [illegible] છે પણ આણે ભક્ત તો [illegible] છે, મારે તો (આપને તો) સરખો [illegible] મેળાપ છે, અને તમામ (મારે) પોતાને [illegible], જેમ મોટા સમુદ્રમાં મોટું માછલું રમે [illegible] રહ્યા છુ, તો પછી શરીરને નકામુ દુ:ખ [illegible] (૩) [illegible] મહેનત કરીને [illegible], (તો મને [illegible] પણ [illegible] નથી, (અંતે જ પ્રભુ [illegible] ચાહનો મને જે ઘડયો તે ઘડનાર [illegible], એમ વિચારી જ્યારે પ્રભુ હાથ [illegible] (આ મનુ ડુપણુ ગયુ) અને એ પર [illegible] રહી (૪)

પાઠ ૯.	મોટું વહાણુ
[illegible] મુસાફરી	સવા(ર)+વા(યુ)=સારો પવન
કરનાર	સુકાન=વહાણુનો ફેરવવાનો દાંડો
[illegible]	નફર=ફેર આની મુસાફરી
[illegible])=[illegible]	સરંજામ=સામાન
[illegible]	મનવાર=લડાઈનુ વહાણુ
[illegible]	ગંજાવર=વાણુ મોટુ
[illegible]	મઝર કર્યા વગર=મુકામ કર્યા વગર

ટન=ત્રીસ હંડ્રવેટ

હાટકા=કડાકા

યાંત્રિક બળ=(યાંત્રિક=યંત્રની+બળ =શક્તિ)=સાદામાં સાદા યંત્રની શક્તિ

વિદ્યુત=(વિ+વધારે+દ્યુત=પ્રકાશવું +ત=ભૂતકૃદંતનો પ્રત્યય=એલું) =પ્રાણી માત્રમાં જે ગુપ્ત બળ રહેલું છે તે, વીજળી (એને અંગ્રેજીમાં ઇલેક્ટ્રીસીટી કહે છે)

હોકાયંત્ર=(હુક્કા=હુક્કો=દાંડી+યંત્ર) =વહાણમાં દિશા જાણવાનો સંચો, એની સોય હમેશાં ઉત્તર દિશામાં રહે છે

લોહચુંબક=(લોહ=લોઢું+ચુંબક= ચુંબી લેનાર)=લોઢાને પોતાની તરફ ખેંચનાર (એ એક એવી જાતનું લોઢું છે કે તેની પાસે થોડે છેટે સોય વગેરે બીજું સાધારણ લોઢું ધરીએ તો તેને તે ખેંચી લઇ પોતાની જોડે વળગાડી દે છે)

પાઠ ૨૩.

દ્રૌપદી=અગ્નિ કુંડમાંથી નીકળેલી દ્રુપદ રાજાની પુત્રી

સ્વયંવર=કન્યાએ પોતાની ઇચ્છા મુજબ વર શોધી કાઢી પરણવું તે

દ્રુપદ=પંચાળ દેશના રાજા, પ્રષદનો પુત્ર

ભૂદેવો=(ભૂ+દેવો)=બ્રાહ્મણો

નિવેદન કર=જણાવ, કહી બતાવ

ધૃષ્ટદ્યુમ્ન=હોમ કુંડમાંથી નીકળેલો દ્રુપદનો છોકરો

યોજશે=તાકશે, કે કરશે

જળેજ=પાણીમાંજ

ક્ષત=ઘા, છેદ

મચ્છ=માછલું

ભગિની=બેન

વરમાળ=સ્વયંવરમાં કન્યા જે માળા–હાર પહેરાવી પોતાનો વર કરી થાપે છે તે, વરવહુની કોટમાં પરણતી વેળા જે માળા ઘાલવામાં આવે છે તે

અન્વય—વીરો સાંભળો, પણ જે મનુષ્ય કડાવરો અને ચક્ર

નવા બનુ ગર જે ચાડશે ને જળેજ જોઇ મચ્છને હણ કરશે, તેને (મારી) બહેની આ વરમાળા પહેરાવશે

સમજુતી—ભાઇઓ સાંભળો, જે કામઠુ ઉચકશે અને ચક્રમાંથી બાણ આવી રીતે સાધ્યુ ફેંકશે, ને પાણીમાંજ જોઇને મચ્છ વીંધશે તેને મારી બેન આ વરમાળ પહેરાવશે

હાથ ઘસીને=પસ્તાઇને, દીલગીર થઇને
ગાળ=[illegible]
જગદીશ=દ્રુપદ રાજાનો પુત્ર (એ પાંડવની બેન દ્રૌપદી સાથ પરણ્યો હતો)
બાંકા ટેડા=વાંકડા
તાવ=તાલ, મૂછપર હાથ ફેરવવો તે
સાંધ્યો=તાક્યો
ડુંટી=નાભિ પેટના નીચેના ભાગમાં જે શરીરનું મધ્ય બિંદુ છે તે
પણછ=ચાપ, ધનુષની દોરી
ચોઘડીઉં=ચાર ઘડીનો વખત
શિશુપાળ=દમઘોષનો વસુદેવની બેનથી થએલ પુત્ર
નયનવેધ=આંખ છેદવી તે

પ્રબળ=(પ્ર+બળ)જોરાવર
વેધી=વીંધી, છેદી
વરે=પરણે
ખેદ=બળાપો, અફસોસ
કીર્તિમંત=(કીર્તિ+મંત) આબરૂ-વાળા
સાંખે=જણાવે
સાર્થ=સફળ
પણ=નિયમ, પ્રતિજ્ઞા, બાધા
દાખી=બતાવી
વીર્ય=પરાક્રમ, બહાદુરી
ક્ષત્રીજાયે=ક્ષત્રી પુત્ર
ભીડે=વરે
વિપ્ર=બ્રાહ્મણ
લાજ=આબરૂ
સરશે=થશે

અન્વય—કોઇ રાયે જોટો જોડોની! અને મચ્છ વેધી કન્યાએ

વરો, મચ્છ વેધી કન્યા વરો, (કે જેથી) મારૂ પણ મિથ્યા ન થાએ. (૧) કોઇ મચ્છ વેધી નવ શકે, આ જોયે મુને (મનમા) ખેદ થાય (છે,) સૌ ક્ષત્રી કીતિમત સો'યે, પણ શુ ! અહીંઆ (કોઇ) વીર ન હોયે ? (૨) વારૂ માથે સારા મુગટ મુકયા છે (તો) હવે મારૂ પણ સાર્થ (ક) કરો, (તમે) કોટે મોતીની માળા ઘાલી છે (તો હવે) વીર્ય દાખી વરમાળ પહેરો (૩) કો ક્ષત્રી જાયો હામ ન ભીડે (તો) વિપ્રમાંથી કોઇ કામ કરો, (કે જેથી) સભાકેરી ને મારી લાજ રહેશે. (અને) વળી કન્યાનુ કામ સરશે

સમજુતી—કોઇ રાજા ઊઠો ઊઠો અને માછલાને છેદી કન્યાને પરણો, માછલાને છેદી કન્યાને પરણો. કે જેથી મારી પ્રતિજ્ઞા નકામી જાય નહિ (૧) કોઇ માછલુ છેદી શકતુ નથી આ જોઇ મને મનમા (દીલગીરી) બળાપો થાય છે, અફસોસ છે કે કોઇ માછલાને વીંધવાને સમર્થ નથી બધા ક્ષત્રીઓમા આબરૂદાર (પ્રતિષ્ઠાવાળા) જણાય છે પણ શુ ! અહીંઆ કોઇ બહાદુર નથી ? (૨) વારૂ તમે માથે મુગટ મુકયા છે (તમે રાજા છો) તો ઠીક પણ હવે મારી પ્રતિજ્ઞા સફળ કરો, વળી તમે ગળામા મોતીની માળા ઘાલી છે તે ખોટી માનુ છુ, તો હવે તમારૂ પરાક્રમ બતાવીને વરમાળ પહેરો (૩) કોઇ ક્ષત્રીય પુત્ર હિંમત કરે નહિ તો બ્રાહ્મણમાથી તમે કોઇ મારૂ કામ કરો, કે જેથી સભાની ને મારી આબરૂ રહેશે, અને વળી કન્યાનુ પણ કામ થશે. (૪)

કોડ=હોસ	સૂર્યથી થએલો પુત્ર
દીન=લાચાર	સિદ્ધ કરીશ=પાર પાડીશ
વીનવે છે=વિનતી કરે છે	સધાન=જોડાયુ
કર્ણ=કુંતીને કુવારી અવસ્થામા	સુતપુત્ર=દાસીનો પુત્ર

લજ્જિતપણું=શરમાળપણું
ક્રોધયુક્ત=ગુસ્સાવાળા
નક્ષત્રી=ક્ષત્રી વગરની
સાક્ષાત=પ્રત્યક્ષ
કન્યારત્ન=કન્યારૂપી રત્ન
તેજ=આબરૂ, કાંતિ
વામન=વિષ્ણુનો પાંચમો અવતાર, ઇંદ્રના નાનાભાઇ
અગસ્તિ=એ નામના ઋષિ, વરુણ ને ઉર્વશીના પુત્ર
વાન=બાંધો, વર્ણ
ચાપલ્ય=ચપળાઇ
છટાએ=ખુબીથી
કાપડી=કાપડ વેચનાર, (કારણ કે પાંડવો કાપડ વેચવાનો ધંધો કરતા હતા ત્યાર પછીથી સાધુની સાથે જવા લાગ્યા) સાધુ, સાધુના વેષમાં અર્જુન
મરોડ=વાંક, લઢણ
ગળ્યા=માગ્યા
દક્ષ=નિપુણ, હોશિયાર
ટાઢું કર્યું=નિરૂત્ત કર્યું કામથી નવરું કર્યું
વિસ્મે કરે=નવાઇ જેવું

અન્વય—જુઓ વિપ્રે હામ બીડી છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે) કાપડી ક્ષત્રીનું કામ છે, છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે,) તેનો અંગ મરોડ જુઓ, છટાએ ધનુષ્ય ધર્યુ (છે) ગર્વી ભૂપતિના કોડ ગળ્યા છટાએ ધનુષ ધર્યુ (છે,) આ નેત્રનો લક્ષ જુઓ છટાએ ધનુષ ધર્યુ (છે,) શર યોજવે કેવો દક્ષ છે છટાએ ધનુષ ધર્યુ (છે,) ઓહો ! એણે મચ્છ વેધ્યો (અને) ધનુષ ટાઢું કર્યું વિપ્રે અદ્ભુત (કામ) કર્યુ. (તેથી) એ સદ્ય વરમાળા પહેરશે

સમજુતી—(એક બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે) જુઓ બ્રાહ્મણે કેવી હિંમત કરી છે ને કેવી ખુબીથી કામઠું પકડ્યું છે કેવી ખુબીથી કામઠું પકડીને સાધુ ક્ષત્રીનું કામ કરે છે એના શરીરની લઢણ જુઓ ! એણે ખુબીથી કામઠું પકડ્યું છે. અહંકારી રાજાઓના હોંસ ગળી ગયા છે,

ખુબીથી કામઠુ પકડયુ છે એની આખની નિશાન તાકવાની ખતીલી ધારણા જુઓ એણે ખુબીથી કામઠુ પકડયુ છે બાણ મારવે કેવો નિપુણ છે એણે ખુબીથી કામઠુ પકડયુ છે અરે એણે માછલુ વીધ્યુ ને ધનુષ હેઠુ પાડયુ. એ બ્રાહ્મણે નવાઇ જેવુ કામ કર્યું તેથી એને દ્રૌપદી વરમાળ પહેરાવશે

અન્વય—બાઇ કાઇ વિસ્મે કરે (એવુ) દીસે (કે) દ્રાપદી માળ પહેરાવે છે, (તેથી તેના) મનનુ માન્યુ થાય (છે,) (તથી) તે અતરે હરખાય (છે) (૧) બાઇ તે વરમાળા પહેરાવીને મચ્છ વેધુની પાસ ઉભા, એની (દ્રોપદીની) આશ ફળો, અને એ વર ક્ષત્રી હજો (૨) બાઇ તમારૂ હેત ન વીસરે, અમને (તમારાથી) છુટા પાડયાનુ દુખ (છે પણ) તમને સુખ થાઓ એમા (અમે) સુખ માનીશુ (૩)

સમજુતી—બાઇ કાઇ નવાઇ જેવુ લાગે છે. પણ તમો એને માળા પહેરાવો છો, તેથી એ મનમા ખુશી થાય છે, (૧) કારણ એના મનનુ ધાર્યુ થાય છે દ્રાપદી તે વરમાળ પહેરાવીને મચ્છ વેધુની (અર્જુનની) પાસે ઉભા એની (દ્રોપદીની) આશા સફળ થાઓ અને એ વર ક્ષત્રી હોજો (૨) બાઇ તમારૂ હેત ભુલાય તેમ નથી તેથી અમને તમારાથી વિયોગ થયાનુ દુખ થાય છે, પણ તમને સુખ થશે તેમા અમે સુખ માનીશુ (૩)

પાઠ ૨૪.

મક્કા=અરબસ્તાનમા શહેર છે(તેમા મહમદ પેગબરનો જન્મ થયો હતો)

હજ=મક્કાની જાત્રા કરવી તે

હાજી=જાત્રા કરનાર, જાત્રાળુ

જેદ્દા=અરબસ્તાનમા રાતા સમુદ્રને કાઠે બંદર છે.

મજલ=ટપ્પો

જોગવાઇ=સગવડ

પાક=પવિત્ર
ધારણ કરે છે=પહેરે છે
પાટલી=ઘડી
લીખ=જૂના કકડા
શરીફ=પ્રતિમંત, આબાદ
નિમાજ=બંદગી, પ્રાર્થના
ફરમાન=હુકમ
સબમેક=હું આવું છું
ચુમે=ચુમી કરે
ચાલ=ચાલથી
પઢી=ભણી
અલેહિસ્સલામ=જેના નામ ઉપર રહેમત રહે તેવા
ખુતબા=ધર્મનો ઉપદેશ
ભોગ=બળિદાન
મહમદ પેગંબર=ઇશ્વરનો સાનો સંદેશો લાવનાર મહંમદ, ઇસ્લામી પંથનો સ્થાપનાર
મદીના=અરબસ્તાન દેશમાં શહેર છે (અહીં આ મહમદ પેગંબર સાહેબ મરણ પામ્યા હતા)
ઇસ્લામી ધર્મ=મુસલમાની ધર્મ
શેતાન=પલિત, અપવિત્ર

પાઠ ૨૫.

પ્રાચીન=જુનું
અર્વાચીન=હાલનું, ચાલતા સમયનું
અંતરત્વચા=(અંતર=ત્વચા=ચામડી=પડ) અંદરનું પડ
બહેરીન=ઇરાની અખાટમાં બેટ છે)
સિંહલદ્વીપ=લંકા (એની આકૃતિ જમરૂખના જેવી છે)
છવાઇ રહે છે=ખીલી નીકળે છે, જણાય છે
અડદીઆ=ગાળા
સટકીરૂ=ઝટ સરી જાઇ છુટે એવા ગાંઠ
ચીમટા=ચીપીઆ
ભસ્મ=રાખ
વડ=પ્રકાર, જાત
વીંધ=છિદ્ર, કાણું
અંકાય=નક્કી થાય, ધરાય
સરકા=શેરડી તાડી વગેરેનો ખાટો થએલો રસ

પાઠ ૨૬.

નિંદા=કોઇનું ભુંડું બોલવું તે
ચાડી ચુગલી=વગર કારણે અથવા

કારણસર કોઇની છુપી વાત બીજા ઘણા માણસ આગળ કહેવી તે
કુટેવ=(કુ+ટેવ) ખરાબ આદત
ચર્ચા=વાદવિવાદ
કુથલી=નકામુ ટહાયલુ, સાર વિના લાંબી વાત નિંદા
મંડળીની હવામાજ ફેર પડતો=મંડળીમા કાંઇક જુદીજ અસર થતી
છાપ=અસર
ઘર ભાગે છે=ઘરમા તૂટ પડે છે
ધ્યાનક=ખત, ચેતક, કાળજી
ગીબત=નિંદા, નાનેસી, કોઇની પાછળ તેનુ ભુંડુ બોલવુ તે
હલાલ કરેલી=ખાવાને માટે મારી નાખેલી
તાજુબ=વિસ્મય
ખોડ=એબ, ખામી
ચીડ=કંટાળો, અણગમો
નજરે નજરે=પ્રત્યક્ષ
ખાસીએત=ટેવ, આદત
જડમૂળથી=સમૂળગી, તદ્દન
જીભલડી=જીભડી, જીભ
લુલી=જીભ
વિકટ=અઘરૂ, મુશ્કેલ

પાઠ ૨૭.

પ્રાત કાળ=પ્રભાત
ચિત્ર=ચિતાર, આબેહુબ વર્ણન
મર્યાદા=છેવટની હદ, છેડો
અરૂણ=સૂર્યનો સારથી
સારથી=રથ હાંકનાર
ચંદ્રમા મુઆ પછી=ચંદ્રમા અસ્ત થયા પછી
કુમુદિની=કુમુદ ફૂલનો પેયો, પોયણી
પ્રિયા=વહાલી
સેવતી=એક જાતનુ ફૂલનુ ઝાડ
નાસિકા ઇંદ્રિય=શ્વાસ લેવાની ઇંદ્રિય, નાક
દિવાકર=(દિવા+કર=દહાડાનો કરનાર રવિ, સૂર્ય
ચોપદાર=છડીદાર
નેકી=સાચવટ
ઘોર=મોટો અવાજ
પ્રભાતીઉ=સવારના પહોરમા ગાવાની કવિતા

અમથો રાગડો કરી જોરથી રડવા= ખોટો વિલાપ કરવા

દોપિસ્તા=મહી ચોપડી પુંઠેલા જાડા પત્તા

ઇત્યાદિ=(ઇતિ=એ પ્રમાણે+આદિ= બીજી) એ પ્રમાણે બીજા પણ વગેરે

બધ=બંધન

ગભાણી=કઢાસએણ, નઠારી

આળસુ=જેને કામ કરવાનું મન ન થાય તે

એદી=આગે જ ,અ ગદ, બીલકુલ કામ નહિ કરનાર

અંગવસ્ત્ર=(અંગ+ વસ્ત્ર)=શરીર ઢાંકવાનું લુગડું

સહસ્ત્રલિંગ=(સહસ્ત્ર-હજાર+લિંગ) મહાદેવની હજાર દહેરીવાળું

વનવાગલા=વનવાગોળ

સફળ=સિદ્ધ, પૂર્ણ

નિષ્ફળ=(નિષ્ફળ=નકામી, ફોગટ

ચિંતાતુર=(ચિંતા+આતુર)=ફીકરમંદ

લાદીને=પીઠપર ભાર ભરીને

ધનુર્વિદ્યા=(ધનુ+વિદ્યા)=કામઠું ખેંચી બાણ મારવાની વિદ્યા.

પાઠ ૨૮.

કબીરવડ=એ નર્મદા કિનારે આવેલા શુકલ તીર્થની પાસેના બેટમા વડ છે (એના જેવો મોટો દુનિયામા બીજો નથી એને માટે એવુ કહેવાય છે કે મહાત્મા કબીરે અહી વડનુ દાતણ કરીને ચીરી નાખેલી તેમાથી એ વડ ઉગી નીકળ્યો)

ભાસ્યો=દેખાયો જણાયો

જોધો=લડવૈયો

એકાંતે=શાંત જગામા

કદે=માપમા, ઉંચાઈ અને વિસ્તારમા

અચરતી=નવાઈ

મોર=આભરણ, નાક

મોરાનો=મોખરાનો આગળનો

મગરૂર=અભિમાની, અહંકારી

સત્સંગે=કબીરના સમાગમથી, સારી સોબતથી

કબીરા ભગતમા=કબીર પંથીઓમા

તંતુ=વડવાઈ, મૂળી
ખુંચે=ભોંયમાં પેશી ઊગી નીકળે
સંકેલી=એકઠી કરી, નાની કરી
જટા=માથાપરના લાંબા વાળ
ગિર=પર્વત
ભેદી=ઘટામાંથી પેશી
મિત=મધ્યમ, થોડો
ઘટા=ખીચોખીચ પાંદડાનો જથો, ફેલાવો, ભરાવ
છાયા=છાંયડો
ખગ=પક્ષી

હીન કરમના=ઓછા ભાગ્યશાળી, નમનસીબ
થાળા=મૂળીઆ બાઝેલી ઉંચી જગા
ગલી=સાંકડો રસ્તો
રમણીય=સુંદર
લાલ=જુવાન પુરુષ
લલના=જુવાન સ્ત્રી
લાલ લલના=જુવાન સ્ત્રી પુરુષો
જપ=ઇશ્વરના નામનો મંત્ર વારેવારે મનમાં બોલવો તે
છાયી=પથરાઇ
હરિત=લીલા

ધુમસા=ધુંકા ને જાડા
ખુશનુમા=આનંદ આપનાર
ઠાર=ઝાકળ, હીમ
ઠરી=ટાઢી થઇ, સંતોષ થયો
ખરી=ખરી પડી, જતી રહી
ખરીજ=ખરેખરી
વિશેષ=ખાસ કરીને
ગંભીર=પ્રૌઢ
નર્મદા=રેવાજી
કૃતાર્થી=ધારેલું પામેલો
નરમદા=નર્મદાશંકર કવિ

સમજુતી—ધુમસને લીધે દૂરથી કબીરવડ ભુરો ઝાંખો પહાડ જેવો નદી વચ્ચે નિર્ભયપણે એક સરખો (સ્થિર) ઉભેલો દેખાયો હારેલો લડવૈયો જાણે (નદી વચ્ચે બેસીને) ધ્યાન ધરતો હોયની ! એવો એ કબીર વડ સવારે એકાંતે શોકને હરે છે (૧) મોટાઇમાં અને દેખાવમાં એ (કબીરવડ) જગતમાં નવાઇ પમાડનાર જણાય છે, ખરે ! જે દેશમાં આવું ભૂષણ હોય તે દેશ (જગ્યા) મગરૂબ કેમ નહિ રહે ? કબીરના સમાગમથી એ (કબીરવડ) કબીરપંથીઓમાં પવિત્ર મનાય છે, ડાળી અને વડવાઇના વધારાને લીધે એ હમેશ અમર કેમ નહિ કહે-

વાય ? (૨) પ્રથમની ઝાડની ડાળીમાંથી ફુટીને નીકળતી ભોયમાં પેસી જાય એવી વડવાઇની શોભાથી ઘણા નરમાઇને શિવજી ઊડયા ને પોતાની જટા સકોચીને હિમાલય પર્વતપર જઇ રહ્યા (૩) એ વડની ઘટા છે કે જેમા ઉનાળામાં પણ સૂર્યનુ એક પણ કિરણ ઘણી મહેનતે પણ પેસી શકે નહિ, ઉચે એવી ઘટા હોવથી નીચે શિતળ છાયા પડે તે છાયાનુ થોડો સુખ લે છે, ખુલ્લી બાજુઓ તરફથી પુષ્કળ પવન આવી જમીન ઉપરનો ધૂળ કચરો વગેરે સાફ કરે છે, પછી જોઇએ તેટલો પવન આવવાથી માણસોના મનને ખુશી કરે છે, (૪) ઘણા જતુ અને પક્ષીઓ અહ્રા રહીને ઉચા પ્રકારનુ સુખ પામે છે, અહી ઘણા જાત્રાળુઓ પુણ્ય સમજીને ઉતરે, અહી ઘણા શિકારીઓ બહુ ગમત કરે છે, અહી હજારો લોકોનો સમામ થતા અડચણ પડતી નથી એ વડની છાયામા ૧૫૦૦૦ માણસ સુખે રહી શકે એવો મોટો છે (૫) અહીથી નદીને દૂર વહેતી જોવી તે ચકચકિત દેખાય છે, ને કોઇ કોઇ પશુઓ બેટપર અહીતહી ચરે છે તે જોવા, ભારે ઘટા જોવી, ને કોઇ પક્ષીઓના સ્વર સાભળવા શરીરમા ચોકખો વાયુ લેવો, આવુ સુખ કમનસીબ માણસો હોય ન લે (૬) ઘટા અને સુળિઆની આજુબાજુ થએલી ટેકરીઓને લીધે ફરવા લાયક ઘણી ગલીઓ થઇ છે, વડવાઇઓની પોલાણમા કેટલીક ગુફાઓ થઇ, અને તેમા શોભિતી ઘણી બેઠકો બની છે જેમા નિરાંતે જુવાન સ્ત્રી પુરુષો ખુશીથી રમી શકે અથવા નિરાંતે જોગી પુરુષ ખુશીથી (જપમા) ઇશ્વર સ્મરણમા બેસી શકે, (જોગી ભોગી બનેને ફાવે એવી જગ્યા છે) (૭) જાડા, લીલા, કુમળા, ડુમસા પાદડા છાયા કરીને શોભે છે વળી રાતા (પાકા) ટેટા ખાઇને ઘણા જીવો પેટ ભરે છે, બાજુ પરથી ઘણા આનદદાયક

રંગના કિરણો પડે છે, નીચે કરોળીઆ વગેરેએ બાંધેલા પડો હીમથી (હીમનુ પાણી પડેલુ હોવાથી) તડકામા બરફ સરખા ચળકતા જણાય છે. (૮) હે ' કબીરવડ તને જોઈને મારી આંખ ટાઢી થઇ (સંતોષ) થયો મારી પાપવાળી બુદ્ધિ જતી રહી ને મને ખરેખર સાચી જાત્રા થઇ હે ગભીર કબીર વડ તારા વડે નર્મદા નદી સારી શોભે છે, (વધારે શોભે છે) અથવા (હે નર્મદા નદી) હુ નર્મદાશંકર કવિ તારા દર્શનથી ઘણો સુખી થયો છુ (૯)

પાઠ ૨૯.

મશહુર=પ્રખ્યાત, નામીચા
નિર્ધનતા=(નિર્+ધન+તા)=ગરિબાઇ
રસ=લહેજત, શોખ
બંધારણ=બાંધો
સ્કૉલરશિપ=વિદ્યાર્થીને મદદ તરીકે જે રકમ મળે છે તે
નિર્વાહ=ગુજારો, પોષણ
ઉદાહરણ=દૃષ્ટાંત, દાખલો
બાહુબળ=જાત મહેનત
ઉંચે સ્થાને=ઉંચી પદવીએ
મનોબળ=મનનુ જોર, મગજશક્તિ
મંત્રી=કારભારી
સુધારક=(સુ+ધાર+અક)=સુધારો કરનાર
તંત્રીપણું=વર્તમાનપત્ર વગેરેમા લખાણ કરી તે ચલાવવાનુ કામ
ગયુ દીઠુ ન પડયુ=જવાથી કામને હરકત ન આવી, કામ અટકી ન રહ્યુ
ઇન્સ્પેક્ટર=તપાસનાર
ડેપ્યુટી=તાબાનો
વહોરી=માથે લઇ
બીડું ઝડપ્યુ=આગેવાની કરી
ટ્રેનિંગ=શિક્ષણ
પ્રિન્સિપાલ=મુખ્ય ગુરુ
પ્રાથમિક=(પ્રથમ+ઇક)=શરૂઆતની
અભિપ્રાય=સલાહ, વિચાર
વર્નાક્યુલર=દેશી ભાષા, (ગુજરાતી)
સોસાઇટી=મંડળી
પ્રસાર=ફેલાવો
ઉન્નતિ=ચઢતી
પ્રયાસ=મહેનત, યત્ન

ઉદય=ચઢતી, ઉન્નતિ, વૃદ્ધિ
અર્પણ=બક્ષીસ, ભેટ
નિખાલસ=નિષ્કપટી, શુદ્ધ મનના

પાઠ ૩૦.

ઢંઢેરો=રૈયતને માટે સરકાર તરફનુ જાહેરનામુ
નામદાર=(નામ+દાર)=પ્રખ્યાત
ઇસ્ટ ઈંડિયા કંપની=ઇગ્લાંડથી હિંદુસ્તાનમાં વેપાર કરવા આવેલી મંડળી
સ્થાપન=મંડાણ શરૂઆત
મૂળ હેતુ=અસલ વિચાર
રાજ્યવ્યવસ્થા=(રાજ્ય+વ્યવસ્થા)= રાજ્ય બંધારણ
ગરબડ=ગોટાળો
પાર્લામેન્ટ=ઇગ્લાંડની રાજકીય સભા
સનદ=પરવાનો, પટો
મારફત=દ્વારા, વડે
સમસ્ત=સઘા
અભયવચન=(અ+ભય+વચન)= બીક વગરના ખાતરી ભરેલા બોલ
પ્રગટ કર્યો=જાહેર કર્યો
હસ્તક=તાબે, કબજે
વાઇસરૉય=રાજાનો પ્રતિનિધિ, રાજા તરફથી બોલનાર અધિકારી
તહનામુ=મસલાહતનો કરાર
કરારનામુ=મરતબો પટો
ઉપરક્ત=ઉપર કહેલી, મજકુર
ધક્કો=નુકસાન
મરતબો=માન, મોટાઇ
રાજ્યધર્મ=(રાજ્ય+ધર્મ)=રાજાની ફરજ
ધનરાજી=નાખુશી, કમ મહેરબાની
સ્વસ્થતા=(સ્વસ્થ=શાંત+તા=પણુ) શાંતિ
લોકપયોગી=(લોક + ઉપયોગ + ઇ) લોકના જરૂરની
વૃદ્ધિ=વધારો
સમગ્ર=આખી, બધી
આબાદાની=ચઢતી
સામર્થ્ય=જોર, બળ

પાઠ ૩૧.

લંડન=ઇંગ્લંડમાં ટેમ્સ નદીને કાંઠે બ્રિટિશ રાજધાનીનું શહેર છે (એ દુનિયામાં મોટામાં મોટું

શહેર છે)
રૈનકદાર=(રોનક + દાર) ભપકાદાર
ઝળા ઝળાં થઇ રહેલી=પ્રકાશેલી
શ્વાસ=વાયુ
જંગી=મોટી
સુરંગ=જમીનમાં દારૂ ભરી ઉડાવવો તે
ટેમ્સ ટનલ=ટેમ્સ નદીની નીચે થઇ ગાડી, ઘોડા માણસ અને આગગાડીને જવાનો રસ્તો
રઢિઆળુ=સુંદર, રૂડું, સુશોભિત
પટ્ટાભિષેક=ગાદીએ બેસવાની ક્રિયા
દફન કરવું=દાટવુ
પાલેસ=મહેલ
મ્યુઝીઅમ=પ્રદર્શન, સંગ્રહસ્થાન
ઐતિહાસિક=ઇતિહાસ જણાવનારી
બખ્તર=લેઢાની જાળીનો અંગરખો, કવચ
મુગટ=તાજ
બ્રીજ=પૂલ
ચમત્કાર=નવાઇ
નેશનલ=પ્રજા સંબંધી
સાહસિક=(સાહક + ઇક)=જોખમ વેઠનાર
દેશાભિમાની=(દેશ+અભિમાન+ઇ) =દેશનું અભિમાન રાખનાર

પાઠ ૭૨.

કૃતજ્ઞતા=(કૃત+જ્ઞ+તા)=નીમકહલાલ પણું
લાગણી=ભાવ
વૃત્તિ=વલણ
ઉંચો ભાવ=ખરી આસ્થા
શ્રવણ=માત પિતાની આજ્ઞા પાળનાર બ્રાહ્મણ
વિસૂવિઅસ=નેપલ્સની પાસે ઇટાલીમાં જ્વાળામુખી પર્વત છે તે
લાવ=જ્વાળામુખીના મોમાથી જે ઉનો રસ નીકળે છે તે
અગ્નિરસ=(અગ્નિ+રસ)=અગ્નિનો રસ
ગરક થઇ ગયુ=દટાઇ ગયુ
લીલો=ટાઢો, ઠંડો
અસાધારણ = (અ + સાધારણ)= ઘણીજ, સાધારણ નહિ તે, નવાઇનો
ભક્તિમાન=ભક્તિવાળા
ક્ષેત્ર=જાત્રાનુ ઠેકાણુ, ધામ
ગુણીઅલ=ગુણ જાણનાર

શોકાતુર=(શોક+આતુર) દીલગીરી
આભારી=(આભાર+ઇ) આભારવાળા
પંક્તી=દરજ્જો, પ્રકાર
કૃતઘ્ન=(કૃત+કામ+ઘ્ન=નાશ કરનાર) =ઉપકારના બદલામાં અપકાર કરનાર
કૃતઘ્નતા=નીમકહરામી
કરમ=ભુંડાં કૃત્ય
ઘોર=ભયંકર
ચટકા બર્યાજ કરતું=મનમાં ખેદ થયાજ કરતો

પાઠ ૩૩.

ભવ્ય=મોટી સુંદર
મત્સ્યેંદ્ર=એ નામનો એક તપસ્વી, ગોરખનાથનો ગુરૂ
મઢી=ઝુંપડી, પર્ણકુટીઓ, નહડીઓ
યોગશાસ્ત્ર=ચિત્તવૃત્તિના નિરોધનું શાસ્ત્ર
ઉપદ્રવ=હરકત, અડચણ
બોલ=ગુફા, બખોલ, કોતર
હાડકું પણ જડે=હાડકાના ચુરેચુરા થઇ જાય
અંધારા=તમર, ચકરી, ફેર
વેદાંત=એ નામનું એક શાસ્ત્ર
પારંગત=પાર પામેલા
ચંડિકા=એ નામની દેવી, માતા
યથાશક્તિ=શક્તિ મુજબ
કુળદેવતા=ગોત્રજ
ઇષ્ટદેવતા=પોતે પસંદ કરેલો દેવ
જતિ=જોગી
સ્થાનિક=મઠવાળા, આશ્રમવાળા
પંથીઓ=પંથવાળા
વિરોધ=જુદાપણું અણબનાવ
ઝાંઝવા=ઝાખ, અંધારા
એક બીજાના ખભા ઉપર માથા કરી જાણે રહેતા હતા=એક બીજાને ઢાળ પડતા વળગી રહ્યા હતા
તળેટી=પહાડના મૂળ આગળની જગો
ઠઠ=જથો
ચાતુર્માસ=ચોમાસામાં સાધુઓ એકજ જગ્યાએ ચાર મહીના રહે છે તે
તાણાવાણું=વણવાની સાળપર ઉભા આડા દોરા રાખવામાં આવે છે તે

અનહદ=હદ વિનાનું, ઘણુંજ
વરસાદની વૃષ્ટિ=ઘણોજ વરસાદ
પડખામાં=બાજુમાં
ઓરજ=જુદીજ, ન્યારી
ફોક=ફોગટ, નકામું

પાઠ ૩૪.

વિનાશ=નાશ પામવું તે
વિનાશકાળે=નુકસાન થવાને વખતે, દુઃખ આવવાને વખતે, નાશ થવાને વખતે
વિપરીત=અવળી, ઉલટી
સમાણી=સમાન, જેવી
સતિ=પતિવ્રતા
પ્રતિજ્ઞા=પણ
પ્રમાણી=અનુસરી તે પ્રમાણે ચાલી
કુરંગહણવા=હરણને મારવા
મતિ ભ્રષ્ટ કીધી=બુદ્ધિ બગાડી
કાળજ્ઞાની=ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળની હકીકત જાણનાર

પાની=પગલું, પગ
ધરાવી=મેળવી
જમાવી=એકઠી કરી, મેળવી, પાથરી
વળુંધી=વળગી, ધરી
યદુપુરી=જાદવ રજપુતોની રાજધાની, દ્વારકા
સુરા=દારૂ
ભરાણો=ભરાયો
શરીરશુદ્ધિ=શરીરનું ભાન
વેત્ત=જાણનાર
નિકટ=પાસે, સમીપ
લહ્યું=લીધું, ભોગવ્યું
સંત=સાધુ
ટળે=દૂર થાય, મટે
આશા=અમુક ઇચ્છેલું મળશે એવું ધારવું તે
તૃષ્ણા=મેળવવાની ઇચ્છા

ઇર્ષા=અદેખાઇ
મોહ=માયા
મત્સર=ક્રોધ
મમતા=મારાપણું
પ્રકટે=પેદા થાય
ઉર=મન
દૃઢ=પાકું, સચોટ
પતિત=પાપી, ધર્મથી ભ્રષ્ટ થએલા
ઓધારીઆ=ઉગાર્યા, ઉદ્ધાર કર્યો, તાર્યા
પરતાપ=મહિમા
સિદ્ધ=મુક્ત
શુક=વ્યાસના પુત્ર
આદિક=બીજા, વગેરે
મુનિવર=મોટા મુનિ
ચોટ્યું=લાગ્યું
મર્મ=ભેદ, છુપી વાત
અનુપ=(અન+ઉપ=ઉપમા)=કોઇની સાથે સર

આની નશ્ચય એરે,	છૂટે=જતી રહે	વ્યાપક ઇશ્વર
કુષ્ટ	માયાની જાળ=જગતના	મુક્તાનંદ- સાધુનુ નામ છે
મહંત=મોટા સાધુ	પ્રપંચ	અળપપાળ=ફાફા
સત્વ=ગમા ક્યોથી	પરિબ્રહ્મ=પરમેશ્વર, સર્વ	

અન્વય—સીતા સમાણી કોણ રાણી સતી (હતી) (કે જેણે) સદા પતિ પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણી (તેણે પણ) કુરંગ હરવા (ને) મતિ ભ્રષ્ટ કરી (એ) વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ (સૂઝી) (૧) કૌરવ કેવા ત્રિકાળજ્ઞાની હતા ? (તેમણે પણ) કુરૂપમા પાછી પાની ન કરી, (તે) દ્વેષ સહિત ક્રોધી થૈ મુઆ, (એમ) વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ (સૂઝી) (૨) નળે ન્યાય વિષે નિપુણતા ધરાવી (ને) જગતમા સુકીર્તિ જમાવી (તણે પણ દ્યુતને વળગી ગાદી ગુમાવી, એ વિનાશકાળે૦ (૩) યદુપુરી (ના) યાદવ સહ અગણા, (તેમણે) ઉગ્ર સુરા વિષ ભર્યો ભરેણો (તેથી તેઓ પણ) શરીર સર્વ શુદ્ધિ મુકી (ને) મુઆ, (એ) વિનાશકાળે૦ (૪) રાવણ રૂડો શાસ્ત્રવેત્તા હતો, નવે ગ્રહો (તેના) નીકટમા રહેતા (તેણે) સીતા હરી (ને) કુબુદ્ધિ (એ) કષ્ટ લહ્યુ (એ) વિનાશકાળે૦ (૫)

સમજુતી—સીતાના જેવી કોઇ રાણી સતી ન હતી કે જે હમેશા ધણીના હુકમ મુજબ ચાલી, તેણે પણ હરણ મારવા માટે બુદ્ધિ બગાડી જયારે વિનાશ થવાનો હોય ત્યારે અવળી બુદ્ધિ સૂઝે છે (૧) કૌરવ કેવા ત્રિકાળજ્ઞાની હતા (ભીષ્મ, દ્રોણ, સંજય) તેઓ પણ કુમપ કરવામા હઠયા નહિ, ને ક્રોધી (કૌરવો) અદેખાઇ સહીત ખપીને મુઆ (ટેક) (૨) નળ રાજાએ ન્યાય કરવામા ઘણી માહીતી મેળવી હતી જેથી તેની દુનિયામા સારી આબરૂ ફેલાઇ હતી તેણે પણ જુગાર ને વળગીને રાજપાટ ગુમાવ્યુ (ટેક) (૩) દ્વારકાના જાદવોને

સભારો કે તમનો જીવ દારૂ પીવમા મગ્નો ભરાયો મતનમ કે દારૂ પાધો તેથા તેઓ પણ શરીરનુ બધુ ભાન ભૂલીને અદર અદર લઢીને કપાઇ મુઆ. (ટેક) (૪) રાવણ સારી રીતે શાસ્ત્રને જાણનાર હતો, અને નવે ગ્રહો તેની સેવામા પાસે ને પાસે રહેતા હતા પણ તેને સીતાનુ હરણ કરવાની નઠારી બુદ્ધિ થઇ તેથી દુ ખ વ્હોર્યું, (ટેક) (૫)

સમજુતી—સાચા સાધુપુરૂષનો સમાગમ ખરૂ સુખ આપે છે ખરૂ સુખ આપનાર છે, માટે સત સમાગમ કરવો સત સમાગમથી આશા તૃષ્ણા, અદેખાઇ, અહકાર, માયા, ક્રોધ, મારાપણુ, એ અવગુણો બળી જાય છે અને તેથી મનમા ઇશ્વરનુ પાકુ જ્ઞાન થાય છે. (ટેક) (૧) સત સમાગમથી નારદ મુનિ પોતે ઇશ્વરનુ મન થયા અને ઘણા પાપીઓનો ઉદ્ધાર કર્યા, તેથા આ રૂનો મોટો મહીમા ગવાય છે (ટેક) (૨) શુકદેવ વગેરે મોટા મુનિઓ સતસગથી સિદ્ધિવાળા પુરુષ થયા અને તેમનુ મન સુખરૂપ (સારી રીતે) હરિના રૂપના ધ્યાનમાં ચોટયુ. એવો મોટો ગુપ્ત ભેદ સાધુ પુરૂષાથી એમણે જાણ્યો (ટેક) (૩) મહતનો મહિમા મોટો છે, કે જેમની સેવાથી માયાની જાળ (જગતના પ્રપચ)થા છુટાય છે, અને પરમેશ્વરમા પ્રીતિ વધે છે, મુકતાનદ કહે છે ફાફા છોડી દઇને સત સમાગમ કરો (ટેક) (૪)

પાઠ ૩૫.

ધાડા=મોટા
ગીચ=પાસે પાસે
સિંકોના=એ નામનુ એક ઝાડ છે જેમાથી ક્વિનાઇન બને છે
જ્વરનાશક=(જ્વર=તાવ+નાશ+અક) =તાવ દૂર કરનાર; તાવ કાઢનાર
દેવદાર=એક જાતનુ ઝાડ (એ ઝાડ હિમાલયમા થાય છે)
સૌંદર્ય=શોભા, ખૂબસુરતી

માટુઍાવેંચી=ઓમસડના કામમા આ
વે એવુ લાકડુ, વનસ્પતિની દવા
ડુક નજન=તાત્કાલિક લાભ
ઉન્મત્ત=(ઉત્+મત્ત=ગાડુ=મગરૂર)
અહંકારી, ઉદ્ધત, બાનવાગી
વોકળા=નાળા
મહાર=તાન, કતલ
હાંકણુ=હાંકણુ
ડેરાડુન=ઉત્તર હિદુસ્તાનમા શહેર છે.
તક્તા=જગ્યા
ખડ=ભાગ
અખરામ=એક જાતનુ ઝાડ
જ્યુબિલી=પશ્ચિમ તરફના દેશમા
રાજા કે રાણી ગાદીપર બેઠા પછી
૨૫, ૫૦, ૬૦, વરસે જે મોટો
ઓચ્છવ કરવામા આવે છે તે
ટાંકણે=અવસરે, વખતે
અવસાન=રૂડુ ટાણુ
હિતકારક-(હિત+કારક)=ભલુ
કરનાર

પાઠ ૩૬.

ખોદે તે પડે=બીજાને નુકસાન
કરવાને જે ધારે તેને પોતાનેજ
નુકસાન થાય
કરે તેવુ ભોગવે=જેવુ કામ કરે
તેવુ ફળ મળે
મગદાદ=બગદાદ તુર્કસ્તાનમા
શહેર છે
ફીદા ફીદા=મોહીત, મોહ પામેલુ
અમીર=જેને સરકાર તરફથી ખિ-
તાબ કે જાગીર મળેલી હોય તે
ઉમરાવ=સરદાર, શ્રીમત
નામના=ખ્યાતિ, કીર્તિ
બેગ=અમીરી ઇલકાબ
આગા=શેઠ
કરાર=કબુલત, ઠરાવ
કાજી=કુરાન પ્રમાણે ન્યાય કરનાર
મુફતી=મુસલમાન ધારાશાસ્ત્રી
જુમ્મા=શુક્રવાર
ખલીફા=મહમદ પેગબરના વારસ
દસ્તબસ્ત=હાથ જોડીને, અદબસર
કાનુન=ધારા
લફ્ઝ શબ્દ, વેણુ
ખુબી-વખાણવા લાયક ચતુરાઇ
દામ=પૈસા
હાકડાની ખરાબી થશે=માર ખાવા

હાડકાં ભાગી જશે
દરિઆફ=વિચાર
ખીસિઆણા=ઝાંખા, વીલા
ધાણ વળી ગયો=ઘણોજ ખપ્યો
ખાણ પડી=ધાર ભાગી ગઇ
પેટપકડીને હસ્યા=ખૂબ હસ્યા

પાઠ ૩૭.

શૌર્ય=ઉત્સાહ શક્તિ, બહાદુરી
વાટ પાડુ=રસ્તે લુટનારા
ધોળે દહાડે=બધા લોક દેખે એવા દિવસના પ્રકાશમા
ધાડ=લુટારાની ટોળી
પાલક=રક્ષણ કરનાર, રક્ષક
ધાડપાડુ=ધાડપાડી લુટનારા ટોળીનો માણસ
શૂરાપુરા=ઘણા બહાદુર નર
પાળીઆં=પત્થરમા કોરેલા લેખ
કેસરીઆ=યુદ્ધમા મરતા સુધી પાછી પાની ન કરતા લડવુ તે
સતીત્વ=(સતી+ત્વ)=સતીપણું, પતિવ્રતાપણુ
ચિતા=ચેહ
રૂવા ઉભા થઇ જાય=કપારી છૂટે; પ્યાર, અચબો કે ભય વગેરે વૃત્તિને લીધે શારિરિક લાગણી થઇ આવે
રણસગ્રામ=લડાઇનુ મેદાન
વાવાઝોડુ=પવનનુ તોફાન, વટોળીઓ
ઝાડુ=જાડુ, ઘટ્ટ
જીવને તાળવે બાધી=મરવાની દરકાર ન રાખી
સ્વાર્પણ=(સ્વ+અર્પણ)=જાતનો ભોગ આપવો તે
સૌભાગ્યવતી=સારા ભાગ્યવાળી, જેનો ધણી જીવતો હોય તે સ્ત્રી.
આરે=કાંઠે, કિનારે
ડગો નહિ=મન ફેરવ્યુ નહિ, લોભાયો નહિ
દુ ખનો આભ=ઘણુજ દુઃખ
ટેક=વટ,પણ, નિયમ,
યુગ=જુગ, જમાનો

પાઠ ૩૮.

ઝેર=અદેખાઇ
વેર=દુશ્મનાઇ
પર=પારકી
નાતીલા=નાતના
જાતીલા=જાતના

હરખ=ખુશી થા	ચુર	ત્રેવાની
લેખ=જાણ	આતપ=	ચોકડ=ચ ળ
કુકર્મી=ઠારા કામ કર-નાર		કુવેતર કુવાનુ પાણી
	મંગળ=	પાક પાક પકવવાના
મારણ=મારનાર	ધારા=કાયદા, નિયમ	ખેતર, વાડી
તુલ્ય=બરાબર	નિબગ=	હિમાચળ=(હિમ=બરફ
વિવવિધ=તરેહતરેહના	=ળાથી ઝરે	+અ=હિ+ચળ=ખસે)
વૈભવ=સુખના સાધન		=ચાલી જાય ખસે
પટકુળ=લુગડા		નહ તે હિમાલય
હુલકર=હોલકર		=શરૂઆત, આરંભ
ખરાબી=ાયમાની	વાટ= તો	માળ =માળીના
કોણુજ માત્ર=		આદિ =વગેરે
તરીમા		=પહેરજે
પિંડારા=લુગાર		શણગાર=સાજ, આભૂ-
નેજા=વાવટા	=આવાડના	ષણ
તનુજ=છોકરા		મહી=પૃથ્વી
શુકતાન=મશગુન, ચર	જત=જત સમ્ધાનના	

સમજુતી—અદેખાઇ ગઇ અને દુશ્મનાઇ ગઇ, વળી ઘણો જુલમ કરનાર પણ ગયા, પારસી નાતના અને પોતાની જાતનાથી હળીમળીને દુનિયાનો વહેવાર ચાલે છે, જો કોઇ બીજીનો પણ કોઇ કાન પકડી શકતુ નથી, મતલબ કે ગરીબમા ગરીબ જે બચ્ચી તેને પણ કોઇ દુખ દઇ શકતુ નથી તે પછી માણસને તો કમજ દુખ દઇ શકાય ! મતલબ કે કોઇને પણ દુખ દઇ શકાતું નથી)

માટે હે ! હિંદુસ્તાન (હિંદુસ્તાનના લોકો) એ આભાર પરમેશ્વરને સમજીને હવે (તુ મનમા) ખુશી થા (૧) તારાપર અનોપમ રાજ્ય હાલમા થયુ છે, અને એ રાજ્યે તારી આબરૂ વધારી છે એમ તુ જાણુ ભયકર નઠારા કામ કરનાર ચોર ગયા ને કપટનુ જોર નાશ પામ્યુ તે તુ જો, હવે મહમદ સરખા મારનાર નથી, અને તૈમુર જેવા તોફાન પણ નથી માટે હે ! હિંદુસ્તાન૦ (૨) જુલમી રાજાઓનો તો સમુળો નાશ થયો અને નાદિરશાહ જેવા પણ મરી ગયા, હવે ભીલનો ઘણો ભય નથી તેમજ કજીઓ અને કકાસ પણ નથી, હવે તો હિંદુસ્તાનની પ્રજાને તરેહ તરેહના સુખના સાધનો મળે છે (મતલબ કે મરજી મુજબ લુગડા પહેરી શકતા નહોતા તેમજ પાન ખાઇને બહાર નીકળી શકાતુ નહોતુ) માટ હે ! હિંદુસ્તાન૦ (૩) હવે હોલકરથી ખરાબી થઇ શકતી નથી, અને મરાઠા લોક તો કઇ ગણત્રીમાજ નથી (મતલબ મરાઠાઓ હવે હુલ્લડ તોફાન કરી શકતા નથી) સિંધીઆથી હવે કદી પણ કોઇનો નાશ થઇ શકતો નથી અને નઠારા પીંઢારા લોક તે પણ ગયા, અગ્રેજ સરકારના અમલ નીચે તારા છોકરા (હિંદુસ્તાનના લોક) (મોજમજામા) મશગુલ રહે છે માટે હે ! હિંદુસ્તાન૦ (૪) અગ્રેજ સરકારની એ જોરાવર સત્તા નીચે લોકો તેના શુભ ગુણનુ ધોળ અને ગીત ગાય છે કે જેના કાયદા સૌ (રાજા) કરતાં શ્રેષ્ઠ છે કે જેથી કમજોર માણસને પણ મનમાં બીક રહેતી નથી, વળી કાળી નાળીની બીક મટાડીને સસ્થાનનું રક્ષણ કરે છે, માટે હે ! હિંદુસ્તાન૦ (૫) ફાસીઆ લોકો ઢોગ કરીને જગલનો રસ્તો રોકી શકતા નથી, જમરા કાઠી લોક અને જત લોકોના ટોળા ઘોડાથી ઓવારા (પર્વતના રસ્તા) રોકી શકતા નથી, ખેતર કે

ફુનેતરમા જઇને લશ્કર ગનાજ ની શકતુ નથી, માટે હે ! હિંદુસ્તાન૦ (૬) (દક્ષિણમા) લંકાથી તે (ઉત્તરમ) હિમાલય સુધી અને (પૂર્વમા) કલકત્તાથી (પશ્ચિમના) કચ્છમા હાથના થવા સુધી પંજાબી, સિંધી અને સોરઠીઆ લોક તથા દક્ષિણ, માળવા વગેરે દેશના લોકના બીકના ને દુઃખના દિવસ ગયા અને સુખના દહાડાનુ દાન આપ્યુ, માટે હે ! હિંદુસ્તાન૦ (૭) તેટલા માટે તુ (હિંદુસ્તાનના લોક) તો ખરા અંત કરણથી એનો પાડ માન, અને હમેશ (મનમા) ખુશી ખુશાલ રહીને સ્વર્ગના જેવો શણગાર પહેર વળી દલપતરામ કવિ પોતાના ખરા મનથી એવો આશિર્વાદ આપે છે કે તુ (હિંદુસ્તાન) દુનિયામા મોટી મોટાઇ મેળવજે હે ! હિંદુસ્તાન એ આભાર પરમેશ્વરનો સમજીને તું (મનમા) ખુશી થા (૮)

પાઠ ૩૯.

ચક્રવર્તી=જેની આણ નાના મોટા ઘણા રાજો ઉપર વર્તાતી હોય તેવો, એક સમુદ્રથી બીજા સમુદ્ર સુધીના પ્રદેશનુ રાજ કરનારો કે જેને બીજા સર્વ રાજાઓ ખંડણી આપતા હોય તેવો

મહારાજાધિરાજ=(મહા+રાજ+અધિ+રાજ)=મોટા રાજાના રાજા

દિગ્વિજયી=ઘણા રાજાઓપર જય મેળવનાર

કલ્યાણપતિ=કલ્યાણનો રાજા

અંગજિત=કુ મ પાળ રે કુ મના રહેનાર, તાબેદાર

સામંત શિરોમણી=સત્રમા યોદ્ધાઓમા શ્રેષ્ઠ

શિરોમણી=મોઢ, મોટો

ઉદ્ધતપણુ=નડાઇમા ફુલાણાપણુ

સલામા=હજુરમા, નોકરીમા,

પરાજય=હાર

છળભેદ=દગોફટકો, કાવતરૂ

વાટ વડશે=મારી નાખવાના ઉપાય શોધશો

દોઢા=શાબાસી આપી, પોતાના

પક્ષમાં લઇ
ટીપ=યાદી
લક્ષ્મી ચાલ્લો કરવા આવે ત્યારે મોં ધોવા જવુ નહિ પણ તરત કપાળ ધરવુ=મળતો લાભ તરત લઇ લેવો
સ્વહસ્તે=(સ્વ+હસ્તે)=પોતાને હાથે
મસ્તકે=માથે
શ્રીમાન=ભાગ્યશાળી, યશસ્વી, ધન સંપન્ન
રાજેન્દ્ર=રાજાઓના પણ રાજા
ગુર્જરેશ્વર=ગુજરાતના ધણી, ગુજરાતના રાજા
નીમકહલાલ=કૃતજ્ઞ, કરેલો ઉપકાર જાણનાર
તન=છોકરો, પુત્ર
સુભટોપરિ=(સુ+ભટ+ઉપરી)=મોટા યોદ્ધાઓમાં શ્રેષ્ઠ
સેનાધિપતિ=(સેના+અધિ+પતિ) લશ્કરનો મોટો ઉપરી
ભ્રષ્ટ=બગડેલી, અપવિત્ર થએલી
નિષ્કપટી=(નિષ્+કપટ+ઇ)=કપટ વગરના, નિખાલસ

ચોકખા મનના=પવિત્ર મનના
સામાવાળીઆ=વિરૂદ્ધ પક્ષવાળા
રિપુ=શત્રુ, દુશ્મન
લાંચ=પગાર કરતાં બીજું કંઇ છાની રીતે લેવું તે
રૂશવત=લાંચ (રૂશવત ફારસી શબ્દ છે)
ધર્મયુદ્ધ=યુદ્ધના નિયમ પ્રમાણે લડવુ તે
પક્ષપાત=(પક્ષ+પાત) તરફદારી, તરફેણ
દેશકલ્યાણભાવ=(દેશ+કલ્યાણ+ભાવ) =દેશનુ ભલુ કરવાની ઇચ્છા
દુર્દશા=(દુર્+દશા) નઠારી હાલત
ઇચ્છાદિક=(ઇચ્છા+આદિક)=ઇચ્છા વગેરે
નખોદ=સત્યાનાશ
નખોદ વળવાનુ=સર્વસ્વ જવાનુ
સત્યમેવ જયતે=આખરે સત્યનો જય છે
ધર્મે જય=ધર્મથીજ જીત
પાપે ક્ષય=પાપથી નાશ
તાબ્યો તણાવાનો નથી=લાલચોથી

ડગવાનો નથી
ભરમાવ્યાથી=ફેરવ્યાથી, ભભેરવાથી
લૂણહરામ=કૃતઘ્ન, નીમકહરામ
પ્રતિષ્ઠા=આબરૂ, મોટાઇ
ત્રિલોક=(ત્રિ+લોક)=ત્રણ લોક
(સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ)
રાજદ્રોહી-(રાજ+દ્રોહ+ઇ)=રાજ્ય
પ્રત્યે વેર બુદ્ધિ રાખનાર
ફીટકાર=ધિક્કાર, તિરસ્કાર
સુકીર્તિ=(સુ+કીર્તિ)=સારી આબરૂ
બદ્દૃવા=શ્રાપ, કલ, ડાઘ

પાઠ ૪૦.

ઉઘાડા=નવસ્ત્રા, નાગા
હિંસક=(હિંસ=અક)=હિંસા કરનાર,
ફાડી ખાનાર
કોતર=નદી કાંઠે જે ઉંડા ખાડાઓ
હોય તે, પહાડમાં લાંબો પહોળો
જે ઉંડો ખાડો હોય છે તે
બખોલ=ઝાડના થડનું પોલાણ, ગુફા
ગુફા=પહાડમાં જે પોલાણ હોય છે તે
જિંદગી નિભાવવા=ગુજરો કરવા
ઋષિ પત્ની=મુનિની સ્ત્રી
વલ્કલ=ઝાડની છાલના લુગડા

નજર પહોંચાડીને=અક્કલ વાપરીને,
બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને
રેંટીઓ=સુતર કાંતવાનો સંચો
હાથ મહેનત-હાથની મજુરી
અનહદ=(અન+હદ) ઘણોજ
ચમત્કારી=(ચમત્કાર+ઇ) નવાઇ
જેવી, આશ્ચર્યકારક
મીલ=કાપડ વણવાનુ કારખાનું
છેટા ભાગી ગયા=અંતર ઓછું થયું
એકત્ર=એકઠા, ભેગા
ફીટશે=મટશે
પાશેરમાં પહેલી પુણી=પાશેર
રૂમાંથી પુણીઓ કરવાની હોય
અને તેમાંથી એક પુણી બના
વવી તે મતલબ કે કામની શરૂ-
આતજ થવી

પાઠ ૪૧.

શકુંતલા=કણ્વ ઋષિની ધર્મ પુત્રી,
દૃષ્યંતની સ્ત્રી, ભરતની મા
ગૌતમી=એ એક તપસ્વી સાધ્વી
હતી તે કણ્વના આશ્રમમાં રહેતી
હતી એણે શકુંતલાને ઉછેરવામાં
મદદ કરી હતી.

પ્રણામ પૂર્વક=(પ્રણામ+પૂર્વક) નમસ્કાર સાથે
પરિક્રમણ=(પરિ+ક્રમણ) પ્રદક્ષિણા
પ્રિયવદા=ઋષિ કન્યાનુ નામ
ઉત્કંઠા=ઇચ્છા મરજી
વિયોગ=(વિ+યોગ) જુદાપણ જુદાઇ

કવલ=બાચકા, જુડા
નર્તન=નાચવુ તે, નૃત્ય
વિજોગ=જુદાઇ, વિયોગ
સકલ=સઘળી, બધી
વનલતા=વનવેલ, વનની વેલા
ઉભરો=મનનો જુસ્સો બહાર પાડવો તે

અન્વય—(તારા) વિયોગથી હરણો મુખમાથી દર્ભના કવ્લા ભોય નાખી દે (છે) એને (મોરને) વિજોગના ભાલા વાગ્યા (તેથી) મોર નર્તન તજે છે (૧) સકલ વનલતા પણ જાણે ખરેખરા આંસુ પાડે તેમ પત્ર વેરે છે, (અને) એવા પ્રકારથી ઉભરા કાઢે છે (૨)

સમજુતી—તારા વિયોગથી હરણો મોઢામાથી દરભના બાચકા ભોયપર નાખી દે છે, મતલબ કે એ હરણોએ ખાવાનુ તજી દીધુ છે. મોરને વિયોગનુ દુઃખ થયુ તેથી તે નાચ કરતો નથી. (૧) સઘળી વનવેલ પણ જાણે ખરેખરા આસુ પાડતી હોય તેમ પદડા ભોયપર ખેરવી નાખે છે અને એવી રીતે મનનો જુસ્સો બહાર પાડે છે (૨)

વનજ્યોત્સ્ના=વેલનુ નામ છે
કાશ્યપ=કશ્યપના વંશજ, કણ્વ
મેળાપ-મુલાકાત, ભેટ
સંકલ્પ=વિચાર
ભર્તા=ધણી, વર
અવર=અન્ય, બીજુ

સુકૃત=(સુ+કૃત) સારા કામ
પ્રમાણ=જેવો જોઇએ તેવો, મન ગમતો
નવમાલિકા=વેલનુ નામ છે.
વધુ=વહુ
વધુવર=વરવહુ

અન્વય—પુન્ય કામ મે પ્રથમથીજ (મારા) મન વિષે (તારા)

ભર્તારનો સંકલ્પ કરી મૂક્યો હતો તે (ભરતાર) રૂપે, કુળે (અને) અવર સદ્‌ગુણમા સમાન (છે, તે) પ્રમાણ ધણીને હવે (તુ) સુકૃતથી પામી. (૧) રૂડી નવમાલિકાને ઝટ આંબો મળ્યો (તેથી) એને ખરેખર વધુવર જોડ જામી (તેથી) હવે આ બને વર વિષે સુખીઆ થયા, તેથી તેની તથા તુજ વિષેની આજ ચિંતા ગઈ (૨)

સમજુતી—તારે માટે મે પહેલાથી મારા મનમા (તારા) ધણીનો વિચાર કરી મૂકગો હતો, તે (તારો ધણી) તો રૂપમા, કુળમાં અને બીજા સદ્‌ગુણોમા (તારા) સરખો છે તે ધણીને તારા સારાં કામથી મેળવ્યો એમ જાણ (૧)

તારી સખી નવમાલિકા (વેલ) વનજ્યોત્સનાને રૂડો આંબો (વર) મળ્યો એથી તેની પણ વરવહુની જોડ ખરેખર જામી, અર્થાત જેવો આંબો છે તેવી એ વેલ છે, તે પ્રમાણે શકુતલાને પણ આપારૂપ દુષ્યત મળ્યો, તેથી તમે બને (શકુતલા ને વનજ્યોત્સના) હવે વર તરફથી સુખીઆ થયા, તેથી તેની ને તારી બાબત આજે મારી ચિંતા દૂર થઇ (૨)

માર્ગેપડ=જા
સપુરત=સોપણુ
બેજીવવાળી=દહાડાવાળી, ગર્ભવતી, હમેલવાળી
અનસુયા=અત્રિ ઋષિની સ્ત્રી
ભારેવહી=ગર્ભવતી, દહાડાવાળી
નિર્વિઘ્ને=(નિર્+વિઘ્ને)=વગર હરકતે
શુભવર્તમાન=સારા સમાચાર
પાલવ=છેડો
કુશ=દાભ
અમળ=(અ+મળ)=નિર્મળ, સ્વચ્છ
ઇંગુદી=ઇંગોરાનુ ઝાડ
સામો=ખેડયા વિના એની મેળે થએનુ એક જાતનુ ખડ ધાન્ય, એ નામના ચોખા
મુઠીભર=મૂઠીમા માય એટલો, ઘણોજ થોડો
તુલ્ય=બરાબર, સમાન

અન્વય—પડેલ ઘા રૂઝાવવા ઇંગુદી કેરૂ અમળ તેલ કુશ તણી અણીથી મુખે રેડયુ વળી મુઠીભર સામો દર્ભને ઉછેર્યો એ પુત્ર તુલ્ય મૃગશો છોડી નવ જાતો

સમજુતી—પડેલો ઘા રૂઝાવવાને માટે ઇંગુદી ફળનુ ચોકખુ તેલ દાભની અણીથી મોઢામા રેડયુ, અને મુઠી જેટલો સામો ખવડાવીને ઉછરેલો એવો છોકરાનો જેવો હરણુ મારાથી મૂકી જવાય નહિ મતલબ કે એ વહાલો છે

બાપલ્યા=બાપલા (દયાથી પુત્ર અર્થે પણ બોલાય છે)	દુષ્યંત=પુરૂનો એક વંશજ, શકુંતલાનો ધણી
શારંગરવ=કાશ્યપ મુનિનો શિષ્ય	વૃત્તિ=ઇચ્છા, વલણ
ભગવન=પવિત્ર મહાપુરુષ	બંધુજનો=સગા સબંધીઓ
સંપ્રદાય=રિવાજ, ચાલ, પરાપૂર્વથી ચાલતો વહીવટ	યુવતી=નારૂણી, જુવાન સ્ત્રી
તેડ=કિનારો, કાંઠો, તટ	સત્કાર=આદરમાન
	વધુ=વધારે, વિશેષ

અન્વય—અમોને ઋષિને તપ એજ ખરૂ ધન છે (એમ) જે જાણે છે (અને વળી) તે સાથે તમતણુ કુળ ઉંચ છે તે ખુશીથી વિચારી લો, વળી આપોઆપ પરસ્પર તે સ્નેહની વૃત્તિ છુટી હતી (તે વખતે) કોઇએ બંધુજનો કોઇ પ્રકારથી વચ્ચે નવ હતા, જે રીતે આપના વડે બીજી ઘણી રાણી બહુ માનમા છે, તે રીતે તેવા સામાન્ય સત્કારથી આ યુવતીને તમે પાળજો, તેથી વધુ ઉદય પ્રાપ્ત થવો તો ભાગ્ય આધીન છે, (પણ) વહુતણા બંધુજનોથી વિગેષ ના બોલાય.

સમજુતી—અમે ઋષિને તપ એજ ખરૂ ધન છે એવુ તમો જાણો છો, તેની સાથે તમારૂ કુળ પણ ઉંચુ છે એમ ખુશીથી વિચારી

ઓ, વળી તમો બનેમા એક બીજા ઉપર આપોઆપ પ્રીતિની ઇચ્છા થઇ હતી, તે વખતે કોઇ પણ સગાસબધીઓ કોઇ પણ રીતે વચ્ચે હતા નહિ, જે રીત આપના વડે આપની બીજી બધી રાણીઓ બહુ માનવાળી છે, તેવી રીતે તમે આ તરૂણીને સામાન્ય આદરમાનથી પાળજો, મતલબ કે જેની તમે બીજી રાણીઓને ગણો છો તેઓની બરોબર આને પણ ગણજો એથી વધારે ચડતી થવી (બીજી બધીથી વધારે માનીતા થવુ) એ તો ખરેખર ભાગ્ય આધીન છે વહુના સગા સબધીથી વધારે કહેવાય નહિ મતલબ કે અમારી પુત્રીને પટરાણી બનાવજો એમ કહેવાય નહિ

પાઠ ૪૨.

ક્ષમા=કોઇએ અપકાર કર્યો હોય તે સાખી રહેવો તે, ખામોશ

ધૈર્ય=ધીરજ, સબુરી

વટ=ટેક, શાખ

વહેવાર=બાપ બેનો સબધ

છેડણી=અટકચાળુ, હરકત

ખામોશા=ક્ષમા

સ બજ=આશા

વકતા=છટાદાર બોલનાર, ભાષણકર્તા

રાજદ્વારી=રાજકાજ કરનાર

બદમાશ=લુચ્ચો

પીછો છોડયો નહિ=ખતે પડયો, પાછળ લાગુ રહ્યો

મશાલચી=(મશાલ+ચી)=મશાલ રાખનાર મશાલ ધરનાર

આજ્ઞાધારી=હુકમ માનનાર

વિશ્વ વિખ્યાત=જગ જાહેર

વઢકણી=લડકણી

પનુ પાડયુ હતુ=સબધ જોડાયો હતો

ગાળોની વૃષ્ટિ=ઘણીજ ગાળો

સોક્રેટીસ=એક યુનાન પડિતનુ નામ છે

વિપત્તિ=દુખ, આફત

રૂદેમા=મનમા

હેમકી=ડગી, ચોકી

બેન=રચના, બનાવટ

માંડવો=મડપ
મેહ=વરસાદ
વધાઇ=ખુશ થઇ
મહાભોગ=(મહા+ભોગ=દુ:દશા)=
ઘણીજ ખરાબ દશા
તદાપિ=(તદ્+અપિ=પણ)=ત્યારે
પણ, તે વખતે પણ
સજે=રાખે

અન્વય—પ્રભુને ગમે તે સમે સા સહેવું (અને) રૂદેમાં સદા રાજી રાજી રહેવુ, કદી હેબકી હૈયે હામ ન હારો, ઘણાં કષ્ટ કાળે ઘણું ધૈર્ય ધારો (૧) જુઓ, મેહનો માંડવો ઘડીમાં થનારો (અને) ઘડીમા જનારો જેવો હોય છે, એવો પ્રભુરે વિધનો ખેલ સરજ્યો (છે) ઘણા કષ્ટ કાળે ઘણું ધૈર્ય ધારો. (૨) ભાઇ એક કાળે વિવાહની વધાઇ મળે, (અને) એક કાળે મહાભોગ મળે, સદા સારો નઠારો કાળ ન ચાલે, ઘણાં કષ્ટ કાળે ઘણું ધૈર્ય ધારો (૩) જ્યાં કદાપિ કશી જુક્તિ ચાલે નહિ (ત્યા) દીલે ધારી જોવુ, તદાપિ ન રોવું, દૈવને ભજે (અને) શાંતિ સજે એજ સારો ઘણા કષ્ટ કાળે ઘણું ધૈર્ય ધારો. (૪)

સમજુતી—પરમેશ્વરને જે વખતે જે ગમે તે આપણે સહન કરવુ અને મનમાં હમેશાં ખુશી રહેવુ, કદી પણ હેબકી જઇને હિંમત છોડવી નહિ, પણ ઘણાં દુ ખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખવી (૧) જુઓ વરસાદના દહાડામા વાદળની ઘટા ઘડીમા થાય છે અને ઘડીકમા વેરાઇ જાય છે, એવી રચના પરમેશ્વરે દુનિયાની બનાવી છે, માટે ઘણા દુ ખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો (૨) ભાઇ એક વખતે વિવાહની ખુશ ખબર મળે છે, અને એક વખત મહા ભોગ મળે છે, હમેશાં સારો કે નઠારો વખત ચાલ્યા કરતો નથી માટે ઘણા દુ:ખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો (૩) જ્યા કોઇપણ વખત કામપણ યુક્તિ ચાલે નહિ ત્યારે ત્યા મનમા વિચાર કરવો પણ રડવુ

નહિ, એવે વખતે પરમેશ્વરનુ સ્મરણ કરે અને ધીરજ રાખે તેજ સારો, માટે ઘણા દુખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો (૪)

હરિશ્ચંદ્ર=અયોધ્યાના સૂર્યવંશી રાજા, ત્રિશંકુના પુત્ર
અચળ=દૃઢ
દુખના ઝાડ ઊગ્યા=ઘણુજ દુખ [પડયુ
પાસ=ફાંદો, જાળ
અસહ્ય=(અ+સહ્ય)=ખમાય નહિ એવુ
અપૂર્વ=અસાધારણ, ઘણુજ
રૂડો દહાડો=સુખનો વખત

પાઠ ૪૩.

નરદેવ=રાજા
ભીમક=ભીષ્મક, વિદર્ભ (બારાર) દેશનો રાજા, દમયંતીનો પિતા
સુતા=પુત્રી
સુંદરી=સુંદર અંગવાળી સ્ત્રી
પ્રશંસા=વખાણ, તારીફ
વરી=પરણી
સુર=દેવ, દેવતા
નરાદિક=મનુષ્ય રાજા વગેરે
વરમાળ=પસંદ કરેલા ધણીની ડોકમા પહેરાવવાની માળા
નૃપ=રાજા
કંઠે સજી=ગળામા પહેરાવી
દિવ્યાંગના=દેવતાઈ દેહવાળી, દેવી
તનયા=પુત્રી
તનય=પુત્ર
સાંપડયા=થયા
સુરપુર=દેવલોકની નગરી, સ્વર્ગ, ઇંદ્રપુરી, અમરાપુરી
ભાવતા=ગમતા
પુણ્યશ્લોક=યશવાળો, પવિત્ર ચરિત્રવાળો, (એ ચાર ગણાય છે નળ, યુધિષ્ઠિર, જનક અને જનાર્દન કે વિષ્ણુ)
પ્રસરાવતા=ફેલાવતા
જુગટુ=જુગાર
સુજ્ઞ=(સુ+જ્ઞ)=સારો જાણીતો, જ્ઞાની
નીજબંધુ=પોતાનો ભાઈ
પુષ્કર=નળરાજાનો પીતરાઈ ભાઈ
અવળુ જ=ઊલટુ જ
દુર્દશા=નઠારી હાલત
શિરપર ફરે=માથે ભમે
કર=હાથ
કર ગયુ=નામામા ગયુ
સંતાન=છોકરા
પળ્યાં=ગયા
સુકુમાર=અતિ કોમળ

શૂળ=કાંટાવાળી ડાળખી
આકરો=સહન ન થઇ શકે એવો
કાંતિ=શોભા, રૂપ
ભૂ પરે=જમીનપર
ક્ષુધા=ભૂખ
ખગ=પક્ષી
પટ=વસ્ત્ર, લુગડું
દંપતી=ધણીધણિયાણી
ધરતાં=પહેરતા
દુર્ભાગ્ય=કમનસીબ
પળવા=જવા
પ્રાણ=ધણી, નાથ
અલગું=વિખીટું, જુદું
ગુણવતી=સારા ગુણવાળી સ્ત્રી (દમયંતી)
રજની=રાત
હેરાન=દુઃખી
સતિ=પતિ પર પ્રેમવાળી સ્ત્રી
જીવન=જેના વડે જીવવાનું છે તે, પ્રાણ, ધણી
વ્યાધ=પારધી, શિકારી
વદર્ભી=વૈદર્ભ દેશના રાજાની પુત્રી, દમયંતી નળની સ્ત્રી
વલવલતી=ટળવળતી
કુળગુરુ=કુળગોર
સગુણી=મનોહર કાંતિવાળી સ્ત્રી
સહી=નક્કી
અહિદંશ=સાપનો (કર્કોટકનો) ડંખ
વિરૂપ=કદરૂપું, બેડોળ, કુબડો
ઋતુપર્ણ=અયોધ્યાનો રાજા
સારથી=રથ હાંકનાર
શીઘ્ર=તરત
નરમણિ=પુરૂષોમા રત્ન, રાજા
બાહુક=નળરાજા (એ નામ એણે ઋતુપર્ણ રાજાને ત્યાં રાખ્યું હતું)
લક્ષણ=સ્વભાવ, ગુણ, ટેવ
કળ્યા=જોયા
બાળુડાં=છોકરા, બાળક
હપ ઘેલ=હરખથી ગાંડા જેવા થએલા
સાનુકૂળ=(સ+અનુકૂળ)=મરજી માફક, પાધરૂં
છકી જવું=ઠાકી જવું, ફાટી જવું, અહંકારે ભરાવું
હારવી=ગુમાવવી
ટકતા=રહેતા
નીતિ=નિયમ
કિંવા=અથવા
દ્યુત=જુગાર, જુગટું

સમજુતી—વિદર્ભ દેશના રાજા ભીમકની દમયંતી નામે સુંદર પુત્રીએ હંસને મોઢેથી નળનાં વખાણ સાંભળીને મનથી તેને (નળને)

પરણવાનો નિશ્ચય કર્યો, મતીએ સ્વયંવરની મોટી સભામા દેવ, મનુષ્ય, રાજા વગેરેને છોડી, તેણે પ્રેમની વરમાળ નળ રાજાને ગળે પહેરાવી (૧) દેવી સમાન શોભતી દમયંતીથી નળરાજાને સારા ગુણ ને રૂપ-વાળા એક પુત્ર ને એક પુત્રી થયા, તેઓએ સ્વર્ગના જેવા મન ગમતાં બહુ સારા સુખો ભોગવ્યા, વળી રાજાએ પવિત્ર આચરણથી વર્તી સારી આબરૂથી રૈયતને પાળી (૨) અરે નળરાજા વિચારવાન હતો છતા પોતાના ભાઈ પુષ્કરની સાથ જુગાર રમ્યો, જેના માથાપર નઠારી હાલત ભમતી હોય તેને અવગુણજ સૂઝે, (મતલબ કે વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ સૂઝે છે) પોતાનુ રાજ્ય પુષ્કરના હાથમા ગયુ, બાળકો મોસાળ ગયા અને નળ દમયંતી એક લુગડે ભેર શહેર બહાર નીકળ્યા. (૩) અતિ કોમળ પગમા ઘણી શુળો, કાટા, કાકરા વાગ્યા અને ટેકરા ચઢતા ઉતરતા સહન ન થઈ શકે એવો થાક લાગ્યો, ત્રણ દિવસના અપવાસ થયા અને તેની આખો ઉંડી પેશી ગઈ, મોની શોભા ઝાંખી પડી ને શરીરમા બળ રહ્યુ નહિ (૪) ત્યા આગળી ભોયપર ઘણા પક્ષીને બેઠેલા જોયા, તેથી રાજાએ ભૂખનુ દુખ સમાવવાને તે પક્ષી-ઓપર પોતાનુ કપડુ ફેકયુ, તે કપડુ લઈ પક્ષીઓ ઊડી જવાથી, ધણી ધણિઆણીએ એક વસ્ત્ર પહેર્યુ આવુ કમનસીબ જોઈને નળની બુદ્ધિ ઠેકાણે રહી નહિ (૫) દમયંતીને દુખેથી બચવા માટે પીઅર જવાને ઘણુ કહ્યુ પણ તે ગુણવાન સ્ત્રીને પતિથી છુટા થવુ ગમ્યુ નહિ, જંગલમ ભટકી હેરાન થઈને રાત પડતા બને જણ ઉંધી ગયા. પણ મધરાતે નળરાજા અડધુ વસ્ત્ર ફાડી નાખીને દયા તજીને ચાલ્યો ગયો. (૬) સતી જાગીને જુએ તો ધણીને ન દીઠો, એટલે બેભાન થઈને ભોય-પર પડી, અને હે નાથ! હે જીવન! ક્યા ગયા? એમ વારંવાર પોકા-

રતી, ગભરાટને નળને શોધતી હતી, એવામા અજગરના મોમા આવી પડી એવા દુ ખમા ટળવળતી દમયતીને એક પારધીએ તદબીરથી બચાવી (૭) જેમ તેમ કરીને માસીને ત્યા ગઇ અને ત્યા દુ ખે સુખે કેટલાક દિવસ રહી પછી સુદેવ કુળગોરની શોધથી મનોહર કાંતિવાળી (દમયતી) નક્કી પીયરમા પહોચી, કર્કોટક નાગના કરડવાથી કદરૂપો બનીને નળ ઋતુપર્ણ રાજાનો રથ હાકનાર થઇને રહ્યો, પછી સતી દમયતીનો ફરી સ્વયવર સાભળીને પુરષોમા રત્ન એવો નળરાજા તરત ત્યા ગયો (૮) બાહુક (નળ)ના રૂપમા બહુ તફાવત હતો પણ લક્ષણો નળના જોયા પછી બે બાળક અને દમયતી નળને હરખ ઘેલા થઇ મળ્યા, આ વખતે નાગના ઝેરની અસર (પામ) ગઇ એટલે નળ સુરૂપવાન થયો, અને પુષ્કર તાબામા આવી નમ્યો, ને ગએલુ રાજ્ય મળ્યુ માટે પરમેશ્વરની મહેરબાની થાય તો બધુ સીધુ થાય છે (૯) કોઇએ સુખના વખતમા છકી જવુ નહિ તેમજ દુ ખને વખતે હિમત છોડવી નહિ, કારણ કે સુખ કે દુ ખ હમેશા રહેતા નથી, વળી ગરીબ અથવા રાજા બધા જુગારથી દુ ખી થાય છે એ નિયમ મનમાં રાખવો, માટે કોઇએ આ દુષ્ટ દુર્ગુણ પાસે કદી પણ નક્કી જવુ નહિ (મતલબ કે જુગાર રમવો નહિ) (૧૦)

પાઠ ૪૯.

ઉડતો રોગ=ચેપી રોગ
ચોટે છે=વળગે છે, થાય છે
પરમાણુ=ઝીણામા ઝીણો અશ, ઘણીજ નાની રજકણ
છુટાછવાયા=દૂર દૂરના ભાગમા
ઓરી=ઝેક નાના સૈયડ, ગોબરૂ
મોટી હધરમ=ખરાબ ઉધરસ
અવધિ=(અવધ+ઇ) અવધવાળા, મુદત
પ્રાણહર=(પ્રાણ+હર) જીવ લેનાર
કોલેરા=અરોક, કોગળીઉ

કોગળીઉ=ઓકી ઓકીને મરે તે રોગ
અપોક=હગવુ ને ઓકવુ
ધોણુ=ધોવણુ, ધાના નીચોવેલુ પાણી
નિર્ગત=(નિર્+ગત) શક્તિહીન, નબળો, કમજોર
નવેસર=ફરીથી, બીજીવાર
પ્રાણઘાતક=(પ્રાણ+ઘાત+અક) જીવ લેનાર
ગ્રેઇન=વઉના દસ દાણા ભાર
બાજરીપુર=બાજરી જેટલુ
પાવલીભાર=પાવલીના વજને
પેઢુ=પેટની નીચેનો ભાગ
પ્લાસ્ટર=લેપ
શેક=ગરમાવો
સંન્નિપાત=સનેપાત, વાના ચાળા
પેટમાનુ પાછુ વળે=ઉલટી થાય, ઓકારી આવે

પાઠ ૪૫.

સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ+ઇ) સાચુ બોલનાર
રાજસભા=રાજકારભાર કરનાર મંડળી
મસલત=વિચાર
સભ્ય=સભા લાયક
મત=અભિપ્રાય, વિચાર
કાન પર ધરી નહિ=ધ્યાન કરી નહિ, ગણકારી નહિ
કારી જખમ=નહિ વિસરાય એવુ દુખ
જુસ્સો=લાગણી
ઘાત=ખૂન, કતલ
વ્યથ=ફોકટ
કોલ=વચન

પાઠ ૪૬.

ચાતુર્ય=ડહાપણ
તાબુત=તાજીઆ, મહોરમનો તહેવાર
ક્રમ=નિયમ
આગ્રહ=હઠ, જીદ
પ્રયુક્તિ=(પ્ર+યુક્તિ)=વિશેષ યુક્તિ
નિવેડો=તોડ, નિકાલ
વાસ્તવિક=યોગ્ય
સમજુતી=સમજ, વિચાર
સમાધાન=સમજુતી, નિવેડો
એકદીલી=સંપ, ઐક્ય
પ્રવીણ=નિપુણ, કાબેલ, ચતુર

કુનેહ=યુક્તિ, ચતુરાઈ
હજરત=મુસલમાનને માન આપવામા બોલાતો શબ્દ
મૂર્તિપૂજક=(મૂર્તિ+પૂજ+અક)=મૂર્તિ પૂજનાર
જીર્ણોદ્ધાર=(જીર્ણ=જુનુ+ઉદ્ધાર સમારવુ તે)=જુનુ સમારવુ તે
મુખી=આગેવાન, અગ્રેસર
ફજર=સવાર, પ્રભાત
મડીફજર=પ્રભાત પહેલા, મળસકુ
અગ્રેસર=(અગ્ર+આગળ+સર=જનારાઓ)=મુખીઓ, આગેવાનો
અમીન=વિશ્વાસુ, ભરોસાદાર
સકેત=વિચાર
ઉચી અક્કલ=સારી સમજ

પાઠ ૪૭.

હાક=બૂમ
ભાગા=તૂટયા, નરમ પડયા
તાક=ગાત્ર, અવયવો
નૈષધભાણુ=નૈષધ દેશનો સૂર્ય, નળ
જોત=તેજનો ભડકો
ઉદ્યોત=પ્રકાશ
પેરે=પેઠે
કુડળ=કાનની લાલીએ પહેરવાનુ ઘરેણુ
લહેકે=શોભે
અરગજા=ઘણી જાતની સુગધી મેળવીને બનાવેલો ભૂકો, ચદન
કમળનયન=કમળની પાખડી જેવી આખ
ફદ=ફાદો, પાશ
નાસા=નાક
કીર=પોપટ
પચ=પાચ નળ
ગજમુકતા=હાથીના ગડસ્થળમાથી નીકળતા મોતી
કુજર=હાથી
શુડાકાર=સૂઢના આકારના
હૃદય=છાતીની
શોભાળ=શોભાવાળી
નાભી કમળ=જેની ડુટીમાથી કમળ ઉત્પન્ન થયુ એવા, વિષ્ણુ
કટી=કેડ
કુજરકાળ=હાથીનો દુશ્મન, સિહ, વાઘ
શાર્દૂલ=વાઘ
ગત્ય=ચાલ, ગતિ
નરપત્ય=નૃપતિઓ; રાજાઓ
તવ=ત્યારે
તેજે=પ્રકાશમા
ભાણુ=સૂર્ય, ભાનુ
ગતે=ગતિથી, જોરવડે

વાય=વાયુ
મહિમાએ=મોટાઇમાં
મેર=મેરૂ પર્વત
કુબેર=અલકાપુરીનો
રાજા, મહાદેવના ધ-
નનો ભંડારી, ભં-
ડારી
ઐશ્વર્ય=મોટાઇ
જડ્યે=જડાઇમાં
ત્યાગી=મોહ વગરનો,
જેણે સર્વસ્વ છોડી
દીધું હોય તે

સમજુતી—સ્વયંવરમાં બૂમ પડી કે આ ! નળ આવ્યો, એ સાંભળી સઘળા રાજાઓનાં ગાત્ર શિથિલ થયાં એટલે કે નરમ થઇ ગયાં, અને જેમ સૂર્યના ઊગવાથી બધા તારાઓ ઝાંખા પડી જાય છે તેમ નળરાજારૂપી સૂર્ય આવવાથી સઘળા રાજારૂપી તારાની પેઠે અસ્ત પામ્યા મતલબ કે ઝાંખા પડ્યા (૧) નળરાજાના મુગટ ઉપર પ્રભાતના જેવા હીરા ચળકે તેના કિરણ ઝબકી રહ્યા હતા અને શરીર પર સુગંધવાળા પદાર્થ મઘમઘે છે (૨) પુનેમના ચંદ્રની પેઠે મોઢું શોભે અને આંખ રૂપી કમળ તો જાણે પ્રેમના ફુવારા હોયની ! નાક પોપટની ચાંચના જેવું શોભે છે, એવી શોભાવાળા પાંચ જણ (ચાર દેવ અને પાંચમો નળ) સરખે સરખા આવતા હતા તેમને કોઇ ન દેખતા હતા કેઇ એકલા નળનેજ દેખતા હતા (૩) જેના ગળામાં હાથીના મદના ટીપા જેવા મોતીનો હાર હતો, હાથ હાથીની સૂંઢના આકારના હતા, જેનું હૃદય અને નાભિકમળ ઘણાં શોભાવાળાં હતાં અને જેની કમર સિંહને પણ હઠાવી દે એવી હતી (૪) નળને વાઘની પેઠે આવતો દેખી સર્વે રાજાઓ નાઉમેદ થયા કે એ દમયંતીને ઉપાડનાર છે તેથી હવે નક્કી એ (દમયંતીને) એને પરણશે (૫) દમયંતીને ખબર થઇ કે જે નળના હંસે વખાણ કીધાં હતાં તે નળ આવ્યો, તેનું તેજ તો જાણે સૂર્ય તપતો હોયની ! પણ ચંદ્રના જેવી તેનામાં શીતળતા હતી (૬) બળમાં તો જાણે પવન જેવો,

મોટાઇમા તો જાણે મહાદેવ જેવો, મનના સ્થિરપણામા તો જાણે મેરૂ પર્વત જેવો, અને ધનમા તો જાણે કુબેર હોયની ! એવો દેખાતો હતો. (૭) સાચુ બોલવામા શિબિર રાજા જેવો મોટાઇમા નિર્ધૂપ રાજાના જેવો, લડાઇમા જાણે ઈદ્રના જેવો અને ત્યગીમા જાણે હરિશ્ચદ્ર જેવો નળ આવ્યો (૮)

પાઠ ૪૮.

ચાણોદ=ભરૂચ જિલ્લામાં નર્મદા કાઠે જાત્રાનુ ધામ છે
કઠ=સ્વર, ધાટી
પદ=કવિતાનુ ચરણ, કડી, ટૂક
અચ્છો=સારો, મજાનો
નિરાધાર=(નિર+આધાર)=આધાર વગરના
દર્શન=ઝાખી
લાવણી=કવિતાની એક જાત
કરનાળી=ઓર અને નર્મદાના સગમપર એક ગામ છે
કૃષ્ણચરિત્ર=કૃષ્ણલીલા
કલ્પના=ધારણા, અટકળ
પ્રવાસ=મુસાફરી
નિમિત્તે=કારણે, સબબે
વ્રજભાષા=વ્રજમા બોલાતી ભાષા
ઉગ્ર=ક્રોધી, તામસી
આધો=અધારણ
લીન=બે તાર, મશગુલ
યશોદા=નદની સ્ત્રી, કૃષ્ણને ઉછેરનાર મા
ઓશીગણુ=આભારી
તબુરો=એક જાતનુ વાજુ
કીર્તન=ગુણગાન
ક્ષણભગુર=નાશવત
શૃગાર=પ્રેમ
સાહિત્ય=ઇતિહાસ, અલકાર, કવિતા વગેરે ભાષાના ગ્રથો
ઉમરો=ઉમળકો, લાગણી
ચચળ=ચળાયમાન, ડગમગતી
પ્રકૃતિ=સ્થિતિ, હાલત
તરૂણો=જુવાન પુરુષો
સૃષ્ટિસાદર્ય=કુદરતની શોભા
સગીત=ગાતુ બજાવવુ તે

પાઠ ૪૯

ચાણુક્ય=ચંદ્રગુપ્તનો પ્રધાન
પ્રપંચ=કપટ
વત્સ=નોકરને બોલાવવામાં વાપરાતો શબ્દ
પુન =ફરીથી, બીજીવાર
પ્રવેશ=દાખલ
પ્રાન=તનદ્
નિર્દોષ=(નિર+દોષ)=વાંક વગરનો
અચાનક=ઓચિંતો, એકાએક
ક્રૂર=ઘાતકી

અન્વય—ચાણુક્યને અચાનક તેડયો નિર્દોષ પણ ભય પામે, હું તો ગુનામાં છુંજ તો તેહ ક્રૂર થકી મને ભય કેમ ન રહે ?

સમજુતી—ચાણુક્યના એકાએક તેડાથી વગર વાંકવાળો પણ બીએ, તો હું તો ગુનેગારજ છું તો તે ઘાતકીથી મને બીક કેમ નહિ રહે ? મતલબ કે બીક રહેજ.

અમાત્ય=પ્રધાન, વજીર
વાગ્દોષ=વાણીનો દોષ બોલવમાં ભુલ
જાપતાસંધ=સાવચેતીથી
વિરાજીએ=બિરાજીએ, બેસીએ
અઘટિત=(અ+ઘટિત)=અયોગ્ય
અકારૂ=અણુગમતુ, નાપસંદ
મર્મ=ભેદ, છુપુ કારણ, છુપીવાત
મર્મ ભર્યુ=ભેદવાળુ, દગા ભરેલુ
આદર=માન
ધમધોકાર=વણોજ, પુષ્કળ
ગત=મરણ પામેલો, મર્હુમ, ગએલું
પૂર્ણીમા=પુનેમ
તુલ્ય=બરાબર, સમાન
પ્રતિપ્રિય=ગમતુ કરી બદલો વાળવો તે
નિવૃત્તિ=શાંતિ, નિરાત
સહર્ષ=(સ+હર્ષ)=આનંદભેર
અધન્ય=(અ+ધન્ય)=અભાગીઓ, કમનસીબ
રાજવિરોધી=રાજાથી ઉલટો ચાલનાર
અદ્યાપિ=(અદ્ય+અપિ=પણ) આજ સુધી, હજી લગી
માજી=પહેલાના, અગાઉના
વિરૂદ્ધ=ઉલટી
પ્રતિકાર=ઉપાય, ઇલાજ
વિનવ્યુ=કહ્યુ

પાઠ ૫૦.

ધનવંત=(ધન+વત)= પેસાદાર
ધર્મ=ફરજ, કતવ્ય, કરવા લાયક કામ
વિનતી=અરજ
રૂડા=ખરા, સાચા
લક્ષ=ધ્યાન
દો=આપો
વડા=ખૂબ
જરણ=ઘરડાં
પાગળા=પગમા જન્મથી ખોડ હોવાથી ચાલી ન શકે તેવા
નિકટ=નજીક, પાસે
સ્નેહી=વહાલા, દોસ્ત
કારજે=કામે
સરો=પાર પડો, કરો
હરો=તઈ લો, મટાડો
દોહલા=અઘરા
રૂઝવો=રૂઝ લાવો, સારા કરો
ધ્રજત=ધ્રૂજતા
હાડ=હાડકા, શરીર
મદ=ધીમી
અસર=લાગણી
વજ=દયા વગરનુ, કઠણ
છાતી=હૈયુ
રૂડી=ઘણી
ધર્મકાજ=પુણ્યનુ કામ
નિરાશ્રિતો=આશ્રય વગરના, નિરાધાર
તણુજ=નુજ
કમર બાંધીને=મડયા રહીને
કાપીએ=મટાડીએ, દૂર કરીએ
ધીરવુ=આપવુ
હણી=નાશ કરી
સચીએ=મેળવીએ, એકઠુ કરીએ
છાડજો=મૂકી દેજો, છોડી દેજો,
કરો=વેરા, રિવાજ
હરો=હરણ કરો, છોડી દો
ધૂર્ત=ધુતારો
દીન=ગરીબ
વે'મ=વહેમ
ચોપ=કાળજી, ચેટક, ખત
દળદરી=ગરીબ
ધરમબુદ્ધિ=દાન કરવાની બુદ્ધિ
મોખરે=આગળ
પાત્ર=માણસ
વિનવી=સમજાવી
નિર્જળ=(નિર્+જળ)= પાણી વગરના
નવાણ=પાણીની જગાઓ, (જેવા કે કુવા, વાવ, વગેરે)
તીર=ઓવારા
સધ=તરત જ
ધીંગી=મોટી, જબરી
રચો=મનાવો
નબળા=કમજોર, માંદા
ચણાવો=બધાવો
ભલીભાત=સારી તરેહની

આદરવી=શરૂ કરવી, ચલાવવી	અંધા=આંધળા	કાવ્યકળા=(કાવ્ય=કવિતા +કળા=હુન્નર)=કવિતાનો હુન્નર એટલે નવી કવિતા કરાવવી તે
ઔષધશાળા=ઇસ્પિતાલો દવાખાના	ભાગી શકે નહિ=ભાંગી શકે નહિ	ધીર=ધીરજવાન
તન=શરીર	પાલણ=પોષણ, ગુજારો	જુગોજુગ=ઘણા કાળ સુધી
દુખાળા=રોગી	ઉધારો=ખરચો	ધરાવો=રાખો
ભાળી=જોઇ	સંપી=હળી મળીને	શુભ=સારો
ભાખો=બોલો	સુધારી=સુધારો કરી	લાવો=ઓરિઓ
લ્હાવ=લ્હાવ,	શિરસ્તો=રિવાજ, રૂઢી	
ગળેલા=ગળી ગએલા, હારેલા	જગાવો=ફેલાવો, સારી રીતે ચલાવો	
	ધરો=રાખો	

સમજુતી—ખગ દેશીઓ હું તમને અરજ કરૂ છુ કે તમે (તમારામા જે પૈસાદાર હોય તે) ગરીબ માણસોને માટે ખૂબ ધ્યાન આપો, ઘણા ઘરડાં, આંધળા પાંગળા માણસો છે તેની અને બધા રોગીની તમારે ખબર લેવી (મતલબ કે મદદ કરવી) (૧) નજીકના વહાલાના કામ કરો અને પારકા માણસોના દુખ લઇ લો. (મતલબ કે તેમને મદદ કરો) તમે મહેનત લઇને તેમના શરીર અને મનના ઘણા અલગ રોગો મટાડો (૨) ધ્રુજતા શરીરના અને ધીમી નાડીના તેમજ મુગા પ્રાણી દરદનુ દુઃખ શી રીતે વેઠી શકે ? તેમને જોઇને હૈયામા પણ (વજ્ર છાતીવાળા માણસને) લાગણી પેદા થશે, તો તમે ધરમના કામમા ઘણી દયા રાખો (૩) દુખી અને આશ્રય વગરનાને પળવા એ આપણો હક છે (મતલબ કે એવા માણસોને પાળવા એ આપણી ફરજ છે એમ સમજવુ) આટ-

બીજ સમજણ દેખાય છે, તો મડયા રહીને દુખ દૂર કરવા એજ દેશોનુ અભિમાન છે (૪) આપણે મરી જઇશુ ત્યારે પૈસો આપણી સાથે આવવાનો નથી, પણ ધર્મ આવવાનો છે માટે પાપનો નાશ કરીને પુણ્યને આપરો (મતલબ કે પાપને રસ્તે પૈસો ન ખચતા તે પૈસો પુણ્યના કામમા ખરચવો) જેથી કરીને આ દુન્યામા આબરૂ મેળવીએ અને મરી ગયા પછી મોક્ષ પામીએ. (૫) તમે નાત જમાડવાના રિવાજ છોડી દેજો, અને વરઘોડાની શોભાને હરણ કરો. (છોડી દો) જો આબરૂ મેળવવા માટે અભિમાન (રાખતા) હોય તો ધુતારાને આપવુ નહિ અને (તે પૈસાથી ગરીબોને પોષવા) (૬) વહેમને જડમાથી (સમૂળગો) કાઢી નાખજો, અને સુધરવાને માટે ઘણી કાળજી રાખજો, ગરીબોના દુખો મટાડો. અને પુણ્ય કરવાની બુદ્ધિને આગળ લાવો (મતલબ કે ગરીબોના દુખ મટાડીને પુણ્ય કરો (૭) ગરીબ અને લાયકને દાન આપવુ તેના જેવી બીજી (સારી) સમજ નથી નર્મદાશંકર કવિ તમને નમનતાઇથી કહે છે કે ગરીબોને મદદ આપીને પછી તમો મોજમઝા ભોગવો. (૮)

સમજુતી—પાણી વગરના (પાણીની તગીવાળા) ગામોમા પાણીની જગાઓ ગાળો કઢાવો અને જુના વાવ, કુવા, નદી, તળાવ, ઓવારા વગેરે હોય તેને શોધીને તરતજ સમરાવો. એ ફરજ છે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૧) સારી જબરી ધર્મશાળા બધાવો, કે જ્યા માણસ સ્ત્રી પુરુષો રહે, તે માણુસના શરીરના દુખ મટાડો એ ફરજ છે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૨) ચોકખી મોટી ઘણા બાળક માય (એવી) નિશાળ બધાવો, અને બાળકોને તરેહ તરેહની

વિદ્યા ભણાવો, કે જેથી (તેમાં શાખેલા બાળકો પર) આખી ઉમર સુધીના (જિંદગી સુધીના) ઉપકારો રહેશે એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૩) મોટા દવાખાનાં બંધાવી ચલાવો કે જેથી શરીરના દુખી માણસ પોતાનું દુખ મટાડે અને બિચારો રોગી બાળક (હોય તે પણ સા રહી) સુખ લે, એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૪) ભિખારીને જોઈને (તેમની સાથે) દયા લાવી બોલો અને રોટલો આપીને (પાછો) ભીખ માગતો ગખો નહિ મતલબ કે તેને ધંધે રોજગારે વળગાડો કે જેથી તેને ફરીથી ભીખ માગવી ન પડે. ઉઠાવ હોય એવા હુન્નરનો ઉદ્યોગ કરો, એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૫) શરીર ગળાઇ ગએલા, દાઝેલા અને આંધળા હિંમત રાખીને રોજગાર કરી શકે નહિ. એવા માણસના ગુજરાન માટે તમારી દોલત ખર્ચો એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૬) હરેક રિવાજ હળીમળીને સુધારો ને બધાના ખપનો સામાન બહુ સસ્તો કરો અને હમેશાં નઠારો વિચાર કરો નહિ એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૭) પારકે દેશ જઈને દુકાન સારી રીતે ચલાવો અને બીજા લોકોના લાખો જાતના હુન્નર શીખી લાવો ઉમંગ રાખો અને હિંમત છોડી દો નહિ એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૮) કવિની પાસે કવિતાનો હુન્નર કરાવો (મતલબ કે નવી કવિતા બનાવરાવો) અને ઘણા કાળ સુધી ધીરજવાન એવું નામ રાખો, અરે માણસ આવો વખત (પૈસાદાર સ્થિતિ) (ફરીને) મળશે નહિ માટે દલપતરામ કવિ કહે છે કે તમે આ સારો ઓરીયો લઇ લો (૯)

પાઠ ૫૧.

સ્વરૂપ=(સ્વ+રૂપ)=અસલરૂપ

પ્રવાહ=વહેણ

ગજાવર=જબરાં, મોટા

બધ બાંધ્યો=નદીઆનુ પાણી દેશ પર ફરી વળે નહિ માટે ભીંત ચણી લીધી તે
બુરજ=દિવાલને ટેકો આપનાર જે ચ-
ખળભળાટ=ખળખળ [બુતરૂ હોય તે
મહાભારત=મહુ મોટુ ને અઘરૂ
રોગનિષ્ટ=(રોગ+ઇષ્ટ)=સૌથી વધારે રોગ ઉત્પન્ન કરે એવા
સંરક્ષણ=(સં=સંપૂર્ણ+રક્ષણ)=બચાવ જાળવણી=પુરેપુરી જાળવણી
આડ=અંતરાય, આડી વાડ
સ્વિટ્ઝર્લાંડ=યુરોપમા દેશ છે. (એ યુરોપના સઘળા દેશ કરતા વધારે પહાડી પ્રદેશ છે)
ચિલી=દક્ષિણ અમેરિકામા દેશ છે
જર્મન સમુદ્ર=ઉત્તર સમુદ્ર, ઈગ્લાંડ જર્મની અને ડેન્માર્કની વચ્ચેનો સમુદ્ર
બિસ્કે=એ નામનો યુરોપખડમા ફ્રાન્સની પશ્ચિમે ઉપસાગર છે
ઠસ=સત્વ
કૃત્રિમ—બનાવટી નવા કરેલા

રૂપાંતર=ફેરફાર, જુદાં જુદા ૩૫.
સુએજની સંયોગી ભૂમિ પહેલા એશિઆ અને આફ્રિકાને જોડતી હતી સને ૧૮૬૯મા એ સંયોગી ભૂમિ ખોદીને નહેર કરી છે. જેથી રાતો અને ભૂમધ્ય સમુદ્ર જોડાઇ ગયા છે
સંયોગીભૂમિ=(સંયોગ+ઇ+ભૂમિ) બે મોટા જમીનના ભાગને જોડનારો જમીનનો નાનો ભાગ
સામુદ્રધુની=બે મોટા પાણીના ભાગને સાધનારો પાણીનો નાનો ભાગ

પાઠ ૫૨.

દ્વેષ=ખાર, કીનો
અવગુણ=(અવ=નીચો+ગુણ)= નઠારો ગુણ દોષ એબ.
પેટમા ડાઘ રાખીને=મનમાં વાત રાખીને
ગૂડી નાખવ=ઉપરના લીધા મોલને કાપી નાખવો
ફુદવા=નામની ગજીઓ
ગજી=ઘાસનો ઢગ

એક મોટી પ્રજા થઇ શકતા નથી=સપ રાખી શકતા નથી
મજબુત=સબળ
અવધિ વગરનો=પાર વગરનો, ઘણોજ
હદપાર=હદબહાર, ઘણોજ
રહેણી=રીતભાત
વેનિસ=ઇટાલીમા આડ્રિઆટીક સમુદ્ર કાંઠે બંદર છે
સુકુમાર=સકોમળ, નાજુક
દેશનિકાલ=દેશપાર, કાળાપાણી
વાટખરચી=રસ્તા ખરચ
કાળાપાણી=દેશનિકાલ
પજવણી=દુખ હેરાનગતિ
વિરોધી=દુશ્મન, શત્રુ
સતાવણી કરે છે=દુખ દે છે
રિદ્ધિ=દોલત, ધન
સિદ્ધિ=મોટાઇ
રિદ્ધિસિદ્ધિ=દોલત ને મોટાઇ

પાઠ ૫૩.

દીવાદાંડી=સંસ્કૃત દીપદંડ ઉપરથી (દીપ=દીવો+દંડ=થાભલો)=દીવો મૂકવાનો થાભલો
સહીસલામત=નિર્ભયપણે, વગર હરકતે
દીપમાળ=દીવો મૂકવાને બાંધેલો ચણતરનો થાભલો
મિનારો=પત્થર કે લાકડાની ઉભા થાભલા જેવી ઇમારત, હજીરો
ખરાબો=પાણીથી ઢંકાયલો ખડક
ખડક=પાણીમાં રહેલા ડુંગરા
બારૂ=નદીનુ મુખ કે જ્યા નદી સમુદ્રને મળે તે જગો, સમુદ્રમાથી ઉતરવાનુ ઠેકાણુ
હજીરો=મિનારો, (તાપી નદી જ્યા આગળ દરીઆને મળે છે ત્યા હજીરો નામે એક જગા છે ત્યાની હવા ઘણી સારી છે ત્યા આગળ દીવાદાંડી પણ છે)
બાકસ=સાહેબનુ નામ છે એ હજીરો તેણે બંધાવ્યો હતો તે ઉપરથી બાકસનો હજીરો કહેવાયો છે
કરામત=યુક્તિ ગોઠવણ [ગોખ
ઝરૂખો=બારીથી આગળ કાઢેલી બેઠક,
સહાયતા=મદદ
તબક=માળ

પાઠ ૫૯.

સાજ=સામાન
ગાવે=ગાય
જશ=આબરૂ
હામ=હિંમત
ન્યારા=કોઇ જુદીજ તરેહના
પાતાળ=પૃથ્વી નીચેનો ભાગ
પોપડા=જમીનનુ ઉપલુ પડ
ઉદ્‌ભિજ=વનસ્પતિ
સૃષ્ટિ=દુનિયા
બદલાઇ=ફેરવાઇ
ક્રમે=એક પછી એક
મંડાઇ=સ્થપાઇ
નમુનો=કઇક ભાગ
નિશાની=પ-ને, એંધાણી
પડ=પોપડા
ભૂચર=જમીનપર વસનાર પ્રાણીઓ
સુનુ=સોનુ
સરવ=સર્વ બધા
દિલદાઝ=મનની લાગણી
કષ્ટ હરનારા=દુઃખ લઇ લેનાર,
ભંડાર=જથા, ખજાના
યાર=રહાલા
રાજે=શોભે
રજનીરાજ=રાતના રાજા, ચંદ્ર
નખેતર=નક્ષત્ર
સ્થિરતા=શાંત
છાજે=શોભે
રાશી=સૂર્ય ચંદ્રને ફરવાનો માર્ગ
સોહાએ=શોભે
અધર=આધાર વગર, અંતરીક્ષ
ગોલ=ગોળાઓ, (ગ્રહો)
પોલ=આકાશ, પોલાણુ
જગદાધાર=જગતનો આધાર, પરમેશ્વર
ખટઋતુ=છ ઋતુ (હેમંત, શિશિર, વસંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા ને શરદ)
ધારા=કાયદા, નિયમો
હાટ=બજાર, ચૌટા
લતા=વેલી
પાષાણુ=પથ્થર
ઘટઘટ=દરેક જગાએ
સાથ=જથો, સમૂહ
સ્હોયે=શોભે
ગાણે=ગાયનથી
કલ=બોલ
નગ=પર્વત
રઢિયાળાં=શોભિતાં, દેખાવડા
સલુણુ=મધુરૂ
અગાધ=ઘણીજ
લીલાવાડી=દુનિયારૂપી વાડી, સૌંદર્ય રૂપી વાડી
ક્ષેમ=કુશળ
લલિત=સુંદર
ઉપવન=વાડી, બાગ
લાડતી=વહાલ કરતી
નેક=ટેક

ર રૂગી	શુદ્ધ=પા ન	અમૃતનો પ્રવાહ
ટે =નાળજી	પાપ હરનારા=પાપ	લીલા=સૌંદર્ય
સ =મગેવર	બાળનાર	
ર વર્ણ-સુદરતા	લીલામૃતધારા=સૌંદર્યરૂપી	

હે ! જગતના ધણી પરમેશ્વર આ કેવી શોભા ! અને કેવો સામાન બનાવ્યો છે ! તારા ગુણ ગાવામા કવિ અને ભકતો હિમત હારી ગયા, એવા તારા કામ ઘણા અદ્દભુત છે

હુ પાતાળની બનાવટ શી કહુ તેમાં પડો, ઢોળાવો અને જુદી જુદી જાતની જમીન, જેમાં ઘણી જુની વસ્તુઓ, ઘણી જુદી તરેહની વનસ્પતિ અને ઘણી જાતના જીવ છે ઘણી દુનિયા અનુક્રમે બદલાઇ ગઇ અને વળી પાછી સ્થપાઇ એ વાતો ખોટી નથી, કારણ કે તેની નિશાનીઓ અને નમુનાઓ હમણા પણ છેજ મટોડીના જાતજાતનાં પડો અને વળી કાકરાના જાત જાતના પડો અને ચુનાના ને પત્થરનાં જાત જાતના પડો અહીંઆ અનુક્રમે નથી, અને પૃથ્વીપર ચાલનારા વસનારા અને જળમા રહેનારા પ્રાણીઓના નિર્જીવ ખોખા પત્થર રૂપ થએલા હોય છે ઘેર ઘેર બધા લોક લોઢુ અને સોનુ વાપરે છે તે, એ બધુ હે ! દુખને સહી લેનાર પ્રભુ તે મનમા દયા લાવીને માણસોને માટે બનાવ્યુ છે હે ! વહાલા પ્રભુ તારા ડહાપણનો ભડાર પાર વિનાનો છે (ટેક) (૧) આકારની રચના શુ કહુ બધા ગ્રહોમા સૂર્યનો પ્રકાશ વધારે દીપે છે, તે (પ્રકાશ) વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓને માટે જમીનની ગરમી આપે છે વળી રાત્રે ચદ્રમા નક્ષત્રોના સાહિત્ય સાથે દીપે છે અને વાયુના ધીમે ધીમે આવતી લહેરોથી શાતિ ફેલાઇ રહી છે, સૂર્ય ચદ્રને ફરવાના માર્ગો રાશીઓ કહેવાય છે, ચદ્રની કળા

સહમા વધે છે અને વદમ ઘટે છે તે અને આકાશમાનુ ચાદ ણુ (સફેદ પટો) જોઈને મન ખૂશ થાય છે, અને વાદળના ઘણા રગો તરેહ તરેહની રીતે શોભે છે આકાશનુ પોનાણુ મોટુ છે તેમા બધા ગોળા (ગ્રહો તારાઓ) અધર રહેલા છે. તુ જગતનો આધાર છે, પેલા પોલમા અદ્ધર રહેલાઓનો પણ તુજ આધાર છે તે છએ ઋતુઓના ધારા નિયમિત કર્યા છે (ટેક) (૨)

આ સૃષ્ટિની શોભા કેવી છે! ઘણે ઠેકાણે શોભિતા ચોટા, પાણી-વાળી જગ્યાઓ અને પથરાવાળી જગ્યાઓ ઝાડ અને વેલાથી ભરપૂર દેખાય છે.

પશુઓનો, પખીઓનો ને માણુસ જાતનો સાથ (સમૂહ) એવો મડયો રહ્યો છે કે જાણે તે નાટકોના જેવો લાગે છે (કવિ કલ્પના કરે છે કે આ વિશ્વ એમ નાટયસ્થળ છે, અને તેમા પશુઓના, પખી-ઓના અને માનવ જાતના એવા જુદા જુદા સમૂહ નાટક મડળી રૂપે છે, તેઓ એકજ રગભૂમિપર એકત્ર થયેલા છે) ત રૂપે, રગે અને ગુણુથી શોભે છે ને ગાયનથી મન ખેચે છે મનવમ કે મોહ પમાડે છે બધા ખેતરોનો ઉભો પાક હાલીને ચમનારા કરે છે. અને પક્ષી-ઓના મધુર પ્યારા શબ્દ દુ ખ ભુલાવે છે, સમી સાજે સિધુ અને નદી નાળા લહેરે દીપે છે, તેમજ પવન, વન, ઉપવન, મેદાન અને રાન પણ સુદર શોભે છે આવી રીતે બધુ સાદુ અને સુદર છે. તોપણુ હે! બનાવનાર પ્રભુ ચતુરાઇનુ કામ જણાય છે સર્વ સ્થળે ઘણી શક્તિ અને બહુ સારો બોધ લેવા લાયક છે (ટેક) (૩) સૌદર્યરૂપી વાડીની શોભાનુ હુ વર્ણન કરૂ તે સુદર કુશળતા ભરેલી હોસથી લાડ કરતી ઠામે ઠામે ખૂબ નાચે છે અને પ્રેમ ઉપજાવે છે,

તે નિયમરૂપી નજર આડી પહોંચીને બહુ કાળજી રાખીને હેતથી હસાવે છે, અને હમેશા મધુરા ગીત ગાય છે, તેથી તે સર્વને ગમે છે.

તે દયા લાવીને સરોવર, દરીઆ અને નદીમાં પાણી આપ્યું છે જંગલ વનસ્પતિ અને પર્વતોની સુંદરતા આપી ઘણા પક્ષીઓનું મધુર ગાયન સંભળાવ્યું છે, વળી ધર્મ દેખાડીને અમારી કને દાન કરાવ્યું, હું ' પાપને બાળનાર પરમેશ્વર અમને બધાને ઘણી બુદ્ધિ આપીને શુદ્ધ (પવિત્ર) બનાવો ! પ્રભુ વધારે શું વખાણ કરું ! તમારી સાંદર્યરૂપી અમૃતની ધારા (હાંડી) તે ધન્ય છે (૪) (ટેક)

પાઠ ૫૫.

સુથારાની ટોચ ઉપર હતો=ઘણોજ સુધરેલો હતો

તત્વજ્ઞાન=(તત્વ+જ્ઞાન)=કાર્ય કારણ શાસ્ત્ર, ફિલસોફી

લોકોક્તિ=લોકોનું બોલવું, લોકવાયકા

સોનાનો વરસાદ વરસી રહ્યો છે=પુષ્કળ પૈસાની આવક થાય છે, પુષ્કળ કમાણી થાય છે

ગોદી=બાંધેલી ખાડી

ભૂરચના=(ભૂ+રચના) જમીનની બનાવટ

આબોહવા=હવાપાણી

રાજ્યબંધારણ=રાજ્ય ગોઠવણ

સાહિત્ય=સામાન

ગ્રેટબ્રિટન=ઇંગ્લાંડ અને વેલ્સ સ્કોટલાંડ મળીને થયેલો બેટ

જોગવાઇ=સગવડ, અનુકૂળતા

બારકસો=વહાણો, જહાજો

જોસથી=જુસ્સાથી

ખનીજ=ખાણમાથી ઉત્પન્ન થએલા

શહેનશાહત=રાજ્ય

નામના=ખ્યાતિ, આબરૂ

પ્રીતિ=ભાવ

હિતચિંતન=(હિત=ભલું+ચિંતન=વિચાર) ભલાના વિચાર

સ્વાર્થત્યાગ=(સ્વાર્થ+ત્યાગ)=પોતાનો લાભ છોડી દેવો તે

તરંગી=મનમાં બુટ્ટાવાળો, મોટા

વિચારવાળો
ફરજની લાગણી=કતર્યની છાપ
નૌકાસેનાપતિ=(નાકા+સેના+પતિ)
=વહાણના લશ્કરનો ઉપરી
શ્રેષ્ઠતા=મોટાપણુ, મોટાઇ
સ્વતંત્રતા=આપ અખત્યારી
મોકળા મનથી=ખુલ્લા દીલથી,
નિખાલસ મનથી
સંમતિ=સલાહ
સ્વાભિમાન=જાત અભિમાન, ટેક
સ્વાશ્રય=(સ્વ+આશ્રય) પોતાની
જાત ઉપર ભરોસો રાખવો
સ્વાભાવિક=કુદરતી, ઇશ્વરી
પ્રતાપ=તેજ, મોટાઇ
સમૃદ્ધિ=દોલત

પાઠ ૫૬ (ભાગ ૨ જો.)

પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો
વિકળ=ઢીલા, દોદરા
ક્ષણભંગુર=થોડીવારમા નાશ પામનાર
ઉપભોગ=ભોગવટો, સુખ વિલાસ
રક્ષક=રક્ષણ કરનાર, બચાવનાર
પાલક=પાળનાર
એળે=ફોકટ; નકામી
છાવણી=લશ્કરનો પડાવ
ભયભીત=(ભય+ભીત બીધેલો)
ભયથી બીધેલા
ગમગીન=દીલગીર
વૃત્તિ=વલણ
ઇનસાન=આદમી, માણસ
આલીશાન=ઘણુ મોટુ
જર્જર=છેક જ જુનુ, ખખળી ગએલુ
જીર્ણોદ્ધાર=જુનુ હોય તેને સમરાવવુ તે
કાબેલ=હોંશિયાર, માહિતગાર
બાહોશ=ચાલાક
સાંકડામનનો=મખિલ
રોમ રોમ=રૂવે રૂવાં
પાયમાલ=મરાબ હાલત
નિષ્ફળ=ફળ વગરના, ફોગટ,
નકામા
જગુન્યાનો કર=માથા દીઠ વેરો
નામની=કેવલક, કહેવા માત્રની
સંધિ=સલાહ
તખ્ત=ગાદી, રાજ્ય
સ્વતંત્રતા=આપ અખત્યારી
કાવતરૂ=દગો, પ્રપંચ

નિરચરે =નાચુ કાનુ તે

સગ=તામ

વ્યથ=દા ?, નરમી

આક્ષેપ જના રહેવુ

અંકુથ=લપ, એકતા

જ઼ુન-ગ્નુ ના

ચોથ=ગડિના નાન પામેલી તકી ઉપજનો ચોથો ભાગ લેવા ૮, ચોથ ૪

પાઠ ૫૯.

કળા=રેગ, ચાલાકી

ફ઼ુત્તહ?=...નાગી

પશ્ચાત્તાપ-...ત, જરાવાગી

ઉત્તરાત- ...ત, વસુનાત

મરણુ઼ાન્ત-મરવાની બી? વખતના

સુરક્ષા=સારી રીતે રક્ષણુ કરેલા

કટ્ટો=...ગ?, જબરો

વિગ્રહ=તકરાર, યુદ્ધ

દમિ ...=નચના નખતમા

અવરથ઼ા=...નવુ

સ્નામા =, ...ની

કારકિર્દી=અમન

નિરતાર- દેલ.વે

પ્રવિસારે,=દાખલ થવુ તે

" ગુમનાવ=નકર ર

ઘર ફુટ્યા '=માંહોમાંહે લડાઇ થવાને

સમયસૂચકતા=વખત વિચારી ચલાવવાનો ગુણ, ઘટતો ઉપાય જલદી સૂઝે એવી બુદ્ધિ

પ્રસગોપાત=વખતો વખત

જતો ?લાત=આસાદી

અનુપમ=(અન+ઉપમ)=જેની સરખામણી ન થાય એવી

આણ=દ્વાર, હુકમ

અંધાધુંધી=ગેરબંદોબસ્ત, અવ્યવસ્થા

પ્રવતાવનાર=ફેલાવનાર

કેલાવી=મજબુર કરી

અભિષેક=ગાદીએ બેસનાર નવા રાજા ઉપર પાણી દૂધ વગેરેની જે ધારા કરવી તે

છત=છાજ

અલંકાર=ઘરેણા

પાઠ ૫૮.

કલાઇવ-ઇસ્ટ ઇંડીઆ કંપની તરફનો અંગ્રેજ સરદાર અને ગવર્નર જનરેલ

પલાસી=અગાળામા એક શહેર કે (એનુ મૂળ નામ પલાસ હતુ કારણ કે એ ઠેકાણે અસલના વખતમા પલાસ=ખાખરનુ વન હતુ)
હયાત=જીવનો
સભવ આશા
કોઠી=વખાર, જથાબધ માલ ભરવાનુ ઠેકાણુ
વિષ=ઝેર
કારાગ્રહ=કેદખાનુ
નૌકાધિપતિ=દરિઆઈ લશ્કરનો સેનાપતિ
સમર્થ=જોરાવર
સુલેહ=સલાહ
હલ્લો=હુમલો
જલદ=તીખો, ગુસ્સાવાળો
આવેશ=જુસ્સો, ઝનુન
સલામતી=કાયમપણુ
કાસળ=જડમૂળ
પરિચય=સહવાસ, ઓળખાણ
તરકટ=કાવતરૂ
દસ્તાવેજ=લેખ
કુચ મુકામ ઉઠાવી આગળ ચાલવુ તે
ભેટો=મેળાપ
વફાદાર=નીમકહલાલ, રાજભક્ત
ઇસારે=હઠે, સઢાને
પાખ-બાજુ
મોરચો=લશ્કરના જે ભાગમા તોપ ગોઠવેલી હોય તે જગો
પાટનગર=રાજધાનીનુ શહેર
ફરમાન=હુકમ

પાઠ ૫૯.

કૌ ીન=ક ૨ ારી ૫ ્રા
જામીન=જુલ ા ાપનાર
રેસિડટ=મોટા દેશી સસ્થાન પર દેખરેખ રાખનાર અગ્રેજ સરકાર તરફનો અમલદાર
આડતીઆ-મારફતીઆ, એજટ
પરવાનો=રજા ચિઠ્ઠી, પાસ, સનદ
સોસવુ=વેઠવુ, ખમવુ
સમાધાન=નિવેડો, તોડ
પરાભવ=હાર
ફાવ્યાડો સ્વાર્થ=ખુલ્લી મતલબ
નિમૂળ=(નિર+મૂળ)=અધ, સમાસ
વેરાગી=વેષધારી રખડતા સાધુ

ચ ચીઆ=દરિઆઈ લૂટારા
ઈલકાબ=પદવી, ખિતાબ
જનરલ=મોટો
દૂરંદેશીપણું=દીર્ઘ દૃષ્ટિ, લાંબો વિચાર
તહ=સલાહનો ઠરાવ
વિઘ્ન=હરકત
ફાટફૂટ=કુસંપ
ડાલમડોલા=કમજોર
મસલત=છુપો વિચાર
વાલી=રક્ષક, હિમાયતી
ચાંગીને=ઓળંગીને
નામોશી=કલંક
ખુશકી=જમીન માગ
જબરદસ્તી=જોર જુલમ
ગંભીર=મોટા
આરોપ=દોષ
રૂબરૂ=સનમુખ, સામે
સદર દિવાની કોરટ=હાઈકોરટ
અદાલત=કચેરી, કોરટ
પાઠશાળા=ઉચું જ્ઞાન આપનારી શાળા
ઉત્તેજન=મદદ

પાઠ ૧૦.

આગળ પાડેલા=આગેવાન કરેલો
અમલ=સત્તા
હુંસર=મોજ
પ્રતિષ્ઠા=આબરૂ
સન્નિધિ=પાસે, નજીક
સગર્ભ=દહાડાવાળી
પ્રતિષ્ઠિત=માન પામેલા
મંત્રિ=સલાહ આપનાર
દૃઢ=કાયમ, અચળ
ઉદ્ધાર=તારવું, ઉંચી સ્થિતિ
કુમક=મદદ
ભરમાવે=ભોળવે, ખોટું સમજાવે
નાબુદ=નાશ
સનદ=પરવાનો
સમારંભ=મોટા કામની ઠાઠમાઠથી કરેલી શરૂઆત
દબદબો=દમામ, ધામધુમ
ખિલત=ભેટ, સરપાવ
દર્શાવવું=દેખાડવું
નજર=નજરાણું, ભેટ
આભુષણ=કીમતી ઘરેણા
કલમદાન=કલમ રાખવાનું ઘર કે ખોખું

સામ્રાજ્ય=મોટું રાજ્ય
સિધાવી=માન સાથે પધારી
વંશપરંપરા=એકજ કુળમાં ઉતરી આવેલા
પ્રતિનિધિ=બીજાને બદલે કામ કરવા નિમાયલો માણસ, એજંટ
ઇનાયત કર્યો=ભેટ કર્યો
પૂર્વજો=(પૂર્વ=પહેલા+જ=જન્મેલા) પહેલા જન્મેલાં તે, ઘરડાવરડા
પદવી=દરજ્જો
સ્મરણ આપવું=યાદ કરવું
પગરખ=(રખાં એ રક્ષા ઉપરથી) પગનું રક્ષણ કરનાર, જોડા
કારકીર્દી=જ્યાં સુધી કારભાર ટકે ત્યાં સુધીનો વખત, અમલ
ટીકા કરવી=ગુણ દોષ દેખાડવા તે
નજીવી=(ન+જીવ+ઇ) જીવ વગરની, હલકી
પતરાજી=શેખી, બડાઇ
નામોશી=હીણપત, શરમ
અધમ=નબળી
અફસોસ=પસ્તાવો
જાગીર=રાજ્યના અંગની કોઇ મોટી સેવા બજાવ્યા બદલે રાજા તરફથી જે જમીન ગામ કે વર્ષાસન મળે તે
વકીને મુતનક=સ્વતંત્ર એલચી
ડોલી=હાલી, નરમ પડી
ધોકો=હરકત, નુકસાન
રાજ્યદ્વારી=રાજ્ય કારભારી
ગણના=ગણતરી

પાઠ ૬૧.

પલટણ=લશ્કરની ટુકડી
નામના=આબરૂ, કીર્તિ
ખટપટ=તકરાર
અલગ=અળગું, આઘું
રુચ્યું=ગમ્યું
વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણ
ઝનુનત=વિટાઇ વળના
કવાયતી=ડ્રીલથી કેળવાયલું
પાયદળ=પગે ચાલનારૂં લશ્કર
રસાલા=ઘોડેસ્વાર પલટણ
મહાસમર્થ=ઘણો જબરો
યોજના=ગોઠવણ
કુશળ=હોશિયાર
જળાશયો=પાણીના સ્થળો

લાગણી=ઇચ્છા
પ્રબળ=જોરાવર
તત્પર=તૈયાર
જીગર=દીલ
બરબાદ=નકામો, પાયમાલ
બહેતર=કલ્યાણ, ભલુ
નામાંકિત=નામીચો
ખિતાબો=ઇલકાબ
સૂઝ=નજર

પાઠ ૬૨.

સંધિ=સલાહ
અધાધુંધી=અંધેર, અવ્યવસ્થા
જુમો=જોખમ, જવાબદારી
ગુપ્ત મસલત=છુપા વિચાર
દહાડો વળવો=ઉંચી સ્થિતિ થવી
આગ્રહ=અતિશય કહેવુ તે,મનાવવાનો
ઉત્તેજન=ઉશ્કેરણી, પુષ્ટિ
વ્યર્થ=ફોકટ, નકામુ
રઢ=ચાટ
વિષમ=ત્રેહવાર, ગભરામણવાળા
તત્ક્ષણ=તરતજ, તેજ વખત
ઉદ્ધત=બેઅદબ, વિવેક વગરનો
પેન્સન=નોકરી પરથી છુટા થયા પછી ગુજરાનને માટે નાણુ આપ્યા કરવુ તે
નજરકેદ=બેડી વગેરેનુ બંધન નહિ પણ મુકરર કરેલી જગાએથી ખસાય નહિ તેવી રીતની કેદ

પાઠ ૬૩.

મહંત=મોટો પુરૂષ, મહાત્મા
વચનામૃત=વાણી રૂપી અમૃત, બોધના શબ્દો
પ્રતિષ્ઠા=સ્થાપના
માંસાહારી=(માંસ+આહાર=ખોરાક+ઇ) માંસ ખાનાર
મડાગું=ગાયો, રાઉભાન
શિરચ્છેદ=(શિર=માથુ+છેદ=છેદવુ કાપવુ)=માથુ કાપવુ તે
દ્રઢતા=અડગપણુ
ગુરૂમંત્ર=કામ પાર પાડવા માટે કરેલા યુકિતવાળા વિચાર
ઉપરવાસના=ઉપલાણના
અજીત=જીતાય નહિ એવો
જેર કરવુ=તાબે કરવુ
વર્તતી=ફેલાતી
પાખ=પક્ષ, આશ્રય

નિર્ભય=નિર્+ભય)=બીક વગરનું
અભિપ્રાય=વિચાર, તર્ક
પ્રત્યક્ષ=(પ્રતિ=સામે+ અક્ષ=આંખ) આંખની સામે, નજરો નજર
બેવફા (ફા)=બે=(વિના+વફા=ભલુ ચહાવુ)=ભલુ નહિ ચાહનાર
કેર=જુલમ
રણક્ષેત્ર=લડાઇનુ મેદાન
પીઠો=પૂઠ, પીઠ

પાઠ ૬૪.

ઘોર=ભયકર
અંકાએલી=નિશાન થએલી, ઓળખાએલી
કસોટી=પરીક્ષા
ખાલસા કરવુ=જે જમીન કે ગામની પેદાસના વદલ લેનાર માલીક સરકારે થવુ તે
અસતોષ=ધીરજ નહિ તે
અત્રે=અહિ
ભથ્થુ=માથુ, મુસફરી ખરચ
પ્રકોપ=ગુસ્સો
ચેપ=અસર, લાગણી
સિમાડો=સરહદ
તખ્તસીન=ગાદીએ બેસાડવુ તે
ઓથ=આધાર
સરજામ=સામાન
પગરવ=પગલાનો અવાજ (રવ=અવાજ)
સીડી=નીસરણી
મોખરો=આગળનો ભાગ
ડોળી=ઘાયલ માણસને ઉચકી લઇ જવાની ઝુલતી માચી
જંગ=મોટી લડાઇ
અબળા=(અ+બળ+આ=નારી જાતિનો પ્રત્યય)=જોર વગરની, સ્ત્રી

પાઠ ૬૫.

દત્તક=દીકરા વગરના માણસે બીજાના દીકરાને લઇ પોતાનો વારસ ઠરાવવો તે
સુરક્ષિત=(સુ+રક્ષ+ઇત) સારી રીતે બચાવ કરેલો
વૃદ્ધિ=વધારો
તગાવી=ખેડુત પાસે ખેતી કરવાનુ સાધન ન હોવાથી સરકારે તેની પાસે ખત લખાવી લઇ જે નાણુ અથવા સાધન આગળથી ધીરેલુ તે

દુબળાં=બળ વગરના, દુકાળીઆ (સંસ્કૃત દુર્બળ ઉપરથી)

દાઇ=જણાવનારી, સોયાણી

સ્કોલરશિપ=વિદ્યાર્થીને નાણાંની મદદ આપવી તે

વરિષ્ઠ=કાયદા બાંધનારી સૌથી વડી મંડળી

ભરતી થવી=વધારો થવો

ફિલસુફી=તત્વજ્ઞાન, હરકોઇ વિષયના ધર્મ શોધવા સંબંધીનું જ્ઞાન

અગ્રણી=આગેવાન

પાઠ ૬૬.

ભૂસ્તર વિદ્યા=પૃથ્વીના પડ ઓળખવાની વિદ્યા

વેત્તા=જાણનાર

સમાવેશ=સમાસ

ઉદ્‌ભિજ્જ=વનસ્પતિ

કવચ=ઢાંકણુ

પોપડો=ઉપરનું પડ

અનુમાન=અટકળ, ધારણા

પૃષ્ઠ=ઉપરનું પડ, બાજુ

અંશ=ભાગ

પાઠ ૬૭.

સુએજ=રાતા સમુદ્ર ને ભૂમધ્ય સમુદ્ર વચ્ચે નહેર છે એ પહેલાં સંયોગીભૂમિ હતી સને ૧૮૫૯ માં એ નહેર ખુલ્લી મુકાઇ.

ટાયર અને સીડન=એ એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમાં શહેર હતાં એમાં પ્રથમ કાચ બન્યો હતો.

પાલેસ્ટૈન=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનનો નૈઋત્ય ભાગ એ ખ્રિસ્તી લોકોનું પવિત્ર સ્થાન છે

પોઠ=પીઠપર માલ ભર્યો હોય એવા બળદોના ટોળા

રૂમી=રોમના રહેવાશી

અલેક્‌ઝાંડ્રિઆ=એ મિસરમાં બંદર છે

સ્મર્ના=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનના એશિઆમાઇનરનું મુખ્ય શહેર છે

બસરા=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમાં યુફ્રેતિસ નદીને કાંઠે બંદર છે

ટ્રેબિઝાંડ=કાળાસમુદ્રને કાંઠે મોટું બંદર છે (એમાં સુતરાઉ કાપડ પર રાતો રંગ સારો ચઢાવે છે)

જીનોઆ=ઇટાલીમાં જીનોઆ નામના

ખંભાત ઉપર બંદર છે

ઘાટ=પર્વતમાંથી જવા આવવાના રસ્તા

સફળ થયા=પાર પડયા, ફાવ્યા

સોઇ=સવડ

પ્રસંગ=લાગ, વખત

કેરો=મિસરની રાજધાનીનું શહેર નીલ નદીને કાંઠે છે

પ્રવેશ કર્યો=દાખલ થયો

ખેદીવ=મિસરનો રાજા

પાઠ ૬૮.

સવાલ—મુંબઇથી એડન જળ માર્ગે કેટલા મૈલ દૂર છે? એ શહેર અંગ્રેજ સરકારના તાબામાં કયા સનમાં આવ્યું? એડનથી સુએજ બંદર કેટલા મૈલ દૂર છે? સુએજની નહેર કોણે બાંધવા માંડી અને તે ક્યારે પુરી થઇ? એ નહેર બાંધતા કેટલો ખર્ચ થયો? એ નહેરની લંબાઇ પહોળાઇ કેટલી છે?

પાઠ ૬૯.

પોર્ટ=બંદર

જોગવાઇ=વખત, તક

બ્રિંડિસી=ઇટાલીમાં બંદર છે

માર્સેલ્સ=ફ્રાન્સમાં ભૂમધ્ય સમુદ્ર કાંઠે બંદર છે

વમળ=પાણીમાં થતા કુંડાળા, ભમરા

સાર્ડીનિઆ=એ ઇટાલીમાં બેટ છે

કાર્સીકા=એ ફ્રાન્સમાં બેટ છે

બોનીફેશીઓ=એ ઇટાલીમાં સાર્ડીનિઆ ને કાર્સીકાની વચ્ચે સામુદ્રધુની છે

કાલે=ફ્રાન્સમાં શહેર છે.

જીબ્રાલ્ટર=એ એજ નામની સામુદ્રધુનીપર ઘણો મોટો કિલ્લો છે (એ સને ૧૭૦૪ માં અંગ્રેજ સરકારના તાબામાં આવ્યો)

બેચેની=અસુખ

પ્લિમથ=ઇગ્લાંડમાં નોકાસેનાનું સ્થળ છે.

બીચીહેડ=એ ઇગ્લાંડમાં ભૂશિર છે

ડોવર=એ ઇગ્લંડમાં શહેર છે

ટેમ્સ=ઇગ્લાંડમાં નદી છે (એ નદીપર લંડન શહેર છે)

વિલાયત જવાના રસ્તા—(૧) પહેલા પોર્ટુગીઝ, અંગ્રેજ,

ફેય વગેરે આટલાંટિક મહાસાગરમા થઇ કેપ ઓવ ગુડ હોપ ઓળગી હિંદીમહાસાગરમા થઇ હિંદુસ્તાન જતા હતા આ રસ્તે વિલાયતથી હિંદુસ્તાન આવતા ત્રણ મહીના લાગતા, હાલમા એ સિવાય બીજા ચાર રસ્તા નીકળ્યા છે (૨) મુંબાઇથી આગબોટમા બેસી અરબી સમુદ્રમા થઇ એડન ઉતરે છે ત્યાથી લાલ સમુદ્રમા થઇ સુએજની સામુદ્રધુની આગળથી મિસરમા અલેકઝાંડ્રિઆ બંદરે ઉતરે છે અલેક-ઝાંડ્રિઆથી ચાર રસ્તે જવાય છે (૧) અલેકઝાંડ્રિઆથી આગબોટમા બેસી ભૂમધ્ય સમુદ્રમા માલ્ટાબેટ આગળ થઇ જીબ્રાલ્ટરની સામુદ્રધુનીમા જાય, પછી આટલાંટિકમાંથી પોર્તુગાલ, સ્પેન, અને ફ્રાન્સને કિનારે કિનારે ચાલી ઇગ્લિશ ચાનલમા સાઉધામ્પટન બંદરે ઉતરે એ રસ્તે જતા ૨૬ દિવસ લાગે છે, (૨) અલેકઝાંડ્રિઆથી માલ્ટા બેટ આગળ થઇ ફ્રાન્સના માર્સેલ્સ બંદરે ઉતરે ને ત્યાથી આગગાડીમા બેસી ડોવર જાય એ રસ્તે જતા ૨૧ દિવસ લાગે છે (૩) અલેકઝાંડ્રિઆથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમા અને ત્યાથી આડ્રિઆટિક સમુદ્રમા થઇ વેનિસ બંદરે ઉતરે ત્યાથી આગગાડીમા બેસી ત્યાથી સ્વિટ્ઝર્લાંડ, જર્મનીમા થઇ ફ્રાન્સના કેલે બંદરે ઉતરે અથવા બેલજ્યમના આસ્ટેંડ બંદરે ઉતરે અને ત્યાથી આગબોટમા બેસી ડોવર કે લંડન જાય એ રીતે જતા ૧૯ દિવસ લાગે છે (૪) અલેકઝાંડ્રિઆથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમા થઇ ઇટાલીને પૂર્વ ભાગે બ્રિંડિસી બંદરે ઉતરે અને ત્યાથી આગગાડીમા બેસી બોલોના, મિલાન અને સ્વિટ્ઝર્લાંડમા થઇ ફ્રાન્સમા કેલે બંદરે અથવા બેલજ્યમના ઓસ્ટેન્ડ બંદરે ઉતરે, પછી ત્યાથી આગબોટમા બેસી ડોવર કે લંડન જાય આ રસ્તે જતા ૨૬ દિવસ લાગે છે. વિલાયતની ટપાલ તથા ઘણાખરા ઉતારુઓ આ રસ્તે જાય છે.

પાઠ ૭૦.

બારૂ=દરીઆનું મુખ, બંદર

બ્રિજ=પૂલ

બ્રિટિશએટ=ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લાંડ બેટ

સમૃદ્ધિ=દોલત

ચોડા=પહોળા

પીલા=ફણગા

હિંસારી=હિંસા કરનાર, હિંસક

માવજત=સંભાળ, બરદાસ

ગ્રાનિટ=એક જાતનો દાણાદાર પત્થર

સુઘડતા=ચોક્ખાઇ

આરંભ=શરૂઆત, ઉત્પત્તિ

પાઠ ૭૧.

રાજપદ્ધતિ=રાજ ચલાવવાની રીત

પાર્લામેન્ટ=ઇંગ્લાંડની રાજકીય સભા (સાધારણ લોકોની અમીરોની અને રાજાની સભા મળીને પાર્લામેન્ટ કહેવાય છે)

ઉમરાવ=લૉર્ડસ

ઉમરાવની સભા=હાઉસ ઑવ લૉર્ડસ

હાઉસ=સભા

કોમન્સ=સાધારણ લોક

રૈયતની સભા=હાઉસ ઑવ કોમન્સ

ધર્માધ્યક્ષ=(ધર્મ+અધિ++અક્ષ=આંખ)=ધર્મ ગુરૂ (ઇંગ્રેજીમાં બીશપ અને મોટા ગુરૂને આર્ચ બીશપ કહે છે)

હસ્તક=હાથમા, તાબામા

પ્રિવિકૌન્સિલ=એ નામની ઈંગ્લાંડમાં સૌથી મોટી કોર્ટ છે

મંત્રિમંડળ=પ્રધાનમંડળ, કેબીનેટ કૌન્સિલ

કોમન્સની સભામા મુખ્ય બે પક્ષ છે, ૧) લિબરલ=રૈયતના લાભમાં રહેનાર) કોન્ઝરવેટીવ=રાજ્ય હકમા રહેનાર એમાં જે પક્ષના વધારે મત આવે તે પક્ષનો વડો પ્રધાનપદ ધારણ કરે છે પ્રથમ કોઇ કાયદો કરવો હોય તે રૈયતની સભામા મુકાય છે, ત ત્યાં ત્રણ વાર પસાર થઇ અમીરોની સભામાથી કેબીનેટમા જાય છે તે કેબીનેટવાળા પછી રાજાની સહી માટે મોકલે છે પાર્લામેન્ટમા કોમન્સની સભામા

જોર વધારે છે વિલાયતમાં કાયદાનું માન ઘણુંજ છે રાજા પણ કાયદા વિરુદ્ધ ચાલે તો શિક્ષાપાત્ર ગણાય છે આગળ ઇ. સ ૧૬૪૯મા પહેલા ચાર્લ્સને તથા બીજા જેમ્સ રાજાને ૧૬૮૮મા રૈયત વિરુદ્ધ વર્તવાથી સજા ખમવી પડી હતી ઇંગ્રેજી કાયદામાં હાલ એવી કહેવત ચાલે છે કે રાજા કદી ગુનો કરતોજ નથી' એની મતલબ એ છે કે રાજાના હુકમથી કોઈએ કંઇ ખોટું કામ કર્યું હોય તો તેની સજા રાજાના તરફનો હુકમ માનનાર અમલદારને થાય છે, પણ રાજા તે બાબત જોખમદાર નથી. કારણ કે રાજાનું કહેવું કાયદા વિરુદ્ધ છે કે કાયદા પ્રમાણે છે તે અમલદારે સમજવું જોઇએ આવા સારા કાયદાને લીધે ઇંગ્લાંડનો કાયદો બીજા દેશ કરતા વખણાય છે એથી લોકોના જાનમાલનું બરાબર રક્ષણ થાય છે લોકોની આબાદી વધે છે, કામનાથી જુલમ થતો નથી તેથી સહુની હાલતમા આવે છે

પાઠ ૬૨.

ફ્રાન્સ=એ યુરોપખંડમા ગ્રેટબ્રિટનની દક્ષિણમાં દેશ છે

છાછર=થોડા ઉંડા

ઘાડી=વધારે ગીચ

ફળદ્રુપ=રસાળ

મોર=આમા આમલી વગેરેના ફૂલ

મઘમઘાટ=મહેક મહેક

ઢોળાવ=ઢાળ

લિઓન્સ=હોન ને સોન નદીના સંગમપર બીજા નબરનુ શહેર છે.

ફ્રાંક=ફ્રાન્સ દેશનો પોણા રૂપીઆની કિમતનો રૂપાનો સિક્કો

દશાંશ-જે અપૂર્ણાંકના છેદ દસ, સો હજાર એમ દસ દસ ગણા હોય તે

સેનેટ=સ્વતંત્ર સંસ્થાનની રાજકીય સભા

ડેપ્યુટી=મદદગાર

પ્રેસીડન્ટ=અધ્યક્ષ, પ્રમુખ

સંમતિ=(સં+મતિ)=સલાહ

આરમાર=લડાઇના વહાણોનો કાફલો

પાઠ ૬૩.

અઘોર=ઘણુંજ મોટા
કલણ=જે પાણીવાળી જગામાં પગ ઉંડા ઉતરી જાય છે તે, ખુંચી જવાય એવી જમીન
સરાસરી=સરેરાસ
ક્વાસ=જળ, મધ, અને મીઠું મેળવીને તેનું પાણી કરે છે તે

મોસ્કો=મોસ્કવા નદીપર રૂશિઆની રાજધાનીનુ શહેર હતું
પ્લાટિનમ=એક જાતની ધાતુ
સેંટપીટર્સબર્ગ=રૂશીઆની રાજધાનીનુ શહેર નીવા નદીપર હતું.
એક સત્તાક=એકની સત્તાવાળુ

સવાલ—ક્ષેત્રફળના પ્રમાણમા પહેલા, બીજા અને ત્રીજા નંબરનુ રાજ્ય ગણાવો વસ્તીના પ્રમાણમા પહેલા બીજા અને ત્રીજા નંબરનુ રાજ્ય ગણાવો. રૂશિઆના રાજ્યના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ભાગ છે? યુરોપખંડમા સૌથી મોટામા મોટી નદી, મોટામાં મોટુ મીઠા પાણીનુ સરોવર અને મોટામા મોટુ ખારા પાણીનુ સરોવર કયુ છે? રૂશિઆઇ એશિઆના ભાગ ગણાવો રૂશિઆમાં કયા કયા પર્વતો છે અને તેમા શેની શેની ખાણો છે? કેરોસીન તેલ કયથી નીકળે છે? બાકુથી બાતુમ કેરોસીન લઇ જવા માટે શી ગોઠવણ કરી છે? રૂશિઆની હાલની રાજધાનીનુ શહેર કયુ છે? અને જુની રાજધાનીનુ શહેર કયુ હતુ? રૂશિઆના રાજાને શુ કહે છે? રૂશિઆના રાજ્યના ઇતિહાસનો આરંભ ક્યારથી થયો?

પાઠ ૭૪.

બાબીલાન=એ એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમા શહેર છે (એમા સિકંદર ઇ સ પૂર્વે ૩૨૩ માં મરણ પામ્યો હતો)

ઉદય પામી=ચડતીમા આવી
અસ્ત થયા=નાશ પામ્યા
આર્મિનીઅનો=આર્મિનીઆના રહેવાસી
બર્બર=બાબરી સસ્થાનના રહેવાસી

કોન્સ્ટાટિનોપલ=કુસ્તુનતુનીઆ
નાખીને=નાખીને
મેદાન=એક જાતની ઔષધી
કમાવેલા=પકવેલા
સર્વોપરી=(સર્વ+ઉપરી)=સઘળાથી ચઢીઆતુ
ઉરૂમિયા=એ ઇરાનમા સરોવર છે
સંત=સાધુ, ત્યાગી, વેરાગી
પરસેપોલીસ=પારસીપુરી
શિરાઝ=ઇરાનમા શહેર છે એમા સાદી અને હાજી નામે કવિ જનમ્યા હતા
આયાત=પરદેશથી આવતો માલ
નિકાસ=પરદેશ જતો માલ
તહેરાન=ઇરાનની રાજધાનિ શહેર
ઝરથોસ્ત=પારસી ધર્મ સ્થાપનાર

પાઠ ૭૫

ક્ષેત્રફળ=લંબાઇ અને પહોળાઇનો ગુણાકાર
બોડા=ઝાડપાન વગરના
ઘુર=પુરતા, જોઇએ તેટલા
જમાનો=જુગ
ઘાઘરો=ધોતી જેવા ચણીઓ
ભુષણ=શણગાર
પેકીન=એ ચીનની રાજધાનીનુ શહેર છે
ઘરડા વરડા=પૂર્વજો, બાપદાદા
કોરીઆ=એ ચીનમા દ્વીપકલ્પ છે
નવાસવા=અજાણ્યા
પંક્તિ=વર્ગ
નિપુણ=હોશિયાર
ટોકિઓ=એ જાપાનની રાજધાનીનુ શહેર છે

પાઠ ૭૬.

દ્રવ્ય=પદાર્થ
વાસ્તવિક=ખરેખરૂ, ખરી
સ્પષ્ટ=બરોબર
અવકાશ=ખાલી જગ્યા, પોલાણ
સિદ્ધ=સાબીત
સ્થાયી=કાયમ
સમસ્થાકર્ષણ=(સમસ્થ+આકર્ષણ)=પદાર્થના પરમાણુ એક બીજાને ખેચી રાખે છે તે
સમુહ=જથો

સવાલ—દુનિયાની વસ્તુઓ જોતા તેના કેટલા મોટા વર્ગ

પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? દ્રવ્ય ત્રણ વર્ગ શને લીધે પાડ્યા ? દ્રવ્યના ત્રણ રૂપમા ફેર પડવાનુ કારણુ સમજાવો.

પાઠ ૭૭.

છલાછલ=માથામાથ
અભેદ્યપણુ=જુદા ન પડવાપણુ
બુંદ=ટીપુ
પરમાણુ=કોઇપણ વસ્તુનો અત્યત ઝીણો ભાગ
છિદ્રાળુ=(છિદ્ર+આળુ)=કાણાવાળુ
સંકોચન=સંકડાઇ જવુ
જડ=ચેતન વગરનુ
અદૃશ્ય=નહિ દેખાવુ, ગુપ્ત
બાષ્પ=બાફ, વરાળ
જડત્વ=જડપણુ, પોતાની મેળે હાલે નહિ તેવુ
સ્થિતિસ્થાપક=(સ્થિતિ=હાલત=અસલ રૂપ+સ્થાપક=સ્થાપનાર) અગાઉની સ્થિતિમા આવનાર

સવાલ—પદાર્થમા સાત સામાન્ય ગુણો છે તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૮.

સમતોલપણુ=સરખાપણુ
સ્થળાતર=(સ્થળ+અતર)=જગામા ફેરફાર
સ્થિરતા=કાયમપણુ
ઉપાધિ=કારણુ
વિકાર=ફેરફાર
બાહ્ય=બહારની
ગતિમાન=ગતિવાળુ, ગતિમા હોય તેવુ
અવસ્થા=હાલત
વલણ=ઇચ્છા

સવાલ—બળનુ સમતોલપણુ દાખલો આપી સમજાવો. પદાર્થો સ્થળાતર થવાનુ કારણુ સમજાવો.

પાઠ ૭૯

ઢાળ=ઢોળાવ, સરખી ઢાળ પડતી સપાટી
અર્થાત્=મતલબ કે
રોટો=ખેટ
સાદુ=બહેનો, અનેજ
યાત્રિક=યત્રની

સવાલ—ઢાળો, સાંડીઓ અને ફુગરના રસ્તા એ કયા યંત્રના સાદા રૂપાન્તર છે ? ઢાળ શી રીતે બને છે ? ઢાળમાં ઉંચાઇ વધે તેમ લાભ ઓછો થાય કે વધારે ? ઢાળમાં કેટલી રીતે બળ લગાડાય છે અને કઇ કઇ ? જેઓ એ રીતે લગાડાય છે (૧) ઢાળની સમાંતર દિશામાં (૨) પાયાની સમાંતર દિશામાં બળમાં લાભ ક્યારે વધારે અને ક્યારે ઓછો થાય ? ઢાળ વિષે કયો નિયમ યાદ રાખવા જેવો છે ?

પાઠ ૮૦

ફાચ = પાયા આગળ જોડાઇ ગએલા બે ઢળવાળો કકડો
પેચ=ફેર, સ્ક્રૂ
સ્થાયી= યમ
વકાપ=ફાટ
ગોદી=બાંધેલી ખાડી, વહાણ સમારવાની જગા
મરોડો=ફેર
આસ—ધરી
દુમકલાસ=એ નામનું યંત્ર, (એ ઘરના થંભલા ઉંચકવા વગેરે કામમાં વપરાય છે)
પમિઆરૂ=ખીલી વાલવાનું નાકું
અન્ય=બીજા
વા=અથવા
નર=ખીલીના દોરા

ફાચર વિષે સમજ—પાયા આગળ જોડાઇ ગએલા બે ઢાળને ફાચર કહે છે અમા બે ઢળ એકઠા મળેલા હોય છે ફાચરની લંબાઇ તે ઢાળનો પાયો છે સુથાર, લાકડા ફાડનાર વગેરે વાસનો કુહાડી અને છીણી વગેરે વાપરે છે તે ફાચર છે. તેનાવર ખેંચાણ કે દબાણ કરવાથી બળ લાગતું નથી પણ ઉંચેથી ઘા મારવાથી બળ લાગે છે એવા આકારથી પાણી કાપવું સહેલું પડે છે, તેથીજ હોડી, વહાણ, પક્ષીની પાંખ, માછલા વગેરેનો આકાર ફાચર જેવો કરેલો છે.

પેચ વિષે વિશેષ સમજ—પાયાને સમાંતર બળ લગાડેલા ઢાળને પેચ અથવા ફેર કહે છે, અંગ્રેજીમાં એને સ્ક્રૂ કહે છે. પેચ

ચોપડીઓ, ગાસડીઓ વગેરે કામમાં ઉપયોગમાં આવે છે

સાર—બધી યંત્રશક્તિઓમાં આ નિયમ ખાસ યાદ રાખવાનો છે કે **"અંતર જેટલો ટોટો થાય છે તેટલો બળમાં લાભ મળે છે."**

પાઠ ૮૧.

ગુરુત્વાકર્ષણ=(ગુરુત્વ=ભારેપણું+ આકર્ષણ=ખેંચાણ)=પૃથ્વી ભારના પ્રમાણમાં બધા પદાર્થોને ખેંચે છે તે

આકર્ષણ=ખેંચાણ (આ=મર્યાદા+ કૃષ=ખેંચવું+અન)=ખેંચવું તે, ખેંચાણ=આકર્ષણ એ મુખ્ય પાંચ જાતનું છે ૧) ગુરુત્વાકર્ષણ ૨) સ્નેહકર્ષણ ૩) કેશાકર્ષણ ૪) લોહચુંબકર્ષણ ૫) વિદ્યુતાકર્ષણ.

કેશાકર્ષણ=નુમડાની કોર પાણીમાં બોળીએ છીએ ત્યારે ઉંચે પણ લુગડું ભિંજાય છે તે

તત્ત્વવેત્તા=તત્ત્વજ્ઞાની

નિરીક્ષ=ધારીને જોવું તે

ચાપનો કાંટો=કાટલા વગર તોળી શકાય એવો કાંટો

ઉપયોગી સાર—બધી વસ્તુઓને આકર્ષણ બે પ્રમાણમાં લાગે છે ૧) રજકણના પ્રમાણમાં ૨) અંતરના પ્રમાણમાં રજકણનું સમ પ્રમાણ એટલે રજકણ ઓછા તેમ આકર્ષણ ઓછું, અને અંતરનું વ્યસ્ત પ્રમાણ એટલે અંતર વધારે તેમ આકર્ષણ ઓછું ને અંતર થોડું તેમ આકર્ષણ બરાબર લાગતું નથી ધુમાડો, વરાળ વગેરે ગુરુત્વાકર્ષણ તોડીને ઉપર ચઢે છે તેનું કારણ એ છે કે હવાપર વધારે આકર્ષણ થવાથી તે ચાર તરફ દબાણ કરી નીચે આવે છે, ને ધુમાડો વગેરે હલકા હોવાથી તેના પર તરે છે માલમ કે હવા ... ટકવી રાખે છે જો હવા ન હોત તો ધુમાડો, વરાળ વગેરે નીચે જ પડે. ઉપર ગુરુત્વાકર્ષણનો નિયમ કહ્યો છે તે ન હોત તો પૃથ્વીના

પૃષ્ઠ ઉપરના મનુષ્યો, પ્રાણીઓ, પથ્થર, ઘરો, નદીઓ, સરોવરો અને મહાસાગર હોય છે તેજ નહિ પૃથ્વી પણ ગુરુત્વાકર્ષણના નિયમને લીધેજ પોતાની સ્થિતિમાં રહેલી છે આ કપણુની શોધ સર આઇઝાક ન્યુટન નામના એક વિદ્વાને કરી છે. એ વિદ્વાન ઇ સ ૧૬૪૨થી ૧૭૨૭માં થઇ ગયો

પાઠ ૮૨

ગુરુત્વમધ્યબિંદુ=ભારની વચ્ચેનું ઠેકાણું, દરેક પદાર્થના જે ઠેકાણાને ટેકો દીધાથી તે પદાર્થ બરાબર તોળાય તે ઠેકાણાને તેનું ગુરુત્વમધ્યબિંદુ કહે છે ગુરુત્વમધ્યબિંદુ પદાર્થની વચ્ચેજ હોય એમ નથી, પણ ભારની વચ્ચેજ હોય છે

ગુરુત્વરેખા=પદાર્થના મધ્યબિંદુથી પૃથ્વી મધ્યબિંદુ સુધી દોરેલી જે લીટી તે (પદાર્થના સ્થિર રહેવાનો અને પાડવાનો આધાર એના પર રહેલો છે)

સમતોલ=સરખો ભાર

સાર—ગુરુત્વમધ્યબિંદુ પદાર્થની વચ્ચેજ હોય છે એમ નથી, પણ ભારની વચ્ચે હોય છે પદાર્થના સ્થિર રહેવાનો અને પડવાનો આધાર ગુરુત્વરેખાપર રહેલો છે જો ગુરુત્વરેખા પાયામાંથી ખસી જાય તો પદાર્થ પડી જાય છે, ને પાયાની વચ્ચે હોય ત્યાં સુધી પડતો નથી મ'ન, કુસ્તી કરનારા પગ પહોળા રાખે છે તેનું કારણ એજ છે કે ગુરુત્વરેખા પાયાની વચ્ચે રહે

પાઠ ૮૩.

ધ્વનિ=અવાજ, નાદ

ઇંદ્રિય બોધ=ઇંદ્રિયનું જ્ઞાન

લોલક=લટકણું

બેશક=(બે+શક) નક્કી

પડઘો=સામો અવાજ, પ્રતિધ્વનિ

તરંગો=મોજાં

ગુંચવણ=અવઘડ, અગવડ

સવાલ—અવાજ એટલે શું તે સમજાવો મોજાં શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે તે દાખલો આપી સમજાવો અવાજ બધી દિશામાં સંભળાવાનું કારણ શું ? અવાજને ગતિ કોણ આપે છે ? અવાજ દર સેકંડે કેટલા ફુટ ચાલે છે ? અવાજ કાને શા કારણથી સંભળાય છે ?

પાઠ ૮૪.

ઉષ્ણતા=(ઉષ્=ઊનું થવું+તા)=ગરમી
હવા=ઘણો ઠંડો અને પાતળો વાયુ રૂપી પદાર્થ
ઘટ=જાડો
પ્રકાશિત=(પ્રકાશ+ઇત)=તેજસ્વી
ત્વરા=ઝડપ
પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક) દરેક
મોજાં=તરંગો
ગતિ=બળ, શક્તિ
અવકાશ=બે જગા વચ્ચેનું છેટું
પસરે=ફેલાય
સહજ=થોડી મહેનતે
અણુ=રજકણ
પ્રતિસારક=ફરકું પાડનાર
મનોરંજક=આનંદકારક
વિરંગી=(વિ+રંગ+ઈ)=તરેહ તરેહના રંગવાળું
જ્યોતિ=દીવાની સળગતી વાટ

પાઠ ૮૫.

વાહક=લઇ જનાર, લેનાર
મંદવાહક=(મંદ=ધીમું+વાહક=લેનાર)=ધીમે ધીમે ગરમી લઇ જનાર
મર્યાદ=હદનો અર્ક
સંસર્ગ=સંબંધ
ભ્રમણ=ભટકવાપણું
ઉષ્ણતાનયન=રજકણોને સાથે લઈને ગરમીનું પસાર થવું
ઉષ્ણતાવહન=રજકણોમાં થઈને ગરમીનું પસાર થવું
આંદોલન=(આંદોલ=ડોલાવવું+અન)=હાલ્યા કરવું તે, ગતિ, હાલવાની ક્રિયા.

પાઠ ૮૬.

દ્રાવણ=ઓગાળેલું
દ્રાવણબિંદુ=ઓગળવાની હદનું બિંદુ

આદોલી=હાની | ખુનાબિંદુ=ગરમીનુ બિંદુ
કૃત્રિમ=બનાવટી | નિકટ=પાસે
અભ્યાસ=મનન, અધ્યયન | કેનાલ નોટર=એક અંગ્રેજી દવા

સવાલ—સેંટિગ્રેડ ઉષ્ણતામાપક યંત્રમા બરફ ગીલુ, રૂપુ, તથા સોનુ કેટલે અંશે ઓગળે છે? પરંતુ પાણી થતી વખતે ઉષ્ણતા માપક યંત્રપર ગરમીની અસર ના માટે જણાતી નથી? તે ગરમી કયા કામમાં ખપે છે અને તેને કઈ કેવી ગરમી કહે છે? વરાળની છુપી ગરમી સમજાવો પાણીને ના અસર ગરમ કરવાનો સહેલો પ્રયોગ કહો કૃત્રિમ ઠંડી ઉત્પન્ન કરી પાણીનુ બરફ કયા નિયમે બનાવવામા આવે છે તે કહો અને માથુ દુખતુ હોય ત્યારે કોલનવોટરના અથવા ઠંડા પાણીના પોતા ના માટે મૂકે છે? કુંજામાનુ પાણી શા કારણથી ઠંડુ રહે છે?

પાઠ ૮૯.

સ્વપ્રકાશ=(સ્વ+પ્રકાશ)=પોતાની મેળે પ્રકાશનાર જે પદાર્થમાંથી પ્રકાશ નીકળે છે તે જેવા કે સૂર્ય, દીવો, બળતા પદાર્થ વગેરે
પરપ્રકાશક=(પર+પ્રકાશ)=બીજાના તેજથી પ્રકાશનાર જેવા કે ચંદ્રમા કાચ લાકડુ, નદી વગેરે
પરાવર્તન પામી=(પરા=પાછુ વળી)
=(ગાઢ+અંત)=ગાઢો કે ઘટ્ટ
તથા=ચમકી
જ્ઞાનતંતુ=(જ્ઞાન+તંતુ) શરીરનાં ઝીણા તાર જેવી નગજને અસર પહોંચાડનારી નસો, જ્ઞાનરજ્જુ
કિરણ=બારીની ઝીણી ચીરાડીમા પડતો પ્રકાશ
તેજસ્વી=પ્રકાશિત
ભેદી=અંદર પેસીને

સવાલ—અજવાળાની ગરજ શુ એકડુ મુકે કેવુ? આંધળા માણસ શા માટે દેખી શકતા નથી? દરકાળ વસ્તુ જોવા માટે કયુ

કઇ ત્રણ ચીજો જોઇએ ? (પદાર્થ, અજવાળુ ને આંખ) સ્વપ્રકાશક અને પરપ્રકાશક પદાર્થો ગણાવો. પ્રકાશ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? પ્રકાશના કિરણો સીધી લીટીમા જાય છે એ વાત પ્રયોગથી સાબીત કરો. અપારદર્શક પદાર્થનો ઓળો શા માટે પડે છે તે સમજાવે. છાયડામાં અને આપણા ઘરમા પ્રકાશ જોઇ શકીએ છીએ તેનુ કારણ સમજાવો.

પાઠ ૮૮.

ઘાડાઇ=જાડાપણુ, જાડાઇ

અસમાનતા=(અ+સમાન+તા)= સરખાપણુ નહિ તે

અનિયમિત=(અ+નિયમ+ઇત)= નિયમ વગર

વક્રીભવન=(વક્રી=વાંકુ+ભવન= થવુ)=એક જાતના પારદર્શક પદાર્થમાથી બીજી જાતના પારદર્શક પદાર્થમા જતા પ્રકાશના કિરણ વાંકા વળે છે તે

પ્રમાણ=માપ

બેશ=સારી

પ્રતિબિંબ=(પ્રતિ=સામુ+બિંબ= આકાર)=સામો આકાર

ઉંધી=અવળી, સાટી

અસ્થિર=(અ+સ્થિર)=સ્થિર નહિ તે

અસમાન= (અ+સમાન=સરખી) સરખા નહિ તે

સવાલ—આરસી સુરજની સામી ધરવાથી આપણી મરજી પ્રમાણે કિરણો હરકોઇ દિશામા શા કારણથી ફેરવી શકીએ છીએ ? આરસીમાથી કિરણો શા માટે પરાવર્તન પામે છે ? અપારદર્શક પદાર્થનુ પ્રતિબિંબ શા કારણથી પડતુ નથી ? આરસીના સામે સીસાપેનની અણી ધરી પ્રતીબિંબ તરફ નજર કરીએ તો શુ માલમ પડશે ?

પાઠ ૮૯.

રેખા=લીટી

બહુધા=ઘણું કરીને

ક્ષિતિજ=પૃથ્વી ને આકાશ મળી ગએલુ બતાવનાર લીટી

વસ્તુત=ખરી રીતે

પાઠ ૮૭, ૮૮, ૮૯, નો સાર—અજવાળા—થા ગરમીનુ મૂળ સૂરજ છે પ્રકાશના કિરણ વસ્તુ ના પર પડે છે, તે ત્યાંથી પાછો ફેંકાઈ આપણી આંખમા પેસ છે તથા દરેક વસ્તુઓ આપણુ જોઈ શકીએ છીએ હરકોઈ પદાર્થ જોવાને માટે પદાર્થ અજવાળુ અને આંખ એ ત્રણ જોઈએ પ્રકાશના કિરણના ગુણ—(૧) પ્રકાશના કિરણ પરાવર્તન પામે છે જે પદાર્થના પૃષ્ઠ ચળકતા છે તે ઉપરથી પરાવર્તન ઘણુ થાય છે ને ઝાંખા પદાર્થ પરથી પરાવર્તન થોડુ થાય છે (૨) પાણી અને કાચ જેવા પારદર્શક પદાર્થમાંથી પ્રકાશ આરપાર જઈ શકે છે પણ અપારદર્શક પદાર્થમા તેમ થતુ નથી એમ ત્યાંથી કિરણો પાછા ફેંકાઈ બીજે રસ્તે ચાલ્યા જાય છે પ્રકાશના કિરણ રોકાતા જાય તેમ સામેના પદાર્થનો આભાસ પડે છે (૩) પ્રકાશના કિરણ એક જગાએથી બીજી જગાએ બહુ ઝડપથી જાય છે સેકંડ એક સેકંડમા એક લાખ ૮૬ હજાર મેલ ચાલે છે સૂર્યના પ્રકાશને આવતા ૮।। મિનિટ લાગે છે, એની શોધ રોમર નામે ડેનમાર્કના ખગોળવેત્તાએ ઇ સ ૧૬૭૫ મા કરી (૪) હીરા વગેરે ચળકતા પદાર્થોમા પોતાનુ તેજ નથી, પણ બીજાનુ તેજ તેમના ઉપર પડીને ઘણુ પરાવર્તન પામે છે, તેથી તે ઘણાંજ ચળકતા જણાય છે પ્રકાશના કિરણ આપણા મો ઉપર પડીને ત્યાંથી પરાવર્તન પામી આરસી પર પડે છે ને ત્યાંથી પાછા પરાવર્તન પામી આપણી આંખમા પેસ છે, તેથી આરસીમા આપણુ મો દેખાય છે પ્રકાશના કિરણનો પતન કોણ=પડતી વખતનો ખુણો અને પરાવર્તન કોણ=પાછા ફેંકાતી વખતે જે ખુણો થાય છે તે બરાબર હોય છે (૫) પ્રકાશના કિરણ ત્રાંસા લીટીમા જતાથી તેના આકાર સામેના પદાર્થ પર ઉંધા દેખાય છે તેજ લાંબજ પાણીમા

ઝાડની ટોચ નીચે અને થડ ઉંચે જણાય છે અથવા આરસીમાં જોઈએ તો ડાબો ભાગ જમણી તરફ અને જમણો ભાગ ડાબી તરફ દેખાય છે બીજું પરાવર્તન પામવાથી પદાર્થ મોટા પણ દેખાય છે, (૬) પ્રકાશના કિરણ વક્રીભવન પામે છે એટલે એક જાતના પારદર્શક પદાર્થમાંથી બીજી જાતના પારદર્શક પદાર્થમાં જતા પ્રકાશના કિરણ વાંકા વળે છે એજ કારણથી દીવાના કોડીઆમાં મૂકેલી સળી તથા પાણીમાં મૂકેલી લાકડી વાંકી જણાય છે કારણ કે કોડીઆમાં જે સળી મૂકેલી છે તેમાંથી નીકળતા કિરણ દીવેલની બહાર સીધી લીટીમાં જતા નથી પણ મરડાય છે તેથી સળી વાંકી જણાય છે વક્રીભવનથી નાના પદાર્થ મોટા દેખાય છે અને આઘેના પદાર્થ પાસે જણાય છે, સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રમાંથી અથવા દૂરબીનમાંથી જોતા પદાર્થ મોટા તથા પાસે દેખાય છે વક્રીભવન થવાથી અજવાળાના કિરણનું પૃથકરણ થાય છે ને તેથી તેના સાતે રંગ જુદા જણાય છે

પાઠ ૯૦.

ગર=અંદરનો માવો, ગર્ભ
ઘર્ષણવીજળી=બે પદાર્થોને ઘસવાથી જે વીજળી ઉત્પન્ન થાય છે તે
આકર્ષાય=ખેંચાય

સવાલ—ઘર્ષણ વીજળી એટલે શું તે પ્રયોગ કરી સમજાવો કયા કયા પદાર્થમાં વિદ્યુત શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ શકે? કાચમાં વિદ્યુત વહેતી નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો વિરૂદ્ધ ગુણવાળી વિદ્યુત ઉત્પન્ન કરી બતાવો વિદ્યુતનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૯૧.

ઢઢ્ઢો=પતંગની વચ્ચેની ઉભી દાંડી
ઘનઘોર=અંધારાએલું
ભંગ=નાશ

વિદ્યુતવાહક=(વિદ્યુત+વાહક)=જેમ થઇને વીજળી ઝટ વહી શકે છે તે

જેવો ધાટ

ધારણા=અટકળ, અનુમાન

ધ્વનિ=અવાજ

સર્પાકાર=(સર્પ+આકાર)=સાપના

સવાલ—વાદળમાથી વીજળીને નીચે ઉતારવા માટે ફ્રેંકલીને શી યોજના કરી ? વાતાવરણમા વીજળી ક્યારે ક્યારે હોય છે એ બાબત કંઇ નિયમ છે ? વીજળી ક્યારે પડે છે ? મોટી ઇમારતનો વીજળીથી બચાવ કરવાને શી ગોઠવણ કરેલી હોય છે ? કેવા પદાર્થપર વીજળી પડવાનો સભવ વધારે છે ? વીજળીનો ચમકારો પહેલો થય છે ને ગર્જના મોડી સભળાય છે તેનુ કારણ શુ.

સાર—વીજળી કોઇ પદાર્થપર પડીને નુકસાન કરે છે તેમ એનાથી લાભ પણ ઘણા છે ૧) હલકી ધાતુપર કીમતી ધાતુ ચઢાવી શકાય છે ૨) આગબોટ ચાલે છે ૩) ભાગેલા વહાણના ખોખા દરીઆમાથી કાઢી દે છે ૪) પર્વત ફોડી રસ્તા બનાવે છે ૫) લાખો ગાઉની ખબર ટુક મુદતમ પહોચાડે છે ૭) આગગાડી ચાલે છે. ૮) છબીમો પડે છે ૯) દીવા થાય છે ૧૦) સચાઓ એની મદદથી ચલાવાય છે વગેરે વગેરે.

પાઠ ૯૨.

વગી, મુખાની, ટંડેલ

નાવિક=(નાવ=વહાણ+ઇક)=વહાણ

અન્વય—(લોહચુબક) લોહને નચવે (છે) (અને) ઉત્તર દિશામા રાખે (છે,) નાવિક હોકાયત્રથી ખરેખર આશીશ દે (છે)

સમજુતી—લોહચુબક લોઢાને નચવે છે અને (હોકાયત્રની સોયને) ઉત્તર દિશામા રાખે છે, માટે હોકાયત્રથી વહાણવાળા ખરેખર

આશીશ દે છે

લોહકાંત=લોઢાને ખેચનાર, લોહચુંબક આભ=વાદળ

ચમકમાણુ=એક જાતનુ મટોડી સાથે મળી ગએલુ લોઢુ માલમ=કપ્તાનના હાથ નીચેનો અમલદાર

આકર્ષણ શક્તિ=ખેચાણ શક્તિ ઘર=હરકોઈ વસ્તુ મૂકવા માટે અંદરથી પોલી જે વસ્તુ તે

ઘુમરી=ચકરી

સવાલ—લોઢાને ખેચવાનો ગુણ શેમા હોય છે ? લોઢાને આપણે એવો ગુણ આપી શકીએ છીએ તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. લોહચુંબકના કયા ભાગપર ચુંબક ગુણ હોય છે ? લોહચુંબકનો ગુણ કઈ દિશા તરફ વળી રહેવાનો છે ? એ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો હોકાયંત્રની શોધ અહંજથી કેટલા વર્ષપર થઇ અને જ્યારે એ યંત્ર નહોતું ત્યારે શી શી હરકતો પડતી હતી ? હોકાયંત્રની રચના સમજાવો. જમીનપર વાપરવાનુ હોકાયંત્ર અને દરીઆમા વાપરવાનુ હોકાયંત્ર એ બેમા શુ ફેર હોય છે ?

પાઠ ૯૩.

ઘટના=બનાવટ

અદ્રશ્ય=દેખાય નહિ તેવું, ગુપ્ત

વહેર=ઝીણો ભુકો

કિંચિત=જરા જેટલા, થોડા

દહન=બળવુ તે બળવું તે

સેંદ્રિય=(સ+ઇંદ્રિય)=ઇંદ્રિયવાળા

અંશ=ભાગ

સવાલ—હવામા ઓક્સિજન શા પ્રમાણમા છે ? હવામા ઓક્સિજન પાંચમા ભાગ જેટલો છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો હવામા બીજું કયુ મુખ્ય તત્ત્વ છે ? નૈટ્રોજનનો ગુણ કહો. હવા કયા કયા બે મુખ્ય તત્ત્વના સંયોગથી બનેલી છે ? હવામા એ બે તત્ત્વ સિવાય બીજા કયા કયા પદાર્થો છે ? પાણીની વરાળ શા પ્રમા-

ણમાં છે? કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ શા પ્રમાણમા છે?

પાઠ ૬૪. સોડાવાળુ પાણી

ઘટકાવયવ=(ઘટક=તત્ત્વ+અવયવ=ભાગ=)તત્ત્વનો ભાગ

ઉચ્છ્વાસ=(ઉત્=ઊંચો+શ્વાસ=દમ કાઢવો તે) દમ મૂકવો તે.

પેશી=ઝીણા જંતુ

પુર્તી=પરણી

તેજાબ=એસિડ

ઉત્કૃષ્ટ=ઘણું સારૂં, શ્રેષ્ઠ

સોડાવોટર=(સોડા+વોટર=પાણી)=

સવાલ—ઓક્સિજનના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો નટ્રોજનના ગુણ તથા ઉપયોગ ગણાવો. કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ શું શું મળીને બનેલો છે? કાર્બોનિક એસિડ વાયુ હવા કરતા ભારે છે તે તમે શાથી જાણ્યુ? કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ કોને ફાયદો કરતા છે? પ્રાણીઓ શ્વાસમા હવામાથી શુ લે છે ને શુ બહાર કાઢે છે?

સાર—શીશીમા દીવો બળવાથી કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, એજ શીશીમા જો આપણે દીવો મૂકીએ તો તે હોલવાઇ જાય છે કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ એ ઝેરી હવા છે પ્રાણીને તે કામનો નથી, પણ વનસ્પતિને તે ઘણો જરૂરનો છે પ્રાણીઓ જે વાયુ લે છે તે ઓક્સિજન ઓક્સિજન વગર પ્રાણીઓ જીવી શકે નહિ, માટે એને પ્રાણવાયુ પણ કહે છે જો આપણે બરણીમા ફોસ્ફરસ બાળીશુ તો તેમા ફોસ્ફરસ એસિડ બનશે અને તેમાની હવામાનો નેટ્રોજન તેમા રહેશે એ દહન ક્રિયાને મદદ કરતો નથી, અને એ જીવતા પ્રાણીને ઉપયોગી નથી વળી તેમા ઉંદરો મુકવાથી તેઓ તરત મરી જાય છે એમા સ્વાદ અને વાસ નથી ઓક્સિજન વાયુ એકલો લેવાથી નુકસાન થાય છે કારણ કે તે બહુ જલદ છે, માટે તેને મદ કરવાને

નૈટ્રોજન ઉપયોગી છે, જો તમે સ્લેટપર ઉચ્છ્વાસ મ ો તે ે ભીની થશે આ ઉપરથી જણાય છે કે હવામાં પાણી ની વરાળ છે જે હવામા પાણીની વરાળ ન હોય તો સઘળી વનર તિ કાઇ જાય અને પ્રાણીઓ મરી જાય એને લીધેજ વનસ્પતિ લીલી રહે છે. ચુનામાં નવસાર મેળવવાથી એમોનીઆ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે વાતાવરણમાં (હવામા) ઓક્સિજન, નૈટ્રોજન, કાર્બોનક એસિડ ગ્યાસ, પાણીની વરાળ ને એમોનીઆ હોય છે ૧૦૦ ભાગ વાતાવરણ (હવા) માં ૨૧ ભાગ ઓક્સિજન, ૭૮$\frac{૪}{૧૦}$ ભાગ નૈટ્રોજન અને $\frac{૪}{૧૦}$ ભાગ કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ, પાણીની વરાળ, એમોનિઆ, અને ઝીણી રજ વગેરે હોય છે.

પાઠ ૬૫.

કાળજું=કલેજું, પેટમાંનુ જમણી તરફનુ એક અગ
બરોળ=પેટમાંની ડાબી બાજુની ગાંઠ, તલ્લી
મૂત્રપીંડ=ગુરદા, પેઢુમા રહેલી પિશાબની ગાઠ
ઉદર=પેટ
પ્રત્યક્ષ=ખુલ્લી
પરોક્ષ=અદૃશ્ય, ગુપ્ત
(પિત્તાશય= પિત્ત+આશય ઠેકાણુ) પિત્તને રહેવાનુ ઠેકાણુ, કાળજુ
યકૃત=હૃદય, કાળજુ
આતરડુ=પેટના ડાબા છેડાથી ગાડની કુલ્લી સુધીમાં જે નળીમાં નર્ક રહે છે અને જેમાથી નર્ક નીચે ઉતરે છે તે, મળ નળી
રતુમડો=રતાશ પડતો
કોષો=શરીરમા પાચ ઘર કલ્પ્યા છે તે (પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞાનમય, આનદમય, અન્નમય)
માતમર=ખાડુ ને મેનુ
પિત્ત=કાળજામા સોડીથી જુદો પડેલો પીળો પ્રવાહી પદાર્થ
દ્વાર=બારણા, રસ્તા, કાણા
માસ રસ=માસગોળમાથી નીકળેલો

રસ, જેમાથી માસ બને છે તે

શર્કરા=ખાંડ, સાકર

એચેની=બેચેની, અમુખ

ગભીર=ભયંકર

ખીલ=અરોળ

અંતર્ગોળ=માહેથી ગોળ

ગુરદા=મૂત્રપિંડો

રગસીઆ=રૂઓ વખત પહોચે એવા

પ્રકાશમાન=(પ્રકાશ+માન)=તેજસ્વી

તેજોમય=પ્રકાશિત

તેજાવરણ=(તેજ+આવરણ=ઢાંકણ) પ્રકાશનુ ઢાકણ

રંગાવરણ=(રંગ+આવરણ)=રંગનુ ઢાંકણ.

મુકુટાવરણ=(મુકુટ+આવરણ)=કિરણોનુ ઢાંકણ

વિલક્ષણ=નવાઇ જેવા

પાઠ ૯૧.

મુકાબલે=સરખામણીમાં

સવાલ—પૃથ્વીથી સુરજ કેટલો આઘો છે? પૃથ્વીથી સુરજ કેટલા ગણો મોટો છે? પૃથ્વીથી સુરજ જેટલા ગણો મોટો છે તેટલા ગણો ભારે છે કે નહિ? અને નહિ તો તેનુ કારણ શુ? સૂર્ય પોતાની ધરીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં ફરી વળે છે? તેજાવરણ સિવાય બીજા આવરણ છે કે નહિ અને છે તો કયા કયા? રંગાવરણનુ શેનુ બનેલુ હાય છે? મુકુટાવરણ શેનુ બનેલુ છે? એ આવરણો દેખાતા કેમ નથી? એ આવરણો કયારે દેખી શકાય છે?

પાઠ ૯૨.

કળા=ચંદ્રબિંબનો ૧૬ મો ભાગ, તેજ

સૂર્યગ્રહણ=જયારે સૂર્ય અને પૃથ્વી એ બેની વચ્ચે ચંદ્ર આવે છે ત્યારે ચંદ્રની છાયા પૃથ્વી ઉપર પડવાથી પૃથ્વીના ભોકોને સૂર્ય દેખાતો નથી (એ અમાસે થાય છે) કેમકે તેજ દિવસે સૂર્ય, ચંદ્ર અને પૃથ્વી એ ત્રણે સીધી લીટીમા આવે છે સુર્યગ્રહણ ત્રણ જાતનુ થાય છે (૧) ખગ્રાસ- (૨) કંકણાકાર, (૩) ખંડીત

ગ્રહણ=(ગ્રહ=લેવુ+અન=ક્રિયા બતાવનાર પ્રત્યય)=આકાશમા એક પદાર્થનો છાયો બીજા પદાર્થપર પડે છે ત્યારે તે બીજા પદાર્થનુ ગ્રહણ થયુ કહેવાય છે

ધુમકેતુ=પુછડીઓ તારો

ષષ્ઠાશ=(ષષ્ઠ=છ+અશ=ભાગ) છઠ્ઠો ભાગ

નિરીક્ષણ=ધારી ધારીને જોવુ તે

સેટિગ્રેડ=સો અશનુ ગરમીમાપકયત્ર

અમાસ=સસ્કૃત અમાવાસ્યા ઉપરથી (અમા=સથે+વસ=રહેવુ)

સવાલ—ચદ્રને પૃથ્વીનો ઉપગ્રહ શા માટે કહે છે? પૃથ્વીની આસપાસ કેટલા દિવસમા એક ફેરો ફરી વળે છે? ચદ્રનો અર્ધોજ ભાગ આપણને શા માટેજ દેખાય છે? ચદ્રની કળા સમજાવવા માટે શો પ્રયોગ કરશો? એ પ્રયોગ કરી બતાવો સુર્યગ્રહણ અને ચદ્રગ્રહણ થવાના કારણ કહો. ચદ્ર પૃથ્વીથી કેટલે અતરે છે? ચદ્રમા કરતા પૃથ્વીનુ વજન કેટલા ગણુ છે? પૃથ્વીપર જે પદાર્થનુ વજન ૬ શેર થાય તેજ પદાર્થ ચદ્રમા લઇ જવાથી તેનુ કેટલુ વજન થશે અને શા કારણથી? ચદ્રને દૂરબીનમાથી જોવાથી તેમા શુ શુ દેખાય છે? ચદ્રમા કેટલા દિવસનો દહાડો અને કેટલા દિવસની રાત હોય છે? આપણા જોવામા જેવા પ્રાણી અને વનસ્પતિ આવે છે તેવા પ્રાણી અને વનસ્પતિ ચદ્રમા કેમ જીવી શકતા નથી?

પાઠ ૯૮.

કક્ષા=સૂર્યની આસપાસ પૃથ્વીનો ફરવાનો માર્ગ

મુખ્યગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફરનાર ગ્રહ, એ આઠ છે (૧) પૃથ્વી ૨) બુધ ૩) શુક્ર ૪) મગળ ૫) બૃહસ્પતિ ૬) શનિ ૭) યુરેનેસ) નેપચ્યુન

ખગોળવેત્તા=(ખ=આકાશ+ગોળ=ગોળ+વિદ્=જાણવુ+તા=પણુ) =આકાશ સબધી જ્ઞાન ધરાવનાર

અવગણના=(અવ+ગણના=ગણતરી)=તિરસ્કાર

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ કયા કયા ગ્રહો ફરે છે? અંદરના ને બહારના ગ્રહોના નામ દો. કયા બે ગ્રહો દેખાતા નથી અને શા કારણથી? કયા દેશમાં બુધને જોવાનું અઘરૂં છે? બુધ અને શુક્ર સૂર્યથી કેટલે દૂર છે અને તેઓ સૂર્યની આસપાસ કેટલા વખતમાં ફરી રહે છે? બુધનો અને શુક્રનો દિવસ કેટકેટલા કલાકનો છે? આપણી પૃથ્વીથી શુક્ર વધારેમાં વધારે ને ઓછામાં ઓછો કેટલો દૂર છે? આપણે ત્યાંની સાધારણ હવા કરતાં શુક્રની હવા શા કારણથી વધારે ગરમ હોવી જોઇએ? આપણી પૃથ્વીપર જેમ ઋતુભેદ થાય છે તેમ શુક્રપર થતા હશે કે નહિ?

સમાપ્ત.